TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DİL HAKLARI:

ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAPÇA LEHÇESİ ÖRNEĞİ

Bengisu GÖRGÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DİL HAKLARI:

ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAPÇA LEHÇESİ ÖRNEĞİ

Bengisu GÖRGÜN

Danışman: Doç. Dr. Aslı ILGIT

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Marella BODUR ÜN

Jüri: Yrd. Doç Dr. Evra Çetin

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2017

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Aslı ILGIT (Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Marella
BODUR ÜN

Üye: Yrd. Doç Dr. Evra ÇETİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

……/……/2017

Prof. Dr. Mahir Fisunoğlu

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 12.05.2017

İMZA

Adı Soyadı

ÖZET

TÜRKİYE'DE DİL HAKLARI:
ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAPÇA LEHÇESİ ÖRNEĞİ

Bengisu GÖRGÜN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Danışman: Doç. Dr. Aslı ILGIT

Mayıs 2017, 148 sayfa

19. yüzyılda meydana gelen ulus-devletleşme hareketine bağlı olarak uygulanan politikalar ve küreselleşmeyle birlikte dil ve lehçe çeşitliliği tüm dünyada aşınmaya maruz kalmıştır. Fakat aynı zamanda Ulus-devletleşme hareketi neticesinde dil ve lehçelerin aşınmasına karşı bilinç gelişmiş ve dil hakları ortaya çıkmıştır. Son on yıllarda ise dil hakları birçok dil ve lehçe topluluğunun mücadelesini verdikleri bir hak kategorisi haline gelmiştir. Dil hakları dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de sıkça gündeme gelir olmuştur. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de dil haklarının Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi örneği üzerinden incelenmesidir.

Türkiye'de dil haklarının araştırılabilmesi için ikinci bölümde dile ilişkin kavramlar ve üçüncü bölümde de dil haklarının insan hakları içindeki yeriyle dünyadaki gelişimi literatürde yer alan farklı görüşler ışığında incelenmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye'de dil hakları tarihsel gelişim içerisinde ele alınmıştır. Beşinci bölümdeyse Türkiye'de dil hakları Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi ve lehçeyi konuşan topluluklardan Arap Aleviler örneğinde incelenmiştir.

Lehçe hakların mücadele sonucunda elde edildikleri gerçeğinden yola çıkılarak mevcut hakların yanında hak taleplerinin de incelenmesi maksadıyla Arap Alevi topluluğunun önde gelen temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, topluluğa bahşedilen hakların lehçenin korunması ve canlandırılması için yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, lehçeyi kullanan toplulukta mevcut hakların verimli kullanımı ve dil hakları talebi geliştirme yönünde yeterli bilinç oluşmadığı ancak bilincin gelişmekte olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil hakları, dil politikaları, Arapça, Arap Aleviler.

ABSTRACT

LANGUAGE RIGHTS IN TURKEY:

CUKUROVA REGION ARABIC DIALECT CASE

Bengisu GÖRGÜN

Master Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Aslı ILGIT

May 2017, 148 pages

Language and dialect diversity has been exposed to devolution as a result of 19th century nation-state building movement and globalization all over the world. Yet awareness of erosion of language and dialects rose due to nation state movement and language rights emerged. In the last few decades language rights became a human rights category that many language and dialect communities fight for. Language rights frequently became a hot topic in Turkey just as it is around the world. This research aims to analyze language rights in Turkey by focusing on the Çukurova Region Arabic Dialect.

To be able to analyze language rights in Turkey, fundamental concepts about language and emergence of language rights in the world and its place in human rights in the third chapter will be examined in the light of different approaches in literature in the second and third chapters, respectively. In the fourth chapter, the historical evolution of language rights in Turkey is addressed. Finally, the fifth chapter examines the language rights in Turkey with the case of Çukurova Region Arabic Dialect and Arab Alawis as one of the communities who uses the dialect.

Acknowledging the fact that rights are gained through fighting for, the research on dialect is conducted by interviews with the prominent figures of Arab Alawi community in the region. These findings of this research suggest that while the existing rights granted to the community is not enough to protect or revitalize the dialect, community members have limited awareness to exercise existing rights or to demand more on language rights. Yet it is also important to note that the awareness level within the Arab Alawi community is rising.

Keywords: Language rights, language policies, Arabic, Arab Alawis.

ÖNSÖZ

Türkiye'de dil haklarının Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi üzerinden ve Arap Aleviler özelinde incelenmesi maksadıyla yaptığım bu çalışmada bana yardım eden herkese minnettarım.

Öncelikle bu araştırmanın yapılmasında zamanını ve desteğini esirgemeden, benimle bilgi ve deneyimlerini paylaşarak araştırmanın tüm aşamalarında bana yardım eden danışmanım Sayın Doç. Dr. Aslı ILGIT'a özverisi ve sabrı için teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca değerli önerileriyle vizyonumun genişlemesine katkıda bulunan ve görüşmelerim için bana referans olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Hakan MERTCAN'a teşekkür ederim.

Araştırmanın çok önemli bir ayağını oluşturan görüşmelerimi gerçekleştirdiğim değerli akademisyenler, dernek ve enstitü temsilcileri, bağımsız araştırmacılar ve sanatçılara bana ayırdıkları vakit, bazen saatleri bulan görüşmelerimde gösterdikleri sabır ve samimi paylaşımları için teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmam için ihtiyacım olan maddi desteği sağlayan Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimine ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın her aşamasında deneyimleriyle ve dostluklarıyla yanımda olan arkadaşlarım Hilal ATİLLA, Yasemen ÖZFINDIK KOTİK ve İ. Melis DOĞAN'a teşekkür ederim.

Her ne kadar araştırmam için direkt destekte bulunamasalar da hayatın her alanında arkamda olan sevgili babam Arslan GÖRGÜN'e, ağabeyim Rasim GÖRGÜN'e ve teyzem Zeliha ÇELİK'e minnetlerimi ve son olarak da beni ben yapan ve bugünlere getiren sevgili annem merhume Kerime GÖRGÜN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Adana, Mart 2017

Bengisu Görgün

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xi**
EKLER LİSTESİ ..... **xi**

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Problemi ..... …1
1.2. Araştırmanın Amacı ..... …3
1.3. Araştırmanın Önemi ..... …4
1.4. Araştırmanın Yöntemi ..... …5
1.4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi ..... …5
1.4.2. Veri Toplama Araçları ..... …6
1.4.2.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme ..... …6
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ..... …9

BÖLÜM II
DİL İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR, DİL POLİTİKALARI VE DİL PLANLAMASI

2.1. Dil İle İlgili Temel Kavramlar 10
2.2. Dil Politikaları ve Dil Planlaması 15
2.2.1. Ulus Devlet, Dil Politikaları ve Dil Planlamasının Ortaya Çıkışı 15
2.2.2. Dil Politikaları ve Dil Planlamasının Tanımı ve Türleri 19
2.2.2.1. Dil Politikalarının ve Dil Planlamasının Tanımı 20
2.2.2.2. Dil Planlaması Türleri 21
2.2.2.3. Dünyada Uygulanan Dil Politikası Çeşitleri 25
2.3. Dil Politikaları ve Dil Planlamalarının Etkileri 28
2.3.1. Dil Değiştirimi (*Language Shift*) 30
2.3.2. Dilin Kaybı 31
2.4. Dil Çeşitliliğinin Korunmasının Önemi 32
2.5. Dilin Korunması ve Canlandırılması 36

BÖLÜM III

DİL HAKLARI

3.1. Hak ve Özgürlüklere Genel Bakış 43
3.2. Dil Haklarının Tarihsel Gelişimi, Kapsamı ve İnsan Hakları Sistemindeki Yeri 44
3.2.1. Dil Haklarının Tarihsel Gelişimi 45
3.2.2. Dil Haklarının Kapsamı ve İnsan Hakları Sistemindeki Yeri 46
3.3. Dilin İşlevine Bağlı Olarak Tanınan Haklar 50
3.4. Devlete Yüklediği Edim Bakımından Dil Hakları 53
3.5. Dil Haklarının Yararlanıcısı (Özne) Sorunu 56
3.6. Dil Haklarının Uluslararası Belgelerdeki Yeri 60
3.7. Dil Haklarının Etkin Kullanımı 70

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'DE DİL POLİTİKALARI VE DİL HAKLARI

4.1. Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Süreci 72
4.2. Tarihsel Süreçte Uygulanan Dil Politikaları 75
4.3. AB'ye Uyum Süreci Kapsamında Yapılan Anayasa Reformları ve Kanun Değişiklikleri 80
4.4. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler ve Bunların Uygulanması 86
4.4.1. Avrupa Konseyi Çalışmaları Kapsamında Türkiye'de Dil Hakları 87
4.4.2. Birleşmiş Milletler Çalışmaları Kapsamında Türkiye'de Dil Hakları 89
4.5. Türkiye'de Dil Haklarının Özneleri 91
4.6. Türkiye'nin Dil Politikalarına Genel Bakış 94

BÖLÜM V

ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAPÇA LEHÇESİ: ARAP ALEVİLER

5.1. Arap Aleviler Kimdir: Nüfus, Köken ve İsimlendirme 100
5.2. Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesi 104
5.2.1. Yaşanan Dil Kayması 105
5.2.2. Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesinde Yaşanan Dil Kaymasının Sebepleri 108
5.2.2.1. Türk Ulusal Kimliğinin İnşası Ekseninde Uygulanan Dil Politikaları ve Dil Kayması 108
5.2.2.2. Diğer Faktörler ve Dil Kayması 110
5.3. Arap Alevilerin Dil Hakları ve Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesinin Korunması 112
5.3.1. Arap Alevilerin Dil Hakları 113
5.3.2. Arap Alevi Topluluğunda Dil Hakları Bilinci 114

5.3.3. Lehçenin Korunması ve Canlandırılması İçin Bugüne Kadar Yapılmış ve Yapılmakta Olan Çalışmalar 118
5.3.4. Arap Alevi Topluluğunun Dil Hakları Talebi 121
5.3.5. Lehçenin Korunması İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Görüşler 124
5.4. Tartışma ve Yorum 128

BÖLÜM VI

SONUÇ 132

KAYNAKÇA 136
EKLER 147
ÖZGEÇMİŞ 148

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABADŞ: Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı

ADENS-DER: Akdeniz Arap Dili ve Kültürü Enstitüsü

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AHAD-DER: Arap Halkı Alevileri Dayanışma Derneği

AİHM: Avrupa İnan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKAD: Alevi Kültürünü Araştırma Derneği

ASDA: Akdeniz Sosyal Dayanışma Eğitim Sağlık ve Kültür Vakfı

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

GEV: Güney Eğitim Vakfı

NATO: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Organizasyonu)

OAHAE: Ortadoğu Arap Halkları Araştırma Enstitüsü

ÖVDER: Tüm Öğrenci Velileri Dayanışma Derneği

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UAYK: Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Görüşmelere İlişkin Bilgiler……..8

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek1.Görüşme Soruları……...147

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Problemi

Adanalıların yoğun şikayeti üzerine harekete geçen Adana Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı Denetim Şube Müdürlüğü ekipleri, yurt dışından gelen sığınmacıların yaşadığı bölgelerde bunulan Arapça led ışık, tabela ve posterleri sökerek temizlik yaptı. Kocavezir Mahallesi, Güney Kuşak Bulvarı, 5 Ocak Bulvarı ve şehrin muhtelif bölgelerinde açtıkları iş yerlerinde izinsiz tabela, led ışık ve poster kullanan sığınmacıların, kanunlara aykırı bu faaliyetleri, Adana Büyükşehir Belediyesi Zabıtası'nca sona erdirildi. Adanalıların Türkçe'ye sahip çıkmak adına gösterdikleri hassasiyetin gereği olarak yaptıkları şikayetleri değerlendiren Adana Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı Denetim Şube Müdürlüğü ekipleri, söktükleri Arapça tabelaları araçlara yükleyip bölgeden uzaklaştırdı (http://www.adana.bel.tr/izinsiz-arapca-tabelalar-kaldirildi/).

Adana Büyükşehir Belediyesi'nin Adana'nın bazı mahallelerinde bulunan Arapça tabelaların sökülmesine ilişkin 26 Nisan 2017 tarihli haberi on yıllardır uygulanagelen dil politikalarının en güncel örneklerinden birisini yansıtmaktadır. Araştırma, bu gibi uygulamaların insan hakları ihlalini teşkil ettiği, insan hakları ihlallerinin ise hak özneleri tarafından hak mücadelesi verilerek önlenebileceği ana fikrinden yola çıkılarak konunun Türkiye'de uygulanan dil politikaları ile Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi örneğinde incelenmesine ilişkindir.

İmparatorlukların çökmesi ve ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte yeni kurulan devletler çok kültürlülükten tek kültürlülüğe geçiş sürecine girmişler, kültür yakınsamasının yaratılmasındaysa en etkin kültür bileşenlerinden olan dil çokça araçsallaştırılmıştır. Uygulanan dil politikaları ve dil planlamalarıysa zaman içinde birçok dil ve lehçenin gittikçe daha az kullanılarak tamamen kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Bu kayıp bir kısım bilim adamı ve anadili kaybolan topluluk tarafından önlenmesi gereken bir olgu olarak kabul edilmiş, bu kayıpların önüne geçilmesi maksadıyla başlayan hak mücadeleleri sonucundaysa dil hakları uluslararası hukuk ve devlet mevzuatlarında yer alan haklar haline gelmişlerdir.

Dünyanın farklı yerlerinde ve topluluklarında yaşanan değişimlere bağlı olarak gelişen dil hakkı konusu, Türkiye gibi uzun süren bir imparatorluğun ardından ulus-devlet inşa sürecine giren bir ülkede de önem kazanan bir konu olmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de dil hakları ve dil politikaları konusuna geçmeden önce dil haklarının mahiyeti ve gelişimi ile ilgili tartışmalara yer verilecektir.

Araştırmanın odak noktası olan Çukurova bölgesi Arapça lehçesi dil hakları bakımından daha önceden incelenmemiş bir lehçedir ve bu dili konuşan topluluklardan Arap Aleviler ise lehçeyi kullanan topluluklardan Çukurova bölgesi içinde kalan Adana, Mersin ve Hatay illerine en kalabalık olanıdır. Arap Alevi topluluğunun asimilasyon politikaları ve baskı sonucu anadillerini kaybetme noktasına gelmiş bir topluluk olduğu söylenebilir. Özellikle Arapçanın Çukurova lehçesi yok olma tehlikesi altındadır, ancak bu konudaki çalışmalar çok kısıtlıdır. Arap Alevilere ilişkin yapılan çalışmalar genellikle dini kimlik etrafında toplanmaktadır. On yıllar boyunca Arap Aleviler kültürel hakları konusunda kayda değer bir talepte bulunmamışlardır. Ancak sosyal medyanın ve değişen konjonktürün de etkisiyle günümüzde gençlerin, özellikle de üniversite öğrencilerinin, kültürel kimliğe her boyutuyla sahip çıkmaya başladıkları gözlemlenmektedir.

Bu araştırma genel olarak uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanlarında yeni gelişmekte olan dil hakları konusunu temel alarak Türkiye'deki yerel lehçeleri dil hakkı çerçevesinde incelemektedir. Bu bağlamda araştırma, "Türkiye'de Çukurova Bölgesinde konuşulan Arapça lehçesi Türkiye'nin dil hakları politikalarından nasıl etkilenmiştir?" ve " Çukurova bölgesi Arapça lehçesini konuşan Arap Aleviler lehçenin korunması ve canlandırılmasının gerekliliği konusunda ne kadar bilinçli ve isteklidir?" sorularına yanıt aramaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı Türkiye'de dil haklarının Çukurova bölgesi Arapça lehçesi örneğinde ve Arap Aleviler özelinde incelenmesidir. Bu çerçevede, Arap Alevi topluluğunda meydana gelen dil kaybının boyutları farklı alanlardaki mevcut çalışmalar üzerinden incelenecek ve topluluktaki hak taleplerinin saptanmasına çalışılacaktır. Bu araştırma enstitü, dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının ve resmi statüsü bulunmayan gençlik örgütlenmeleri ile dergilerin temsilcileri ya da hiyerarşik yapısı bulunmayan kuruluşlar için kuruluşu temsil eden kişilerle yapılacak olan yarı yapılandırılmış mülakatlarla Arap Alevi topluluğunun dil hakları farkındalıkları ile dil haklarına ilişkin taleplerinin dünü, bugünü ve geleceğine ilişkin bir veri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunun yapılabilmesi için öncelikle dil haklarının ortaya çıkmasına sebep olan konjonktürel durumun ve dile ilişkin kavramların açıklaması gerekmiştir. Bunun ardından Türkiye'de dil hakları Çukurova bölgesi lehçesi örneğinde literatür üzerinden incelenmektedir.

Türkiye'nin dil hakları konusunda gerekli mevzuat düzenlemelerini yapmaktan kaçındığı, dil ve lehçelerin korunması ve canlandırılması için gerekli önlemlerin alınmadığı kabul edilmekte, konu literatür taraması yoluyla incelenmektedir. Uygulanan dil politikaları ve dil haklarının tanınmaması sebebiyleyse Çukurova bölgesinde yaşayan Arap Alevilerin anadillerini kaybetmekte oldukları ve bölgede konuşulan Arapça lehçesinin kaybolmakta olan bir lehçe olduğu kabul edilmektedir. Bu husus yine literatür çalışması, görüşmeler ve dilbilimciler tarafından bölgede yapılan saha çalışmalarına dayanılarak ortaya konulmaktadır.

Bunlara ek olarak kaybolmakta olan bölge lehçesinin korunması için alınması gereken önlemlerin incelenmesine geçilmeden önce dili konuşan topluluklardan Arap Aleviler arasında lehçenin korunmasına ilişkin bilinç olup olmadığının, mevcut hakların verimli kullanılıp kullanılamadığının ve resmi hak talebi geliştirilip geliştirilmediğinin tespit edilmesi maksadıyla topluluğun önde gelenleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak henüz olgunlaşmış bir hak talebi oluşturulmasına yetecek bir bilincin kitlesel boyuta ulaşmadığı sonucuna varılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışma hukuk, uluslararası ilişkiler ve dilbilimi disiplinlerini kapsayan çok yönlü bir araştırmayı içermektedir. Buna bağlı olarak çalışmanın literatüre katkısı da çok yönlüdür.

Türkiye'de dil haklarına ilişkin yapılan çalışmaların Kürt, Laz, Zaza, Abhaz, Adige toplulukların dil taleplerinin olgunlaşmış olmasına da bağlı olarak bu topluluk dilleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çukurova bölgesinde konuşulan lehçe dahil Türkiye'de konuşulan Arapça lehçeleri farklı anadil olarak değerlendirilmemekle birlikte Yaşayan Diller ve Lehçeler[1] kategorisinde dahi değerlendirilmemekte, Arapça seçmeli derslerin içinde yabancı dil olarak kategorize edilmekte ve lehçeleri göz ardı edilmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın Türkiye'de dil haklarının Çukurova bölgesi Arapça lehçesi örneğinde ele alınması bakımından literatüre katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Araştırmada Çukurova bölgesi Arapça lehçesi, lehçeyi konuşan topluluklardan Arap Aleviler örneğinde incelenmektedir. Literatürde[2] Arap Alevilere ilişkin çalışmaların çoğunlukla Alevilik ya da sekülarizm etrafında toplanmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda tarih boyunca karşılaşılan baskılar sonucu kimliklerini gizlemek durumunda kalan Arap Alevilerin kim oldukları ve gelenekleri açıklığa kavuşturulmaya

[1] Yaşayan diller ve lehçeler, ilköğretim Kurumlan Haftalık Ders Çizelgesinin Ortaokul Kısmında Değişiklik Yapılmasına ilişkin 28/05/2013 tarihli ve 22 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararı uyarınca yapılan değişikliğe istinaden kabul edilmiş bir kavram olup konu 5. bölümde incelenecektir.

[2] Mehmet Emin Galip Et-Tavlil'in 1924 tarihli Arap Alevileri Tarihi isimli kitabı Arap Aleviler hakkında Türkçe olarak basılmış ilk yayın olarak bilinmektedir. Cahit Arslan'ın 2005 tarihli Fellahların Sosyolojisi isimli kitabı ise yine Arap Alevilerin farklı yönleriyle kültürleri ve kimlikleri incelenmektedir.

çalışılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda dini kimliğin öne çıktığı görülmektedir. Arap Alevilerin merkeze koyulduğu ve dini bağlamın dışına çıkan Hakan Mertcan'ın (2013) *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler* isimli çalışması ise konuyu daha siyasi bir açıdan ele almakta ve asimilasyon politikalarına değinmektedir.

Bölgede yaşayan Arap Alevileri ele alan diğer bir kısım çalışma ise bölge lehçesi üzerine dilbilimciler tarafından yapılan araştırmalardır. Bu çalışmalar Çukurova bölgesi Arapça lehçesinde meydana gelen dil kaymasının filolojik açıdan incelenmesini ve lehçenin korunması ve canlandırılması için nasıl bir yol izlenmesine ilişkindir.

Çalışma uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında ulusçuluk teorileri, küreselleşmenin etkileri, kimlik politikaları ve uluslararası antlaşmaları incelemektedir. Çalışmanın uluslararası ilişkiler disiplinine katkısıysa ulusçuluk teorileri çerçevesinde ulus-devletleşme ve kimlik politikalarının günümüze kadar ulaşan etkilerinin bu politikalardan etkilenen farklı bir topluluk örneğinde dil hakları özelinde incelenmesidir.

Bu çalışma bölge lehçesinin korunmasının ve canlandırılmasının insan hakları perspektifinden ele alınması ve Türkiye'de dil haklarının Çukurova bölgesi Arapça lehçesi örneğinde incelenmesi bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca araştırma sonuçlarının bölge lehçesinin korunması ve canlandırılmasında mevcut dil haklarının kullanılması ve gelecek hak taleplerinin şekillendirilmesinde kaynak olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

1.4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Türkiye'nin dil hakları politikalarından etkilenen tüm bireyleri ve toplulukları kapsamaktadır. Araştırma örneklemi ise Türkiye'de yaşayan Arap Alevilerdir.

Arap Alevi topluluğunun tamamının düşünce ve isteklerinin öğrenilmesi kimliğin saklanması, kaybedilmiş olması ve topluluk nüfusunun Türkiye'nin farklı illerine ve yurtdışına dağılmış olması sebepleriyle mümkün değildir. Bu nedenle asıl örneklemin saptanabilmesi için topluluk mensuplarının anadilin korunmasının Arap Alevi kültürünün korunması için önemine dair görüşlerinin anlaşılması gerekmektedir.

Bunun saptanması için Mersin, Adana ve Hatay'da bulunan ve Arap Alevi kültürünün korunmasına ilişkin faaliyetleri bulunan bağımsız araştırmacılar, akademisyenler, sanatçılar, dernek ve enstitü temsilcileri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Mülakat için bu kişilerin seçilmesinin sebebi Arap Alevi topluluğunun belirli kesimlerini bir araya getiren kişi ve kuruluşlar olmaları ve olabildiğince çok kişiye ulaşıyor olmalarıdır.

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile topluluktaki dil haklarına yönelik farkındalığın zaman içindeki değişimi ve bundan sonra nasıl bir yön alacağının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini genel anlamda Çukurova Bölgesinde yaşayan Arap Aleviler oluşturmakla beraber spesifik olarak dil haklarına yönelik talep örneklemi belirleyecektir.

1.4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Öncelikle çalışmanın kavramsal çerçevesi hukuk, uluslararası ilişkiler ve dilbilimi alanlarında yapılan bilimsel çalışmalardan faydalanılarak çizilmiştir. Çalışmanın diğer ayağını oluşturan kısımda ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları ve sonucu ise bu iki yöntem kullanılarak elde edilmiş olan verilerin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

1.4.2.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Araştırmanın varsayılan örneklemi Çukurova bölgesi Arapça lehçesini konuşan topluluklardan olan Arap Alevi topluluğudur. Bu topluluğun dil haklarının incelenmesi ve lehçelerinin korunması ve canlandırılması konusunda yapılabileceklerin saptanması kapsamında toplulukta kendi dil haklarının ve kaybolmakta olan lehçelerinin korunması konusunda bilinç ve istek olup olmadığının saptanması gereği doğmuştur. Bilinç ve istek saptanmaksızın yapılan çalışmanın gayesiz olacağı düşüncesiyle topluluğun konu hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi maksadıyla görüşmeler yapılmasına karar

verilmiştir. Ancak öncelikle tahmin edilen nüfuslarının 1 milyon[3] civarında olması sebebiyle ayrıca tarihsel süreçte çeşitli politikalara maruz kalmış olan bir topluluk olmaları ve bu sebeplerle kimliğin gizlenmesi, bölgeden göç etme, içlerine kapanma gibi davranış biçimleri geliştirmiş olan bir topluluk olmaları sebebiyle görüşmelerin direkt topluluk üzerinde yapılmasının doğru sonuç vermeyeceğine karar verilmiştir. Bunun yerine topluluğu temsil ettiğine inanılan ve topluluğun dilinin korunması konusunda bilinçli olması beklenen önde gelenleriyle görüşmeler yapılması uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda Çukurova bölgesi Arapça lehçesini konuşan topluluklardan olan Arap Alevilerin dil hakları ve lehçelerinin korunması konusundaki bilinç ve isteklerinin saptanması amacıyla 10 maddeden oluşan görüşme sorularıyla (Ek-1) yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılandırılmamış görüşme ya da yapılandırılmış görüşme teknikleri yerine yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin tercih edilmesinin sebebiyse kişilerin konu hakkındaki görüş ve düşüncelerinin güven ortamı yaratılarak derinlemesine öğrenilmesinin hedeflenmiş olmasıdır. Görüşme soruları, görüşülen kişileri yönlendirmeden konunun farklı yönlerinin göz ardı edilmeden cevaplanabilir olması için özenli bir şekilde hazırlanmıştır.

Görüşmeler 2016 yılının Mart ayı ile 2017 yılının Şubat ayları arasında Çukurova bölgesinin içine aldığı Adana, Mersin ve Hatay illerinin farklı ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişiler topluluğun belirli kesimlerine ulaşan; bir kısmı aynı zamanda dini kanaat önderi olan; dernek, enstitü, vakıf temsilcilerinden, bağımsız araştırmacı, akademisyen ve sanatçılardan seçilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin yaşları 25 ila 65 arasında değişmektedir, her biri üniversite mezunudur. Görüşülen kişilerden ikisi kadın olup diğerleri erkektir. Görüşülen kişilerin beşi öğretmen, birisi üniversite öğrencisi, birisi tıp doktoru, birisi muhasebeci, birisi akademisyen, birisi makine mühendisi, birisi dernek çalışanı olup ikisi de ticaret ile uğraşmaktadır. Görüşülen kişilerden üçü ayrıca kanaat önderidir[4].

Tablo 1'de görüşme tarihlerini, görüşme yerlerini, görüşme yapılan kişilerin temsil ettikleri kuruluşlara ilişkin bilgiler ve çalışma içerisinde kendilerinden bahsedilirken kullanılmış olan ve görüşme tarihi sırasına göre belirlenmiş olan isimlendirmelere yer verilmiştir.

[3] Topluluk nüfusuna ilişkin verilere ve görüşlere 5.bölümde yer verilmiştir.
[4] Demografik verilerin araştırma sonuçlarına etkisi bu çalışmada incelenmemiştir. Bu veriler başka bir araştırmaya konu edilebilir.

Görüşmeler yapılırken görüşülen kişilerin rızaları doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmecilerden sadece bir tanesi ses kaydı alınmasına rıza göstermemiştir, bu kişinin görüşmesi not alınması suretiyle yapılmıştır.

Görüşme yapılan tüm kişiler temsil ettikleri kuruluşların ve isimlerinin metin içerisinde geçmesine rıza göstermişlerdir. Ancak görüşmelerden elde edilmesi amaçlanan bilgilerin, kişilerin şahıslarıyla direkt bağlantılı değil; temsil ettikleri kuruluşun ve kuruluşların ulaştığı topluluğun görüşlerini yansıtır nitelikte olması amaçlandığından kişi isimleri yerine kişilerin temsil ettikleri kuruluşlar ile bağlantılı olarak tarih sırasına göre yapılan isimlendirmeler kullanılmıştır.

Tablo 1

Görüşmelere İlişkin Bilgiler

Görüşme Tarihi	**Görüşme Yeri**	**Temsil Ettiği Dernek/Enstitü**	**İsimlendirme**
22.02.2016	Seyhan/Adana	Ehlen Dergisi	Kişisel İletişim-1
26.02.2016	Yenişehir/Mersin	Kilikya Nehir Derneği	Kişisel İletişim-2
03.03.3016	Seyhan/Adana	AHAD-DER[5]	Kişisel İletişim-3
07.03.2016	Seyhan/Adana	AKAD ve GEV	Kişisel İletişim-4
11.03.2016	Sarıçam/Adana	Bağımsız/Akademisyen	Kişisel İletişim-5
02.04.2016	Samandağ/Hatay	Samandağ ÖVDER[6]	Kişisel İletişim-6
02.04.2016	Samandağ Hatay	Bağımsız/Sanatçı	Kişisel İletişim-7
02.04.2016	Samandağ/Hatay	Samandağ AKAD[7]	Kişisel İletişim-8
05.04.2016	Yüreğir/Adana	ASDA[8] ve Adana Alevi Platformu	Kişisel İletişim-9
16.04.2016	Antakya/Hatay	Akdeniz Kültür Derneği/ Bağımsız Araştırmacı	Kişisel İletişim-10
16.04.2016	Samandağ/Hatay	Arap Alevi Gençlik Meclisleri	Kişisel İletişim-11
23.04.2016	Antakya/Hatay	ADENS-DER[9]	Kişisel İletişim-12
25.02.2017	Antakya/Hatay	Ortadoğu Arap Halkları Araştırma Enstitüsü[10]	Kişisel İletişim-13

[5] Arap Halkı Alevileri Dayanışma Derneği
[6] Tüm Öğrenci Velileri Dayanışma Derneği
[7] Alevi Kültürünü Araştırma Derneği
[8] Akdeniz Sosyal Dayanışma Eğitim Sağlık ve Kültür Vakfı
[9] Akdeniz Arap Dili ve Kültürü Enstitüsü

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Azınlık ya da bölgesel grup olarak nitelendirilebilecek topluluklara ilişkin araştırma yapılırken en büyük kısıtlılık topluluk üye sayısının net olarak belirlenememesidir. Özellikle bu çalışmada örneklem olarak ele alınan Arap Aleviler gibi varlıklarının başlangıcından itibaren farklı politikalara maruz kalmış topluluklarda nüfus ve dil kullanım oranlarının saptanması kimliğin gizlenmesi ya da asimile olma gibi faktörler sebebiyle daha da zordur. Ayrıca etnik dilin konuşulma oranının da net olarak saptanması neredeyse imkansızdır.

Bu durum çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sebeple Arap Alevi topluluğunun tümü üzerinde alan araştırması yapılması yerine dernek ya da enstitü temsilcileri, araştırmacılar ve akademisyenler gibi topluluğun düşünce ve görüşlerine önem verdiği, önde gelen figürleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Ancak planlanan tüm görüşmeler araştırma süresince meydana gelen terör olayları, darbe girişimi ve olağanüstü hal ilan edilmesi sebepleriyle gerçekleştirilememiştir. Bu durum da çalışmanın başka bir sınırlılığını teşkil etmektedir.

Görüşme yapılan kişilerin kendilerine yöneltilen soruları samimi ve doğru cevaplandırılacakları varsayılmaktadır.

[10] Bundan böyle OAHAE olarak adlandırılacaktır.

BÖLÜM II
DİL İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR, DİL POLİTİKALARI VE DİL PLANLAMASI

"Kartopu etkisi: Bir dil ne kadar çok konuşulursa, bu dili konuşmayan diğerleri için bu dili öğrenmek daha ilgi çekici hale gelir." (Fishman, 1999, s. 16).

2.1. Dil İle İlgili Temel Kavramlar

Dil, Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlüğünde "İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban." olarak; Oxford Sözlüğünde ise, "Yazılı ya da sözlü olarak, kelimelerin yapılandırılmış ve alışılagelmiş bir şekilde kullanılmasını içeren insan iletişim yöntemi" olarak tanımlanmıştır[11].

Dilin birçok kullanım alanı ve fonksiyonu bulunmaktadır. Dilbilimci Fishman (1999)'a göre dil, en fazla farklı fonksiyonu olan işaret sistemidir. Bilgi aktarımı dilin kullanım alanlarından en basitidir. Dil, dünya çapında bir bilgi ağı oluşturmanın yanında duyguların, değerlerin, tavırların ifade edilmesine yarar. İnsanın niyetini aktaran bir araçtır ve kullanımı önemli sonuçlar doğurabilir (Fishman, ed., 1999).

Dilbilimci Edward Sapir (1921) dili, tamamen insana özgü ve içgüdüsel olmayan yollarla, kendi iradeleriyle üretilmiş semboller sistemi kanalıyla düşünce, duygu ve isteklerin iletilmesi yöntemi, olarak tanımlarken; göstergebilimci (*Semiotician*) Charles Morris (1946) ise dili, doğaçlama sembollerin bir topluluk için kararlaştırılmış bir anlam içerecek şekilde düzenlenmesi olarak tanımlanmıştır (Aktaran, Edwards, 2013). Edwards (2013), bu iki tanımdan yola çıkarak dilin unsurlarını belirlemiştir. Buna göre öncelikle dil, belirli düzeni olan bir sistemdir. İkinci olarak dil, kullanıcıları arasında anlaşma ve kullanılagelme sebebiyle anlaşılabilir olacak ölçüde rastlantısaldır. Üçüncü olarak ise dil, bir dilsel topluluğu oluşturan insan grubu tarafından iletişimsel amaçlarla kullanılmaktadır. Bu klasik tanımlardan yola çıkarak Edwards (2013) kendi dil tanımını şu şekilde oluşturuyor:

[11]http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57d7c23fe435b0.29407215; http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/language

> Dil, bir topluluk içinde kararlaştırılmış anlam ifade eden rastlantısal öğelerin oluşturduğu bir iletişim sistemidir. Bu öğeler belirli bir kural çerçevesinde birbirine bağlanır. Bu kuralların varlığı (gramer) anlaşılırlık için önemli olduğu gibi adeta sınırsız bir yaratım alanının belirli bir eksene oturtulabilmesi için elzemdir (s. 53).

Dil kavramının nasıl tanımlandığı, nasıl meydana geldiği ve işlevlerinin neler olduğu konularıyla ilgili literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konulardaki görüşler dil politikaları ve dil haklarıyla da bağlantılıdır. Bir başka ifadeyle, dilin nasıl meydana geldiğiyle ilgili görüşler dilin işlevlerini ve buna bağlı olarak dil kullanıcılarına nasıl haklar verilebileceği ya da politik anlamda nasıl araçsallaştırılabileceğini belirlemektedir.

Bu bölümde öncelikle dilin tanımı ve diyalektten (lehçe) nasıl ayırt edileceği konusundaki tartışmalara yer verilecektir. Yine araştırma kapsamında kullanılan anadil, resmi dil, ulusal dil, bölgesel dil ve azınlık dilleri kavramları ile diğer bir kısım kavram da açıklanacaktır.

Diyalekt (lehçe) genel tanıma göre, bir dilin kelime haznesi, gramer ve aksan[12] yönlerinden farklılaşan çeşididir ve farklı diyalektler aynı dilin çeşitleri olduğundan karşılıklı olarak anlaşılabilirler (Smith/Kocamahhul, 2003). Dil içindeki çeşitlenme farklı sebeplerden kaynaklanabilir. Bir dilin konuşulduğu coğrafyada bölgeden bölgeye telaffuz, sözcük dizimi, kelime seçimi gibi farklılıklar oluşmaktadır. Dilin bu farklılıkları haiz varyasyonları[13] bölgesel diyalekttir. Belirli bir bölgede sosyal sınıf, din, etnik köken gibi faktörlere bağlı olarak değişen diyalekt ise sosyal diyalekttir. Etnik diyalekt ise belirli bir çoğunluk dilinin bir etnik grup tarafından konuşulan varyasyonudur (etnik diyalekt sosyal olarak oluşur, kalıtsal bir sebebi yoktur). Toplumsal dilbilimcilere (*Sociolinguistics*) göre bir dilin her varyasyonu, standart varyasyon[14] dahil olmak üzere, diyalekttir (Wardhaugh & Fuller, 2015).

İki farklı varyasyonun aynı dilin diyalektleri mi yoksa farklı diller mi oldukları ayrımı konusunda çoğunlukla karşılıklı anlaşılırlık (*mutual intelligibility*) kriteri esas alınmaktadır. Örneğin The Summer Institute of Linguistics (SIL) tarafından yapılan

[12] Aksan ise, belirli bir bölge ya da sosyal grupla bağdaşmış bir konuşma tarzı olup sadece telaffuzu ifade eder (Wardhaugh & Fuller, 2015).

[13] Wardhaugh & Fuller (2015) dilsel varyasyon ifadesinin toplumsal dilbilimcilikte aynı dilin farklı kişiler tarafından hatta aynı kişi tarafından farklı zamanlarda kullanılan farklı çeşitlerini ifade etmek için kullanıldığını belirtir.

[14] Bir dilin standart diyalekti olarak kabul edilen varyasyonu eğitimli kişilerce konuşulan ve resmi işlerde kullanılan diyalekttir (Wardhaugh & Fuller, 2015).

tanımlamaya göre karşılıklı konuşanlar birbirlerini %75'ten daha az anlıyor iseler bu iki kişi farklı diller konuşuyorlardır (Smith/Kocamahhul, 2003). Ancak birçok dilbilimci ve toplumsal dilbilimciye göre bu pek güvenilir bir kriter değildir zira karşılıklı anlaşılırlık objektif olarak belirlenebilecek bir gerçek değildir, örneğin farklı dillerin birbirine komşu bölgelerinde konuşulan diyalektleri karşılıklı olarak anlaşılabilir olabilmektedir[15], karşılıklı anlaşılabilir olup ayrı diller olan birçok örnek de vardır.[16] Son olarak da karşılıklı anlaşılabilir olmamalarına rağmen aynı dil sayılan diyalektler de bulunmaktadır[17] (Wardhaugh & Fuller, 2015; Edwards, 2013; Smith/Kocamahhul, 2003).

Toplumsal dilbilimcilere göre iki varyasyonun ayrı diller mi yoksa aynı dilin diyalektleri mi olduğuna ilişkin algı dilsel benzerlik ya da farklılığa göre değil; ulusal kimlik bağına göre belirlenmektedir. Güç ve dayanışma dile yön vermektedir. Çoğunlukla standart dil bir dilin en güçlü diyalektidir ve bu dilsel sebeplerden değil; etki, statü ve ekonomik sebeplerden dolayıdır. Güç sahibi olmak kendi konuştuğu diyalekti dayatma imkanı sağlayarak bu diyalektin prestijli diyalekt ve de standart dil olmasını sağlar. Standart dilin oluşumu dilsel değil sosyo-politik etkenlere bağlıdır. Dayanışma duygusu ise kaybolma tehlikesi altındaki dillerin korunması ya da Sırpça ile Hırvatçanın aynı dil olmalarına rağmen dayanışma unsuru kaybolduğundan farklı dil haline gelmesi gibi sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu sebeplerle toplumsal dilbilimciler arasında yükselişte olan bir görüşe göre farklı diller dilsel olarak ayrı varlık arz etmemektedirler; aslında ideolojik olarak inşa edilmişlerdir (Wardhaugh & Fuller, 2015). Aynı şekilde, Breton (2007) ve May (2012) de dil ve diyalekt kavramlarının karşılıklı anlaşılabilirlik kriterine göre ayrışmadığını, politik kararlara göre belirlendiğini savunur. Bu ifadeye göre, diyalekt politik olarak başarılı olamamış olandır, dil ise ulus-devletin kurumsal kabul görmüş olan varyasyonuna verilen addır; bunun dışındaki tüm diyalektler çoğunlukla anadili resmi ya da ulusal dil olanlar

[15] Bu durum diyalekt devamlılığı (*dialect continuum*) olarak adlandırılmaktadır Diyalekt devamlılığı, dilin coğrafi olarak kademe kademe değişmesidir. Buna bağlı olarak komşu coğrafyalarda farklı dillerin sınır diyalektleri karşılıklı olarak anlaşılabilir olmaktadır ancak ulus-devletlerin meydana çıkması sınırları keskinleştirerek dil devamlılığını kesintiye uğratmıştır (Wardhaugh & Fuller, 2015).

[16] Yazarlar bu durum için Hintçe ve Urduca örneğini kullanmışlardır. Bu iki dil karşılıklı anlaşılabilir olmalarına rağmen dinsel ve politik sebeplerden dolayı bölünmüşlerdir.

[17] Anadili Arapçanın diyalekti olan birçok kişi standart (Fasih) Arapçayı anlayamamaktadır ancak dinsel, politik, tarihsel, sosyal ve kültürel bağlardan dolayı bu diyalektlerin ayrı dil olarak kabul edilmesi konusu gündeme gelmemektedir.

tarafından küçümsenip gülünç bulunmaktadır. “Bir dil, ordusu ve donanması olan bir lehçedir.” [18] sözü bu görüşleri özetler niteliktedir.

Görüldüğü üzere bir varyasyonun dil mi yoksa diyalekt mi olduğunun tespit edilmesi için kabul gören objektif bir kıstas bulunmamaktadır. Diyalektleri dil, tek bir dili farklı diller haline getiren güç ve dayanışma faktörleriyse dil politikalarının ve dil planlamalarının ortaya çıkışı ile ilgili kısımda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Dil konusundaki bir diğer önemli kavram da *anadildir*. Anadil, “İnsanın doğup büyüdüğü çevrede edindiği ilk dil yahut kendini en iyi ifade ettiği dildir” (Buran & Çak, 2012, s. 102). Tacar (2003) buna ek olarak Virtanen (doktora tezi) anadilin “insanın bilinçaltına inen, kimliğinin temel taşı sayılan ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan öğedir” şeklinde özelliklerini belirtir (Uzpeder, ed., 2003). Yine anadil tanımında dilin oluşumu ve işleviyle ilgili görüşler rol oynamaktadır. Örneğin dilin işlevselliğini öne çıkaranlara göre anadil en çok kullanılan dil iken köken açısından konuyu ele alanlar ise ilk öğrenilen dile anadil demektedirler (Virtanen’den aktaran, Uzpeder, ed., 2003). Bazı durumlarda anadilin tespit edilmesi zordur; örneğin birinci dili statüsü düşük bir dil olan annenin tam hakim olmasa da bildiği kadarıyla çocuğuyla çoğunluğun dilini konuşması halinde iki dili de tam öğrenemeyen çocuğun anadilinin hangisi olduğunu belirlemek güçtür. Bu gibi ikilemleri önlemek maksadıyla Alpay (2004) ise annenin dili anlamındaki “anadil” yerine başlıca dil anlamına gelebilecek “anadili” tabirinin kullanılmasını önermiştir (Ayan Ceyhan & Kocabaş, 2009). Bu kullanım bir kısım dilbilimci tarafından da benimsenmiştir (Aksan, 2009). Bir kısım dilbilimci ise anadili, bireyin içinde büyüdüğü, günlük yaşamında olağan biçimde kullandığı dili, Türkçede ana dili, yerli dili, halk dili tabirleriyle karşılanan, *vernacular* terimiyle ifade etmektedirler. Ancak bu tabir halk arasında onaylanmayan veya küçültücü anlam içeren şekilde kullanılabilmektedir (Wardhaugh & Fuller, 2015).

Dil konusundaki kavramlaştırma dili, *resmi dil (devlet dili), ulusal dil, azınlık dili* şeklinde sınıflandırılmaktadır. *Resmi dil* (devlet dili) yasalarla ya da Anayasayla resmi işlerde ve bazı örneklerde eğitimde kullanılacağı düzenlenmiş olan dil ya da dillerdir (Uzpeder, ed., 2003). *Ulusal dil* ise Sadoğlu (2010) tarafından “ortak dil” kavramı üzerinden tanımlanmıştır. Buna göre ortak dil, farklı aksan ve diyalektleri daha üst bir seviyede birleştiren, herkes tarafından kullanılan dildir ve ortak dilin sınırları devletin sınırlarıyla örtüştüğü takdirde ulusal dilden bahsedilebilir. “Ulusal diller, ulusal

[18]Breton (2007) ve bir kısım yazara göre sözü 1854-1934 yılları arasında yaşamış olan Fransız Mareşal Lyautey söylemiştir.

kültürlerin en temel unsurları olarak hem söz konusu kültürlerin yaratımında hem de kuşaktan kuşağa devredilmesinde birincil bir işlev görürken, ulusal farklılıkları yansıtan en önemli araçlardandır." (Sadoğlu, 2010, s. 26). *Azınlık dili,* hukuki anlamda uluslararası sözleşmeler ve yasalarla azınlık olarak kabul edilmiş olan toplulukların konuştuğu dili ifade eder, sosyolojik anlamda ise çoğunluktan farklı olan toplulukların konuştuğu dil anlamına da gelir (Buran & Çak, 2012, s. 104).

Ayrıca 1992 tarihli *Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı*'nda (ABADŞ) "bölgesel veya azınlık dilleri" bir devletin toprakları içinde bu devletin geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan ve devletin resmi dil(ler)inden farklı olan dilleri ifade eder. Ancak devletin resmi dilinin diyalekti ve/veya göçmen dillerinin diyalekti kapsam dışında bırakılmıştır. Bu şartta sadece azınlık dili değil, bölgesel dil tabirinin de kullanılmış olmasının sebebi bazı ülkelerin bir takım sebeplerle tanıma uyan toplulukları azınlık olarak tanımamalarıdır. Bölgesel dil ifadesi daha kapsayıcı anlamda kullanılmıştır ancak göçmen dillerinin kapsam dışı bırakılması eleştirilmektedir.

Bu başlık altında dil ve lehçenin tanımları ile dile ilişkin diğer kavramların tanımları incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan topluluğun anadilinin Dünyada yüz milyonlarca insanın anadili olan Arapçanın bir lehçesi olması ve bu lehçenin örneklem olarak alınan Arap Alevi topluluğunun anadili olması sebebiyle bu kavramların tanımlarının açıklığa kavuşturulması gerekmiştir. Başlıkta incelenen diğer kavramlardan olan ulusal dil, azınlık dili ve resmi dil kavramlarıysa bir sonraki başlıkta incelenecek olan dil politikaları ve dil planlamaları sonucunda diller ve lehçeler arasında oluşturulan hiyerarşi sebebiyle ortaya çıkmış olan kavramlardır. Bu kavramlar ile dil politikaları ve dil planlamalarının tanımlarının ve konuya ilişkin görüşlerin incelenmesi ilerleyen bölümlerde incelenecek olan dil hakları, Türkiye'de dil hakları ve dil politikaları ile araştırmanın temel sorusu olan Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin araştırılması için gerekli görülmüştür.

2.2. Dil Politikaları ve Dil Planlaması

Kimi dilbilimcilere göre dil planlaması tarihin her döneminde vardı ancak genel görüşe göre günümüzde kullanılan anlamıyla dil politikası ve dil planlaması modernleşme ve ulus-devletleşme akımının en önemli bileşenlerindendir. Bu nedenle dil politikaları ve dil planlamasının tanımı ve türlerinden bahsedebilmek için öncelikle bunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sosyal ve politik şartların incelenmesi gerekmektedir. Bu başlıkta öncelikle ulus-devlet modelinin oluşumu ve tanımıyla ilgili kuramlara, ardından bu olgunun dil politikaları ve dil planlamasıyla olan ilişkisine değinilecektir.

2.2.1. Ulus-Devlet, Dil Politikaları ve Dil Planlamasının Ortaya Çıkışı

Dil politikaları ve dil planlamasının ortaya çıkışı imparatorluklar devrinin sona erip ulus-devletler devrinin başlamasına denk gelmektedir. Bu sebeple bu başlıkta öncelikle ulus-devletleşme ve buna bağlı kavramlara tarihsel gelişimleri çerçevesinde yer verilecek ve nasıl dil politikaları ve dil planlamasının ortaya çıkmasına sebep olduğuna ilişkin literatür incelenecektir.

Ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramları ile ilgili literatürde üzerinde uzlaşılmış genel bir teori bulunmamaktadır. Bu kavramların bir kısım teorisyen tarafından modern, diğer bir kısım teorisyen tarafındansa eski bir olgu olduğu düşünülmektedir. Özkırımlı (2000)'ya göre ulusçuluk teorileri *ilkçi*, *modernist* ve *etno-sembolist* olmak üzere 3 gruba ayrılabilir. İlkçi yaklaşıma göre milli kimlik ve ulusçuluk tarihin her döneminde vardı. Benedict Anderson, Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm gibi araştırmacıların temsilcisi olduğu modernist yaklaşıma göre ise ulus ve ulusçuluk icat edilmiş ve hayal edilmiş modern kavramlardır. Sadece ulus değil, dil dahil birçok gelenek de sosyal mühendislik kapsamında kurgulanmıştır (Özkırımlı, 2000'den aktaran Duman, 2016). Etno-sembolist yaklaşım ise bu iki görüşün kombinasyonu mahiyetindedir, buna göre ulusların kökleri geçmişe dayanmaktadır ve uluslar bunlara dayanarak uzun yıllar içinde inşa edilmektedirler. Anthony Smith bu yaklaşımın temsilcilerindendir.

19. yüzyıl sonlarında Herder, Humboldt ve Fichte (Alman Romantikleri) organik ve dilsel ulusçuluk fikrini ortaya attılar. Bu görüşe göre kültür, ve özellikle dil, ulus karakterinin temel öğesidir. Bir ulusun kendi dili olmadan varlığını devam ettirmesi imkansızdır (May, 2012). Fichte (1968)'ye göre nerede farklı bir dil konuşuluyorsa orada farklı bir ulus vardır ve bu ulus kendini yönetme hakkına sahiptir (aktaran May, 2012).

Dilsel ulusçuluk teorilerinin aksine modernist teorilere göre ulus kavramı yenidir, modernleşmeyle ve beraberinde gelen endüstrileşme, demokrasi, okur-yazarlık oranında yükselme gibi faktörlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Tüm modernistlere göre ulus olma, önceden var olan bir etnisitenin değil politik modernleşmenin bir sonucudur. Onlara göre uluslar ve ulusal kimlikler, ulusçuluğun ve ulus-devletlerin sonucunda oluşmuşlardır (May, 2012). Wright (2016)'a göre de, etnik ulusçuluk teorisinin ulus farklılıklarının ezelden beri var olduğu görüşüne karşı, Avrupa'da yaşanan örnekler doğrultusunda politik elitin ulus inşa çalışmaları olmasaydı etnik ulus kavramı bir kurgudan ibaret olacaktı. 19. yüzyıl ulusları da eğitim almış elitlerin ideolojik ürünüdür.

Navari (1981)'ye göre de ulus-devlet modelinin temeli uluslar ortaya çıkmadan önce doğmuş olan modern devlet sistemine dayanmakla beraber, 18. yüzyıl sonlarında yaşanan Fransız ve Amerikan devrimleriyle model somutlaşmıştır ve yaygın biçimde şu şekilde tanımlanmaktadır: "Aynı kültürü ve aynı dili paylaşan, topluluk bünyesinden çıkan ve o topluluğun çıkarlarına hizmet eden kişiler tarafından yönetilen homojen bir halkın yönetim şekli" (Navari, 1981'den aktaran Kara, 2013, s. 79)

Görüldüğü üzere ulus-devlet teorileri olgunun ortaya çıkışı konusunda ayrılmaktadır. Ancak ulusçuluk ve ulus-devletleşme süreçlerinin gelişimi bölgeden bölgeye, dönüşümün yaşandığı dönemden döneme ve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Türkiye'de ulus-devlet inşa süreci 4. bölümde incelenecektir ancak bu noktada kısaca değinmek gerekir ki Türkiye örneği devlet eliyle ulusun inşa edildiği örnekler arasında kabul edilmektedir ve bu sebeple modernist Anderson, Gellner ve etno-sembolist Smith'in görüşleri bu çalışmaya ışık tutacaktır.

Ulus- devlet olgusunun ortaya çıkışının yanı sıra inşasında dil ve kültürün ne kadar önem arz ettiğiyle ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Çoğu politik ve sosyal bilimciye göre dil en önemli araçlardan biriyken bir kısmına göre din ve dil gibi faktörlerin önem sırası duruma göre farklılık göstermektedir. Hobsbawm (1990), Brass (1991), Kedourie (1960) gibi bazı bilim adamlarına göre dil, ulus inşasında rastlantısaldır ve bir ulusun oluşması için dil birliği şart değildir (aktaran Wright, 2016).

Ancak Wright (2016)'a göre bazı istisnalar çoğu ulusalcı hareketin dil birliği sağlamayı amaçladığı gerçeğini değiştirecek çoklukta değildir. Ayrıca dilin 17. yüzyıldan itibaren meydana gelen sosyal ve politik dönüşümle birlikte bir homojenleştirme aracı haline geldiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır.

Avrupa'da toplum Ortaçağ döneminde ulus-devlet dönemindekinden çok daha farklıydı. Hıristiyanlık etrafında toplanıyordu, değişmeyen sınırlar, tek dilli topluluk gibi fikirler hiç yoktu, dil kullanımı ve dil farklılıkları iletişimle ilgiliydi. Ortaçağ Avrupa'sında tek dil konuşan ve toprağa bağlı serfler ile çoğunlukla iki dil konuşan ve yer değiştiren ruhban ve yönetici sınıflar bulunmaktaydı. Dil, böyle bir ortamda sorun teşkil eden bir unsur değildi, zaten yöneticiler her durumda birden çok dilin konuşulduğu alana hükmediyorlardı ve onlar için önemli olan vergilerin düzenli ödenmesi ve düzendi (Wright, 2016, Uzpeder, 2003; Edwards, 2013).

Tek dilli toplum fikrinin gelişmesi çok uzun bir zamana yayıldı, bu sürecin tamamlanması İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürdü. Önce sınırlar netleşmeye başladı, bu da peşinden belirlenmeye başlayan sınırlarda yaşayanların homojenleştirilmesi sürecini getirdi. Birleştirici etmen önceleri dindi. 30 Yıl Savaşlarını sona erdiren 1648 Westphalia Antlaşması ile feodal sistem düşüşe geçti; belirli sınırlar dahilinde birlik ve egemenlik kabul edildi. Sınırların keskinleşmeye başlaması ile sınır içinde kalan diyalektler birbirine yaklaşırken sınır ötesindekilerle olan diyalekt devamlılığı bölünmeye başladı. Yerel dillerin standartlaşması da Martin Luther'in öncülüğünde başlayan İncil'in yerel dillere çevrilmesi hareketiyle tetiklendi. Şehir merkezlerinin diyalektlerinde basım yapan basımevlerinden çıkan dini metinler okur-yazarlık oranının da yükselmesiyle birlikte adli ve idari birimlerin bulunduğu şehir merkezlerinin önemini arttırarak diyalektini baskın hale getirdi. Bu dönemi Tanrı tarafından kendisine bahşedilen güce dayanan mutlakıyetçi yönetimler izledi. Hanedan ve krala bağlılık vatanseverlikle bağdaştırıldıkça kral, ülke kimliğinin vücut bulmuş hali oldu. Merkeziyetçi yönetimin temel araçlarından olan bürokraside yerel diller veya Latince yerine merkezin diyalekti kullanılmaya başlandı (Wright, 2016).

Alman Romantiklerinden Herder (1772)'e göre bir dilsel topluluk ayrı bir grup olma niteliğini ancak kendi dillerini korudukları müddetçe sürdürebilirler. "Kesinlikle hiçbir şey bir ulusun kültürü için dil kadar önemli değildir" diyen Humboldt (1797) ve "Bir ulusun babalarının dilinden daha değerli bir şeyi var mı?" diyen Herder (1772)'inki gibi düşünceler Fransız Devrimi dönemlerinde ve onu takip eden Alman Romatizminde yerini buldu ve dil ile ulus arasındaki bağ alevlendi. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın

başlarında yaşanan romantizm döneminden sonra dil-ulus ilişkisi taraftar toplamaya başladı. (Edwards, 2013).

Fransız Devrimi sonrası Fransa'da dil çeşitliliğine artık yer yoktu, vatanseverlik Fransızca konuşmayla, farklı diller konuşmaksa devrim-karşıtlığı olarak görülmeye başlandı. Fransa hükümeti tek-dilliliğe çok önem verdi ve ulus-devlet kurma sürecinde tek-dilliliği sağlamak için kitlesel eğitim gibi birçok yola başvurdu (Wright, 2016). Sadece Fransa'da değil, devrimi takip eden yüzyıl süresince dil ve edebiyat birçok Avrupa ülkesinde ulusçuluk hareketi üzerinde etkili olmaya başlamıştı. Anderson (1996)'a göre 19. yüzyıl yerel dil, gramer, edebiyat ve filoloji yüzyılıydı. Entelektüellerin yerel dillerdeki aktiviteleri 19. yüzyıl milliyetçiliklerinde en büyük öneme sahip faktördü. Okul ve üniversiteler de bu konuda çok etkindi; Batı Avrupa'da eğitim alan Yunanların bağımsızlık hareketinde etkisi buna bir örnektir. Macar milliyetçiliği 1772 itibariyle Macar dilinde yazılan eserler vasıtasıyla başlamıştır. Nitekim bu eserlerin amacı da Macarcanın edebi bir dil olduğunu kanıtlamaktı. 1800-1850 yılları arasında Balkanlarda daha önce farklı bir dil sayılmayan Bulgarca ile Sırpça ve Slovence dilleri yazılı hale geldi. 1798 yılında Ukraynaca şiir yazımından sonra 1804 yılında üniversite açılmasıyla edebiyat patlayışı yaşandı. Ukraynaca edebiyat dilinin oluşması ulusal bilincin oluşmasında temel etken oldu. Zira ilk Ukrayna milliyetçi organizasyonu bir tarihçi tarafından kurulmuştu. Finlandiya'da ilk defa 1820'li yıllarda yerel dilde yazıya geçildi. Bu uyanışta başı çekenler yazarlar, öğretmenler, avukatlar gibi dili uygulayan insanlardı. Norveç milliyetçiliği de sözlük oluşturulması ve gramer düzenlemesi ile oldu. Arap milliyetçiliği Amerikan kolejleri etkisiyle gelişti. Türk milliyetçiliği de 1870'lerdeki Türkçe basımın başlamasıyla yeşerdi. Kısaca Anderson (1996)'a göre bu hareketlerin temeli yerel dilde yazımın gelişmesiydi. Yine Anderson (1996)'a göre dil modern toplumlardaki diğer her şeyden daha köklüdür ve hiçbir şey insanları bu kadar birbirine bağlayamaz. Sözler sadece ifade ettikleri anlam bakımından değil yarattıkları ulusal aidiyet duygusunu uyandırmaları bakımından önemlidir. Bayram şarkıları, milli şarkılar, şiirler, milli marşlar gibi hayal edilmiş seslerden daha çok insanları birbirine bağlayan bir şey yoktur. Yeni ulus toplumların hayal edilebilmeleri en çok da yeni üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm), bir iletişim teknolojisi olarak matbaa ve dilsel çeşitlilik arasındaki etkileşim sayesinde olmuştur (Anderson, 1996).

19. yüzyıl ulus- devletleri sadece ulusal kimlik oluşturulması ve iletişim amaçlı değil aynı zamanda eğitim ve dilin endüstrileşmeye ayak uydurmasını da

amaçlamaktaydı. Farklı iş alanlarına uygun bireylerin eğitilmesi ancak devlet eliyle olabilirdi. Bu eğitim de devletin diliyle yapılacağından dilin aynı zamanda modern kavramları da adapte etmesi gerekiyordu. Böylece endüstrileşme ulus-inşasında dilin etkisini pekiştirmişti. 20. yüzyılın ilk yarısına gelindiğindeyse endüstrileşme gibi birçok etkenle birlikte dil birliği ve iletişim ulusçuluk ve ulus inşası için en önemli faktörler haline gelmişlerdi (Wright, 2016).

Gellner (1992)'e göre uluslaşma için önemli olan dil ve kültürün merkezden kontrolüdür. Dil, toplumları oluşturur, dayanışma sağlar; diğer yandan da bir toplum içindeki güç ve kaynak dağılımının belirlenmesinde önemli rol oynar. Demokratik olmayan toplumlarda dil sınıfsal ayrımı ifade etmesi, demokratik toplumlardaysa politik propaganda aracı olması sebebiyle, gücün ta kendisidir (Wright, 2012). Ulus-devlet oluşumunda araç olarak kullanılan dil, "yönetilir, yönlendirilir ve hatta yeniden yaratılır" (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010, s. 14).

Birden fazla etnik kimlik ve bununla çoğunlukla orantılı sayıda dil barındıran devletlerin ortak kimlik oluşturmakla aralarında engel olduğu düşünülür olmuş ve böylece dil yeknesak bir ulus aidiyeti oluşturulmasında devletin temel aracı haline gelmişti. Bunun için dilin meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması gerekmekteydi. Dilin meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması için ise en önemli araçlar eğitim ve medyaydı. Medya dilin kullanımını ve öğrenimini yaygınlaştırırken eğitim de meşrulaştırılmasını sağlamak için önemliydi. İşte tüm bunların yapılması için dil politikalarına ve dil planlamasına ihtiyaç duyulmuştur.

2.2.2. Dil Politikaları ve Dil Planlamasının Tanımı ve Türleri

Dil kullanımının düzenlenmesi kamu hizmetleri, özel kullanım, eğitim, yargı sistemi, medya gibi farklı alanlarda söz konusu olmaktadır. Kamu hizmetinin yürütülebilmesi için hem kamu çalışanlarının kendi aralarında hem de hizmet verilen vatandaşlarla iletişim kurabilmesi gerekmektedir. Özellikle halka verilen hizmet noktasında sadece resmi dil ile mi yoksa farklı dillerde de mi hizmet verilip verilmemesi gerekliliği konusunda çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Yargı sistemi ve mevzuatta kullanılan dili bilmeyen bireylerin en temel insan haklarını kullanmaları zorlaşmaktadır. Dil konusunda en çok tartışılan alanlardan birisi de eğitimdir. Eğitimde kullanılan dil

hem eğitimin verimli şekilde verilmesi hem de nesilden nesile aktarılacak olan dil yelpazesinin belirleyicisi olması bakımından önemlidir. Eğitimin hangi dilde verileceği, velilere tanınan seçim hakkının ne kadar geniş olması gerektiği ve ikinci dil olarak hangi dilin öğretileceği ve bunun yoğunluğu eğitimde dil politikalarının ve dil planlamasının konusudur (Kymlicka & Patten (ed), 2007). Dil politikaları ve dil planlamaları sadece ulusal aidiyet temelli ve kimlik odaklı olmaktan ibaret değildir. Dilin iletişim aracı olma fonksiyonu da ekonomik ve sosyal yaşamın sürdürülmesi için ortak bir dil oluşturulması gereğini doğurabilir (Sadoğlu, 2010).

Farklı dil politikası ve dil planlaması türlerinin ve pratiklerinin incelenmesine geçmeden önce bu iki uygulamanın tanımlarına ve aralarındaki farka değinilecektir.

2.2.2.1. Dil Politikalarının ve Dil Planlamasının Tanımı

Ulusal dil, ulus inşası sürecinde iletişimi kolaylaştırması ve politik, ekonomik hayatın iyi işlemesi bakımından işlevsel; ortak kültür ve birlik yaratılmasına katkısı bakımından sembolik; komşu devletlerden farklılık göstergesi olması bakımından da ayrı bir ulus olma fonksiyonlarını göstermektedir. Bu nedenle milliyetçiliğin hakim olduğu dönem politik liderleri iletişim birliği sağlamak için vatandaşlarının dil seçim ve davranışlarına müdahale eden dil politikaları uyguladılar (Wright, 2016).

Bir dilin biçim ya da işlevi bakımında değiştirilmesi girişimleri dil planlaması örnekleridir. Bu planlar çoğunlukla politik kararlar doğrultusunda uygulandığından dil planlaması ve dil politikaları birlikte incelenmektedir. Dil politikası ise bir topluluğun dil alışkanlıklarının, belirli şartlarda kullanılan dil varyasyonu seçimlerinin ve dil ideolojilerinin müdahale ve planlama gibi özel çabalarla etkilenmesi gayretleri olarak tanımlanmaktadır. Planlama her zaman politikaya yol açmamaktadır, aynı şekilde politika da her durumda planlama sonucunu doğurmamaktadır ancak ikisi iç içe geçmiş prosedürlerdir (Spolsky, 2004'den aktaran Wardhaugh & Fuller, 2015).

Dilbilimciler ve sosyal dilbilimciler arasında bilimsel eserlerde çoğunlukla dil planlaması teriminin kullanıldığı, bazı durumlardaysa iki terimin birbirleri yerine kullanıldıkları görülmektedir. Örneğin Fishman (1999) yaptığı genel dil planlaması tanımında bu iki terimi ayırmayarak şu şekilde tanımlamıştır: "Dil politikası (ya da

planlaması) refahın arttırılması için dilsel alanın sistematik, akılcı ve teorik temelli çabalarla yeniden düzenlenmesidir." (s. 18).

Dil planlaması sosyal mühendislik türlerindendir. Tüm görünümleriyle eğitimde dil, dil ilişkileri, dil çatışması, dilin hayatta kalması, korunması, sadeleştirilmesi, yayılması, değişimi, canlandırılması ve ölümü gibi birçok konuyu kapsamaktadır (Edwards, 2013). Wardhaugh ve Fuller (2015)'e göre ülkenin dili ya da dilleriyle ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak hiçbir şey yapmayan bir ülke olduğunu söylemek zordur. Wright (2016)'a göre ise resmi dil politikası ve dil planlaması insanlık tarihine bakıldığında yeni sayılabilecek gelişmelerse de resmi olmayan faaliyetler dil kadar eskidir. Kısacası dil, politik ve ekonomik güç dağılımında her zaman etkili bir faktör olmuştur. Ancak tüm devletler için uygun, genel geçer bir dil politikası ve dil planlaması modeli bulunmamaktadır. Dil politikaları, her devletin demografik, politik, ekonomik, coğrafi ve sosyal durumuna göre çeşitlenmektedir. Aşağıda dil planlaması ve dil politikası türleri ve bunların farklı ülkelerdeki uygulamaları incelenecektir.

2.2.2.2. Dil Planlaması Türleri

Dil planlaması türleriyle ilgili literatürde görüş birliği bulunmamaktadır. Çoğu dilbilimci ve toplumsal dilbilimci dil planlaması türlerini *statü planlaması* (*status planning*) ve *korpus planlaması* (*corpus planning*)[19] olarak ayırmaktadır. Bazı yazarlar bu iki kategoriye *edinme planlamalarını (acquisition planning)* eklerken bir kesim de *statü planlaması* ve *korpus planlamasının* aslında net olarak ayrılamayacağı, birbirlerinden pek de farklı olmadıkları görüşündedir.

Dil planlamaları Einar Haugen (1968) tarafından statü planlaması ve korpus planlaması olarak kategorize edilirken Cooper (1989) tarafından edinme politikaları kategorisi de eklenmiştir (Wright, 2016). Haugen (1966) tarafından oluşturulan modele göre dil planlamasının norm seçimi, norm kodifikasyonu, fonksiyonel uygulama ve fonksiyonel detaylandırma (*functional elaboration*) olmak üzere 4 yönü bulunmaktadır. Bunlardan seçim ve uygulama daha sosyal yönlü olması sebebiyle statü planlaması, kodifikasyon ve detaylandırma ise direkt dille ilgili olması sebebiyle korpus planlaması

[19] Türkçede "maddi planlama" olarak da kullanılmaktadır.

olarak da gruplanmıştır (aktaran Edwards, 2013). Edinme politikaları ise vatandaşların ulusal dil yeterliliğinin sağlanması için uygulanan politikaları ifade etmektedir. Edinmeyi sağlayacak olan ulusal eğitim sistemlerinde dil, ulus kimliği ve sosyal entegrasyonla iç içe geçmiş şekilde verilmektedir (Wright, 2016).

Wright (2016) çok kısaca bir dilin hukuki yollarla resmi dil haline getirilmesini statü planlaması; enstitüler ve elitler tarafından şekillendirilen dilsel değişiklikleri ise korpus planlaması olarak tanımlamaktadır.

Statü planlaması, bir dilin mahkemelerde, eğitimde, işyerlerinde, trafik işaretlerinde, ibadethanelerde ve bu gibi yerlerde kullanımına dair kararları içermektedir (Fishman, 2012). Statü planlaması bir dilin ya da varyasyonun ve bu dil ya da varyasyonu kullananların haklarının fonksiyonunu değiştirmektedir. Bir dilin belirli bir toplumdaki konumunu değiştirmeyi hedefleyen dil politikalarıdır. Örneğin herhangi bir resmi statüsü olmayan azınlık dilini kullanan kişilerin çocukları anadillerinde eğitim alamazlar ya da ikinci bir dil resmi olarak tanınırsa bu dil veya varyasyonun statüsü yükselir. Böylece statü planlaması kişilerin günlük yaşamdaki dil kullanımlarını ve kamu kurumlarıyla olan ilişkilerini etkilemektedir. Bu statü planlamaları özellikle azınlık dilleri olmak üzere bir ülkede konuşulan tüm dillerin akıbetini belirleyici rol oynamaktadır. Ulus-devlet sınırları dahilinde konuşulan farklı diller eğitimde ve kamu alanlarında kullanılmadıkları için özel yaşamda varlıklarını sürdürürler. Resmi politika gereği ihmal edilen azınlık dilleri korunmaları için destek verilmediğinden ölebilmektedirler (Wardhaugh & Fuller, 2015; Wright, 2016).

Statü planlamasının anayasada, kanunlarla ya da hükümet kararlarıyla düzenlenmiş olması şart değildir. Çoğunlukla hükümet kanalıyla düzenlenir ancak uzun süreli uygulamalar da dillerin statüsünü değiştirebilir. Bir dil ya da varyasyon resmi statüsü olmaksızın teşvik ediliyor olabilir, teşvik ya da yasaklama olmayıp tolere ediliyor olabilir ya da yasaklanıyor olabilir (Wardhaugh & Fuller, 2015; Fishman, 2012). Ancak unutulmamalıdır ki dil planlamaları sadece planı yapan ve güçlü olana bağlı değildir; aynı zamanda bu dil politikalarından etkilenecek olanların kabullenmelerine de bağlıdır. En baskıcı rejimlerde bile dil politikaları çok sert olduğunda kargaşa ortaya çıkabilmektedir (Edwards, 2013).

Wright (2016)'a göre ulus-devletleşmenin ilk dönemlerinde statü planlaması organik bir süreçti. Ortak dil, dominant olan ve merkezde kullanılan dil olduğu, eğitim ve askeriye alanlarında kullanıldığı ve matbaanın gelişmesiyle yayıldığı için ortak dil haline gelmişti. Bu dönemde resmi dil planlaması devlet kurulduktan sonra

uygulanıyordu. Bu sebeplerle ulus-devletleşmenin ilk örneklerini teşkil eden Batı Avrupa ülkeleri için statü planlaması teriminin kullanılması uygun değildir. Ancak ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan etnik ulus-devletlerde statü planlaması, hem içte farkındalık ve dayanışma yaratmak hem de dışta ayrı bir topluluk olarak tanınmak maksadıyla ilk aşamalardan itibaren kullanılmıştır. Ulusçuluk ideolojisi cezalandırmadan dalga geçmeye kadar birçok uygulamayla azınlık dillerinin konuşulmasını önlemeye çalışmıştır. Günümüzde de bir ülke içinde bütün halinde ulusal dilden farklı bir dil topluluğu tehdit olarak algılanmaya devam etmektedir (Wright, 2016).

Korpus planlama (maddi planlama) ise, dilin bir varyasyonunun toplum arasında politik, eğitimsel ya da başka sebeplerle, modern dünyayla etkileşimde bulunmasını sağlayarak gelişmesini; öngördüğü dil kullanımının sosyal değişim sağlamasını ve bu değişimin istikrarlı olmasını amaçlamaktadır. Korpus planlaması sadece gelişen değil bazı durumlarda gelişmiş diller için de gerekebilir. İmla, kelime haznesi, sözlük ve edebiyat çalışmaları ile dilin yeni kullanım alanlarına adapte edilerek yönetim, eğitim ve ticaret alanlarında kullanılabilir olmasını kapsayabilir. Türkiye'de yapılan alfabe değişimi ulus yaratma, modernleşme ve batılılaşma hedefleri kapsamında uygulanmış olması bakımından korpus planlamasına örnek olarak gösterilmektedir (Wright, 2016, s. 58; Wardhaugh & Fuller, 2015, s. 369; Fishman, 2012, s. 3).

En yaygın şekilde kullanılan korpus planlama yöntemleri *standartlaştırma* ve *sadeleştirme*dir. Korpus planlamasıyla gerçekleştirilmek istenen birincil amaç çoğunlukla toplum içinde iletişim birliğinin sağlanmasıdır. Bunun için devletin dili en hızlı şekilde yayması gerekir. Dil, doğal olarak konuşanları arttıkça çeşitlenme eğiliminde olduğundan dilin standartlaştırılması özel çaba gerektirmektedir. Standartlaştırma dil konusunda uzmanların da katkıda bulunacağı enstitüler eliyle yapılacak olan korpus planlamasıyla gerçekleşmektedir. Standart dil, merkezi bir grubun seçtiği dilin kanunla düzenlenmesi (statü planlaması), eğitim gibi kurumlar vasıtasıyla yayılması ve kullananların resmi ya da resmi olmayan yollarla denetlenmesi (korpus planlama) sonucu büyük bir topluluğun iletişim topluluğu haline gelip bu durumun muhafaza edilmesi ile oluşur (Wright, 2016).

Diğer en çok uygulanan korpus planlaması olan sadeleştirme ise dilin yabancı etkilerden arındırılması ile içteki birliğin pekiştirilmesi çalışmalarını içerir. Sadeleştirme uygulamasına politik yönetimler, çoğunlukla başka bir gücün kendi topraklarında hüküm sürmesini istemedikleri gibi dillerine de başka dillerin etki etmesini

istemediklerinden başvururlar. Bazı durumlarda da dil ile grup bağı arasında ilişki kurulduğunda dilin korunması önem kazanır ve bu da dilin yabancı etkilerden arındırılması ve kurallara oturtulması çalışmalarını beraberinde getirir. Bu sadeleştirme politikaları birçok örnekte politik ve tarihsel nedenlerden dolayı özel olarak bir dilden alınan kelimeler üzerinde uygulanmaktadır. Genellikle daha güçlü dış bir güce karşı milli gururun korunması gibi milliyetçi duygularla hayata geçirilmektedir (Edwards, 2013; Fishman, 2012; Wright, 2016). Daha nadir görülen bir korpus planlaması ise benzersizleştirme (*uniqueness*) planlamasıdır. Bu planlamayla dilin başka hiçbir dille etkileşiminin ya da benzerliğinin kalmaması amaçlanır. Bask dili bu planlamanın uygulandığı örneklerdendir (Fishman, 2012, s. 43). Küreselleşme ve yeni medyanın etkisi günümüzde sadeleşme ve benzersizleşme çabalarının eskisi gibi etkili olmasını önlemektedir (Wright, 2016).

Diğer iki tür korpus planlaması ise *farklılaştırma* ve *yakınlaştırma* planlamalarıdır. Topluluk sınırlarının netleştirilmesi ve diğer olarak görülen dilden uzaklaşılması ile içte birlik sağlanması amacıyla farklılaştırma politikası uygulanmaktadır. Neredeyse aynı dili konuşan topluluklardan daha güçsüz olanı, statüsünü yükseltmek ve politik olarak da ayrı olduğunu pekiştirmek maksadıyla diğer dilden farklılaşma planlaması izleyebilir. Hırvatçanın, Sırpçanın içinden doğması en önemli örneklerinden biri olan bu korpus planlaması uzaklaştırma/ farklılaştırma (*Ausbau/ Building Away*) politikası olarak adlandırılmaktadır. Bunun tam tersi politika ise daha güçlü olan dile yakınlaştırma yöntemidir (*Einbau/Building Towards*) (Fishman, 2012; Wright, 2016).

Dil planlaması türlerinin statü ve korpus olarak sınıflandırılması her dilbilimcinin kabul ettiği bir ayrım değildir, Fishman (2012) bu genel kanıya katılmamaktadır. Genel görüşe göre korpus planlaması dilin kendisine ilişkin yaptırımlar öngörürken statü planlaması dilin sosyal fonksiyonuna ilişkindir. Bunlardan hangisinin diğerinin öncülü olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Genel kanı statü planlamasını korpus planlamasının takip ettiği yönündeyse de korpus planlamasının önce yapıldığı, statü avantajı olmaksızın korpus çalışmalarının yapıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Hatta dezavantajlı olma ve statü düşüklüğü hallerinde sadece korpus planlaması yapılmaya başlanmaktadır, özellikle modernleşme kervanına geç katılan ya da bağımsız olmayan gruplar için korpus planlaması önceliklidir. Düşünüldüğü gibi statü planlaması korpus planlamasının öncüsü değildir. Ayrıca her geç modernleşme hareketi, her güçsüz dilin planlanması ve her milliyetçilik temelli

korpus planlaması esasında bağımsızlık barındırır. Diğer yandan tüm insanlığın ortak serveti olan bilimsel kavramlar konusunda ise diller arası karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Korpus planlamalarıyla bilimsel terimler farklı dillere uygun şekilde adapte edilir. Fishman (2012)'a göre korpus planlamasının modernleşme ve bağımsızlık gibi amaçlarla yapıldığı göz önüne alındığında sadece dile ilişkin bir olgu olmadığı anlaşılmaktadır. Korpus planlamasını yönlendiren güçler politik, ideolojik ve değerlere dayalıdır ve modernleşme, batılılaşma, sadeleşme gibi amaçlarla yapılabilir. Politik bir amaç gütmeyen korpus planlaması yoktur. Korpus planlamasının da statü planlama amaçları vardır, bu nedenle iki tür planlamanın net olarak birbirinden ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir (Fishman, 2012).

Türkiye örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda korpus planlaması statü planlamasının ürünüdür; bazı durumlardaysa korpus planlaması statü değişimini beraberinde getirecek olan sosyal dönüşümü sağlayabilir. Ancak hangi sıralamayla olursa olsun dil planlaması sosyal dönüşümün bir parçasıdır. Çünkü sosyal dönüşüm bireysel, bölgesel ya da ulusal çapta olabilir ve bu dönüşümün kayıt altına alınması, incelenmesi, düzenlenmesi ve okullarda öğretilmesi gerekir ki tüm bu faaliyetler dile bağlıdır. (Fishman, 2012).

2.2.2.3. Dünyada Uygulanan Dil Politikası Çeşitleri

Dil politikalarının oluşturulmasının arkasında yatan motivasyonlar ülkelerin durumlarına göre değişmektedir. Örneğin bir ülkede yarışan milliyetçilikler varsa bu durumda dil politikalarının amacı çatışmaların önlenmesidir (Arzoz, 2007). Oluşturulacak olan dil politikası ülkenin tarihiyle, barındırdığı etnik azınlıkların yoğunluğu, genel nüfusa oranı, yerleşim tarzı; bu dillerin komşu ülkelerde ya da başka bir ülkede resmi dil olup olmadığı gibi birçok faktöre göre değişiklikler gösterebilir. Toplumlar çok karışık organizmalardır, her an farklı yönlere doğru değişiklikler meydana gelebilir. Bu nedenle tek bir yaklaşımın tüm toplumlarda yaşanan dil planlamalarını kapsaması beklenemez. Genel ayrım tek dil veya iki (ya da daha fazla) dil uygulamasıdır ancak iki dil modeli dahi kendi içinde çok farklı uygulamalara sahiptir.

İki-dilliliğin ne kadar geniş uygulanabileceğini Patten (2007) makalesinde incelemiştir. Hangi kamu hizmetlerinin iki dilde verileceğinden hangi dillere resmi dil statüsü verileceğine kadar farklı uygulamalar olabilir. İki-dillilik politikası bireysel ve bölgesel şekilde hayata geçirilebilir. Bireysellik uygulamasına göre vatandaşlar ülkenin neresine giderlerse gitsinler aynı haklara sahip olacaklarken bölgesellik esasına göre sadece belirli bölgede yaşayanlar bölgede korunan dil haklarından faydalanabilirler. Belçika ve İsviçre'de bölgesel dil politikası uygulanırken; Kanada'da yeterli sayıda talep olması kaydıyla ülkenin her yerinde dil haklarından faydalanılabilmektedir. Patten (2007)'a göre kaynakların adil dağılması için yeterli sayı sağlanması kaydıyla bireysellik prensibinin uygulanması hem kamu hizmetlerinin iyi işlemesi hem de sosyal hareketlilik için daha uygundur. Bölgesellik prensibi ancak İsviçre gibi her bir kantonu neredeyse tamamen homojen dilleri konuşanlardan oluşan ülkeler için uygundur (Kymlicka & Patten, ed., 2007).

Ancak iki dilin konuşulduğu ülkelerden yüzlerce dilin konuşulduğu ülkelere kadar çok farklı coğrafyalarda ve çok farklı tarihsel ve politik arka plana sahip ülkeler bulunmaktadır. Bunların iki kategoride incelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle farklı uluslararası organizasyonlar tarafından dünyada uygulanan çeşitli dil politikası örnekleri belirli zeminlerde kategorize edilerek dil politikası modelleri oluşturulmuştur. Modeller çoğunlukla bu dillere resmi dil statüsü verilip verilmemiş olmasına ve eğitim sisteminin içeriğine göre şekillendirilmiştir.

UNESCO'nun MOST (Management of Social Transformations) programı kapsamında hazırlanan bir rapora göre farklı ülkelerde uygulanan altı çeşit dil politikası bulunmaktadır: Birinci grup dil politikası; tek dilin konuşulduğu ülkelerde, tek dil politikası izlenip eğitimde de tek dil politikası uygulanmasıdır. Dünyada tek dilin konuşulduğu tek ülke olan İzlanda, bu gruba tek örnektir.

İkinci grup dil politikası; tek bir ulusal dil kullanıp eğitimde de tek dil kullanan ülkeler kategorisinde Türkiye ve Fransa vardır. Kısmen resmi dil dışında diller de tanınmıştır.

Üçüncü grup dil politikası; çoğunluk dilinin baskın olduğu ama bu dilin anayasal ya da resmi bir statüsünün bulunmamasıdır. ABD bu gruba örnektir.

Dördüncü grup dil politikası; federal yapı çerçevesinde sınırla ayrılmış farklı bölgelerde farklı dillerin konuşulduğu, çokdilli gibi ama aslında çoğulcu olmayan bir sistemi kapsar; İsviçre ve Belçika en bilinen örneklerdir.

Beşinci grup dil politikası; Kanada'da olduğu gibi iki resmi dili olup başka dillerde de eğitim alınabilen ülke kategorisidir.

Altıncı grup dil politikası ise çokdilliliği kabul eden ve destekler görünen ancak gerçekte tek dilin egemen olması çabasında olan ülkelerde uygulanır. Yugoslavya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bu modelin örnekleriydiler (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010 s. 18).

Bu rapora göre daha ayrıntılı bir kademeli sınıflandırma Churchill (1986) tarafından AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) ülkelerinin azınlık dillerinde eğitim politikaları arasında yapılmıştır (Aktaran May, 2012). Churchill (1986) üniter asimilasyonist uygulamalardan dil eşitliğine uzanan 6 kademe halinde sınıflandırma yapmıştır:

Birinci kademe üniter dil politikalarının uygulandığı modern ulus-devlet modelinin eğitim sistemidir ve bu kademe eğitim sistemini benimseyen devletlerde katı asimilasyonist yaklaşım benimsenir. Son yıllarda yaşanan olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'de uygulanan eğitim ve dil politikaları bu kademe altında değerlendirilmiştir.

İkinci kademede azınlık dillerini konuşanlar için ek eğitim vardır ancak bu ek desteğin amacı çoğunluk diline adaptasyon olduğundan bu sistem de asimilasyonist olarak değerlendirilmektedir.

Üçüncü kademede çok-kültürlü eğitim sistemi bulunmaktadır. Kanada ve ABD gibi göç ülkeleri tarafından benimsenen sistemdir ancak politika azınlık dillerinin tanınmasını kapsamaz.

Dördüncü kademede ise eğitimin ilk yıllarında anadili çoğunluk dilinden farklı olan öğrencilere kendi anadillerinde eğitim verilip daha sonradan çoğunluk diline geçilmektedir. Bu sistemde amaç yine öğrencilerin çoğunluk diline geçişini kolaylaştırmaktır. Bu kademede de baskın grup avantajlıdır, farklı dillerin eşitliği yoktur, azınlık dilleri korunma yönünde ilerlemez ancak 5 ve 6. kademelerde azınlık dillerinin ve kültürlerinin zaman içinde korunması beklenmektedir.

Beşinci kademe eğitim sisteminin benimsendiği ülkelerde en azından azınlık dillerinin özel alanda kullanımının sağlanması için devlete pozitif yükümlülükler yüklenir. Azınlık dilinin, azınlık grubu için önemli olduğu kabul edilir.

Altıncı kademede ise dil eşitliği benimsenir ve azınlık dili tüm toplum için önemli kabul edilir, azınlık dilleri de resmi olarak tanınır ve kurumsallaştırılır. Dünyada bölgesel uygulanan örnekleri olduğu gibi bölgeden bağımsız olarak kişisel bazda uygulanan örnekleri de bulunmaktadır. Bu kademe çok az ülkede uygulanabiliyor olsa

da buralarda bile düzenleme ile uygulama arasında tutarsızlıklar yaşanabilmektedir (May, 2012).

Günümüzde iki-dilli ya da çok-dilli eğitim uygulamaları sadece federal sistemlerde değil üniter sisteme dayalı devletlerde de görülmektedir. Bunun sebebi ise tek dil dayatmasının katı olarak uygulanmasının ulusal entegrasyonu zorlaştırması ve hatta farklı topluluklar arasında ayrılıkları keskinleştirmesidir (Ehlen, Mart 2015, s. 28).

Görüldüğü üzere dil eşitliği kademesinde dil politikası uygulayan ülke sayısı çok az olmakla birlikte çoğunlukla pratikte mevzuatta yer aldığı gibi de uygulanamamaktadır. Çoğu ülkede halen asimilasyonist dil politikaları uygulanmaya devam edilmektedir. Bu uygulamaların dilsel, sosyal, kültürel, ekonomik vb. birçok sonuçları bulunmaktadır. Bu dil politikalarının özellikle azınlık hakları ve dil çeşitliliği üzerindeki etkileri, bu etkilerin önlenmesi gerekip gerekmediği, gerekiyorsa neden gerektiği gibi birçok konuda literatürde tartışmalar bulunmaktadır. Bundan sonraki başlıkta öncelikle dil politikalarının ve dil planlamalarının etkilerine yer verilecektir.

2.3. Dil Politikaları ve Dil Planlamalarının Etkileri

Modernleşme, ulus devletleşme ve küreselleşme gibi birbirine bağlı akımların yarattığı şartlar ve bu şartlara ayak uydurmaya çalışan devletler tarafından uygulanan dil politikaları ve planlamaları hem azınlık hem çoğunluk dillerine doğal dönüşüm sürecini sekteye uğratacak şekilde etkide bulundu. Müdahale sebebiyle diller ya değiştiler ya da yok oldular. Dillerin değişmesi ve yok olması da savaşlardan küçük etnik grupların çoğunluğun içinde eriyerek kaybolmasına kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik sonuçlara yol açtı.

Nelde (1997) devletlerin içinde meydana gelen süreci şu şekilde özetler: Dil politikaları ile seçilen dil meşrulaştırılır, kurumsallaştırılır, standartlaştırılır ve diğer diller dışlanır. Dil, devletin bir silahı haline gelir. Dilin sadece meşrulaştırılması yetmez, kurumsallaştırılıp toplumsal hayatta kullanılabilir olması da gerekir. Kurumsallaşmayla birlikte seçilen dil ayrıcalıklı hale gelir. Böylece çoğunluk dili konuşanlar toplumda daha avantajlı konuma gelirler ve politika, eğitim, ekonomi gibi birçok alanda etkili olurlar. Diğer dillerin kullanımı ise özel alanla sınırlı kalır. Daha az alanda kullanılan dil

ötekileşir, birçok alanda kullanılan kelimeleri karşılamakta yetersiz kalır ve bu yetersizlik dilleri daha da marjinalleştirir (aktaran May, 2012).

Azınlık dillerinin düşük statüde kabul edilmesi, yasal statüsü, sembolik değeri, yasaklı olması, işlevselliğinin az olması, topluluk içinde yer değiştirme politikası uygulanması ve bunların sonucunda anadilleri yaşadıkları ülkede resmi statüyü haiz olmayan etnik grup mensupları daha üst seviyede görünen kültüre kaynaşmak, aradaki farklılıklardan kurtulmak, o grupla evlilik bağları kurmak isteyebilmektedirler. Bu durumda etnik grup kendi kendini köklerinden uzaklaştırmakta ve dillerinin kaybolmasına sebep olmaktadır (Fishman, 1999; Schmidt, 2008).

Bu gibi sosyo- kültürel faktörlerin yanı sıra modernleşme ve endüstrileşme ile ortaya çıkarak ulus-devletleşme yolunu açan okur-yazarlık da bazı durumlarda dil çeşitliliği için zararlı olabilmektedir. Resmi eğitim (yazılı dil) genellikle konuşma dillerine karşı yazılı olan dili ve yerel, küçük kültürlere karşı da Batı kaynaklı değerleri dayatarak aslında dil çeşitliliği için pek de olumlu etkide bulunmaz. Standart ulusal dillerin yaygınlaşması bir yandan sosyal birleşmeyi ve politik katılımı mümkün kılarken diğer yandan beklenenin aksine, eşitliğin tam olmadığı düzenlerde, eğitim ve medya gibi araçlar küçük kültürlerin aleyhine işlemekte, tek dilin ve kültürün empoze edilmesi ile farklı diller, onların ifade ettiği kültürler ve tüm insanlığın mirası olan çeşitlilik yok olmaktadır (Wright, 2016; Edwards, 2013).

Dil politikaları sadece dilsel ve kültürel değil; aynı zamanda politik sonuçlara da yol açmaktadır. Oluşan ulusalcı ideolojiye göre tek dil ve kültür teşvik edilirken ülkeler arası sınırlar keskinleşmiştir. Bu sınırlar belirli dil gruplarını bölmüş ve böylece Avrupa çapında birçok dilsel azınlık ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl boyunca süren savaşlar sebebiyle meydana gelen göçlerle de dilsel çeşitlilik daha da artmıştır. Böylece ulusçuluk dilsel azınlıkları yaratmış ve ulusalcı ideolojinin güçlü olduğu yerlerde dilsel azınlıklar sorun haline gelmiş; bu gruplar asimile edilmeye çalışılmış, asimile olmayı reddedenler ise otoriteyi reddetmiş olarak kabul edilmişlerdir. Bu durum ise daha fazla göç ve şiddete yol açmıştır (Uzpeder, 2003; Bilgin, 1995).

Batının politik gelenekleri toplumların tek-dillileşmesindeki en önemli faktörlerden birisidir. Milliyetçilik, geniş iletişim toplulukları oluşturmayı amaçlamış ve dil çeşitliliği büyük ölçüde azalmıştır. Son 50 yıllık dönemde ise küreselleşme ile birlikte iletişim topluluğunun kapsamı genişlemiş ve daha da büyük bir azınlık dilleri imhasına yol açmıştır. Ancak küreselleşmeyle birlikte diğer yandan da ulus-devlet inşasına karşı, azınlık dil haklarına duyarlılık gelişmiştir. Dil haklarına ilişkin olumlu

gelişmeler olsa da süreci tersine çevirecek yoğunlukta değildir. Güç kaynağının ulus-devlet olduğu durumlarda halen azınlık dillerinin kamusal alanda kullanımı çoğunlukça reddedilmeye devam edilmektedir (Wright, 2016).

Dil politikaları ve planlamalarının direkt dil üzerinde meydana gelen etkileri ise dil değiştirimi ve dil kaybı başlıkları altında incelenecektir.

2.3.1. Dil Değiştirimi (*Language Shift*)

Dil değiştirimi (*language shift*), bir dil topluluğunun gitgide artan şekilde kendi dilleri (azınlık dili) yerine başka dili (çoğunluk dilini) kullanmaya geçmeleri olarak tanımlanabilir (Smith/Kocamahhul, 2003, Wardhaugh & Fuller, 2015). Bazı kaynaklara ve bu tanıma göre azınlık dili gönüllü olarak bırakılıyormuş gibi görünmektedir. May (2007), azınlık dilinin gönüllü olarak bırakılıp çoğunluk dilinin kullanılmaya başlanması yaklaşımını eleştirmektedir. Sürekli düşük statüde görülen ve sosyal hareketliliği engellenen grupların çoğunluk dilini daha çok kullanmaya başlamaları gönüllülükten çok zorunluluk sonucudur (Kymlicka & Patten, ed., 2007).

Günümüzde dil değiştirimi daha çok kanunlarla ya da şiddet temelli sosyal veya politik sebeplerden dolayı; çoğunlukla da grup dilinin sosyal ve kültürel statüsünün düşük olması sonucunda meydana gelmektedir. Dil değiştirimi örneklerinin birçoğu bu baskılar neticesinde azınlık dili konuşanların, bilerek ya da bilmeyerek, çoğunluk dilini kullanmayı tercih etmeye başlamaları ve çocuklarını da bu şekilde yetiştirmeleri sebebiyle meydana gelir (May, 2012; Smith/Kocamahhul, 2003).

Dil değiştirimi süreci öncelikle azınlık dilini konuşanların üzerinde gittikçe artan ve çoğunlukla resmi kanallarla yapılan bir çoğunluk dilini konuşma baskısı ile başlamaktadır. Bu baskı genellikle çoğunluk dilinde eğitimle desteklenmektedir. Bu uygulamalar da zaman içinde azınlık dilinin hem halk arasında hem de resmi alanda işlevselliğini azaltarak yerini çoğunluk diline bırakmasına sebep olmaktadır. Bir süre iki dil de kullanılmaya devam edilse de azınlık dili gençler tarafından daha az konuşulmaya başlanır ve bu süreçten sonra iki ya da üç nesil sonra azınlık dili yerini tamamen çoğunluk diline bırakır (May, 2012).

Normal şartlarda dil değiştirimi doğal bir süreç olarak algılanır. Zamanla ve etkileşim derecesine göre dil değiştiriminin gerçekleşmesi beklenir ancak Wardhaugh &

Fuller (2015)'a göre dil planlaması bu doğal sürece müdahale ederek dilde erozyon meydana getirmektedir.

2.3.2. Dilin Kaybı

Literatürde dilin kaybı yerine dilin ölümü ya da, korunmasının zorluğu ve konuşan sayısının azlığı gibi faktörlere göre, yok olma tehlikesi altındaki diller, tehlike altındaki diller tabirleri de kullanılmaktadır. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan dil ekolojisi gibi görüşleri savunanlar bir metafor olarak dili canlı bir varlığa benzer şekilde ele aldıklarından dil ölümü tabiri onlar tarafından daha çok kullanılmaktadır.

Yok olma tehlikesi altındaki dil, konuşanlarının yaşlanmış olması ve mensup oldukları dilsel topluluğun genç üyelerinde yaşanan dil değişimi sebebiyle bundan sonra konuşulmama tehlikesi altındaki dillerdir (Wardhaugh & Fuller, 2015). Dilin ölmesi aynı zamanda dil değiştiriminin sonucu olarak; dil değiştiriminin, önceki dili konuşan kimse kalmayacak şekilde meydana gelerek tamamlanması olarak da tanımlanabilir (Smith/Kocamahhul, 2003, s.4). Günümüzde artan etkileşim ve kültürlerin birbirlerine nüfuz etmesi sebebiyle dil kaybı, konuşanların dili koruma motivasyonları olmadığı takdirde yaşanmaya mahkumdur (Wright, 2016).

Wright (2016) dilleri, varlıklarını sürdürme şanslarına göre 5 gruba ayırmıştır. İlk grup yaşayabilir ve varlık sorunu olmayan dillerdir. İkinci grup yaşayabilir ancak küçük bir grup tarafından konuşulan dillerdir. Bu diller, konuşan topluluğun ne kadar izole ve ne kadar geleneklerine bağlı olduğu ile kendilerini çevreleyen farklı dillerin yüksek statüde olup olmadığı gibi faktörlere bağlı olarak ayakta kalabilirler. Üçüncü grup diller bir değişim olmadığı takdirde kaybolabilecek dillerdir. Çoğunlukla sosyal ve ekonomik sebeplerle uzun vadede daha az konuşulmaya mahkumdurlar. Dördüncü grup diller genç nesillerin başka bir dilde eğitim görmesi sebebiyle değişime uğramış ve sadece grup dilini konuşanların 50 yaşından büyük olduğu dillerdir. Bunlar yakın zamanda yok olma tehlikesi altındadırlar. Beşinci grup diller ise değişime uğramış dillerdir. Bu diller yok olmuş ya da olmak üzeredirler, konuşanları ya çok yaşlı ya da ölmüştür (s. 284-285).

Dilin değişime uğraması ya da kaybolması olumsuz olgular olarak algılanmaktadır ve bunların önlenmesi için çözümler üretilmeye, dil toplulukları ve

karar vericiler yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak literatürde dil çeşitliliğinin neden korunması gerektiğiyle ilgili fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konudaki görüşler dilin özü ve ne ifade ettiğiyle ilgili düşüncelerle bağlantılıdır. Bu öz kaybolduğunda nelerden yoksun kalındığına ilişkin görüşler bir sonraki başlıkta incelenecektir.

2.4. Dil Çeşitliliğinin Korunmasının Önemi

Bir görüşe göre dil dinamiktir ve değişim geçirmesi normaldir. İnsanlardan yaşamlarını ve tercihlerini dili korumak ya da canlandırmak için değiştirmeleri beklenemez. Bu sebeple bu konuda bir şey yapılmamalıdır (Edward, 1985'ten aktaran Wright, 2016). Bu istisnai görüşe karşın dil çeşitliliğinin korunması gerektiği genel kabul görmektedir. Ancak insanlığın neden dillerin ölmesine izin vermemesi gerektiğiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Biyolojik çeşitlilik ve buna bağlı olarak da dilsel çeşitlilik iyi olduğu için, dillerin korunması grupların tarih ve kültürleriyle etkileşimde bulunmalarını sağladığı için, dil kimliğin saygı duyulması gereken vazgeçilmez bir öğesi olduğu için, dillerin insanlık için yeri doldurulamaz kaynaklar olması sebebiyle ve daha birçok farklı nedenden dolayı dil çeşitliğinin korunması gerektiği düşünülmektedir.

Öncelikle dil, kimliğin en önemli ve dirençli işaretlerinden birisidir ve bu sebeple korunmalıdır. Her örnek için olmasa da dilin kaybı ile yeni dille birlikte yeni davranış modeli ortaya çıkar böylece kimlikte değişmeler olabilir. Örneğin 3. kuşak göçmenlerin anadillerini kaybettiği gözlemlenmektedir, bu durumda torunlar, büyükbaba ve büyükanneleriyle anlaşamaz olurlar. Bu örnekten yola çıkan Wright (2016)'a göre dil değişiminin olduğu yerde kimlikte de değişim olmaktadır. Dil-kimlik arası bağ her toplum için aynı derecede kuvvetli olmasa da eğer bir topluluk kimliklerinin devamlılığının dil değişimiyle kaybolacağı görüşündeyse dil ve kimliği birleştirmeleri en doğal haklarıdır (Wright, 2016).

İnsanlara sorulduğunda kendi anadilleri onlar için öncelikle aile çağrışımı yapmaktadır. En sevdikleri, en yakınları ile o dilde anlaşıyorlardır. Diğer yandan anadilin kaybedilmemesi için sorumluluk hissetmektedirler (Fishman, 1996b). Büyük diller küçük dillerin varlığını tehdit ettiğinde kültürel kimlikler risk altında görülür ve dilin korunması için çalışmalar yapılmaya başlanır. Edwards (2013)'a göre bunun

sebebi başını dilin çektiği kimliği korumaktır. Bu noktada önemli faktörler fonksiyonel ve faydacı değil sembolik ve kültürel olanlardır.

Fishman (1996a)'a göre sadece dilin değil; her bir lehçenin kaybı bir dilin kaybı gibi özgünlüğün yok olmasına sebep olur. Bir dilin tek bir lehçeye indirgenmesi de büyük bir düşünsel kaynağın kaybıdır. Bir dil içindeki farklı lehçeler sadece lehçe farkı değillerdir, lehçeyle birlikte gelen gelenekler ve geçmiş de farklıdır. Lehçe kaybedildiğinde bunlar da kaybedilir. Dil ya da lehçenin değişimi ve ölmesi, o dil/lehçe ile muhafaza edilmiş olan kültürel ve bilimsel bilgiyi içinde barındıran yaşam tarzı ve onun ifade edilişi de kaybedilmiş olur (Smith/Kocamahhul, 2003; Fishman, 1996b).

Dil ve lehçe çeşitliliğinin korunması sadece sembolik ve kültürel değil fonksiyonel sebeplerden dolayı da gereklidir. Dil ve kültür arasında sözcüksel ve dizinsel bir bağ vardır. Bir dil ile ilişkilendirilen kültür en hızlı, en verimli, en zengin ve net biçimde o dilde ifade edilebilir. (Fishman, 1996b, s. 81). Bir kısım dilbilimciye göre her dilde ifade edilen anlam kendisine mahsustur. Çeviri mümkün olsa da anlam derinliği kaybolmaktadır (Wright, 2016).

Dillerin korunması dilbilimi araştırmaları için de önemlidir. Ne kadar çok farklı dile ulaşılabilirse bilim adamlarının dilin nasıl oluştuğuna ilişkin ipucu bulması daha mümkün olacaktır. Diller arası farklılıklar insan beyninin evrimiyle ilgili bilgi edinilmesine yardımcı olabilir (Wright, 2016).

Kanada'nın nüfusunun %90'ı anadil olarak Fransızcayı konuşan Quebec bölgesinde ve Birleşik Devletlerin yüksek oranda Latin nüfusa sahip bölgelerinde yapılan araştırmaya göre çoğunluk dilinden farklı dil konuşanların daha az para kazanmaktadır. Birçok örnekte aynı durum yaşanmaktadır ve geleneksel görüşe göre azınlık dilinin kullanılması ekonomik gerilik sebebi ya da kanıtı olarak görülmektedir. Ancak daha güncel araştırmalara göre dil farklılıkları ekonomik alanda avantaja çevrilebilmektedir (Fishman, 1999). Örneğin sınır bölgelerde resmi dilden farklı bir dil konuşan toplulukların dili, komşu ülkelerle ticaret bağlarını güçlendirirken bu topluluk mensuplarına iş sağlanmasına da katkıda bulunabilir.

Dil değişiminin, kendisinin, dil ve lehçelerin sembolik ve fonksiyonel işlevlerinin önemi sebebiyle önlenmesi gerektiğiyle ilgili bu görüşlerin yanında bir kısım dilbilimci ve toplumsal dilbilimciye göre dil değişimleri yaşanma sebepleri doğal ve adil olmadığında tepki çekip önlenmek istenmektedir. Blake (2007)'e göre dil değişimleri, değişimin kendisiyle değil sebebiyle birlikte incelenmelidir. Bir dilin değişimi doğal sürecinde olsa dikkat çekmez ancak baskı ve asimilasyon sonucunda dil

değişime uğrarsa dikkat çeker. Aslında kaybolan değerler arasında fark olmasa da haksızlık yapıldığı algısı ancak liberal adalet anlayışına aykırı görülür. Bir dilin yok olması tüm insanlık için bir değerin ve güzelliğin kaybı olsa da genel kanıya göre dil kaybı değil; bunun aşağılama ve ayrımcılık sonucu meydana gelmiş olması liberal kaygı uyandırmaktadır (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Buna bağlı olarak uluslararası alanda korunmakta olan haklardan birisi de dil haklarıdır ve dil/lehçenin değişimi veya ölmesi aynı zamanda bu dili/lehçeyi kullanan grubun dil haklarının ihlal edildiği anlamına da gelir. Genellikle belirli grupların kendi topraklarından zorla ayrılması, soykırım ya da çocuklarına kendi dillerinde isim vermelerinin engellenmesi gibi bazı politikalar dil değişimine sebep olmaktadır ki bu uygulamalar da insan haklarının ciddi derecede ihlal eden uygulamalardır (Smith/Kocamahhul, 2003). Dil çeşitliliği, çeşitliliğin azalması dil haklarının ihlali sonucunda meydana geldiğinden dolayı da korunmalıdır. Dil haklarına bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Dil çeşitliliğinin korunması gerekliliğine ilişkin bu klasik ve genel kabul gören argümanların yanında görece yeni olan *dil ekolojisi* (*Ecolinguistics*) görüşü ayrıca dikkat çekmektedir. Görüş, bir kısım önde gelen toplumsal dilbilimciler tarafından kabul görse de çokça eleştirilmektedir.

Ekoloji, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı" (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57f137078c4869.24821538) olarak tanımlanmaktadır. Dil ekolojisi ise Haugen (1972) ile özdeşleşmiş bir kavram olup, diller arası etkileşim ve bulundukları çevreye dair bir kavram iken; yeni dil ekolojisi dil çeşitliliğinin korunması anlamında kullanılır olmuştur. Bu görüşe göre dünyada tüm dillere yer vardır. Bir kısım toplumsal dilbilimci, dil kaybı ile biyolojik çeşitliliğin çevresel etmenlere bağlı olarak azalması arasında benzerlik olduğu görüşündedir. Bu görüşün önde gelen savunucuları olan Nettle & Romaine (2000), Skutnabb-Kangas (1999; 2000) ve Mülhausler (2000)'e göre yok olma tehlikesi altındaki türlerle kaybolmak üzere olan diller arasında bağlantı bulunmaktadır. Bunlara göre tehlike altındaki dillerin konuşuldukları bölgelerde biyolojik çeşitlilik de tehlike altındadır; çok fazla farklı tür, çok sayıda küçük dilde de olduğu gibi güçlü ama az sayıda türün/dilin baskısı altındadır ve insanlık dilsel çeşitliliğin korunması ile biyolojik çeşitliliğin korunmasından benzer şekilde yararlanabilir. Dile biyolojik yaklaşım metaforik olmakla beraber bazı görüşler bunun ötesine gitmektedir (Aktaran Boran; Kymlicka & Patten, ed., 2007; Edwards, 2013).

Dil ekolojisi görüşü 1970'ler ve 1980'lerde çevrecilik ve sürdürülebilir gelişme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Çevresel farkındalığın arttığı bir dünyada dil ile doğa arasında bağ kurulup aynı çerçevede dilin de korunması düşüncesi avantajlı bulunmuştur. Çevrecilik nasıl biyolojik çeşitliliğin azalması kaygısını taşıyorsa, dil ekolojisi görüşü de dil çeşitliliğinin azalması konusunda kaygılanıyordu. Bir kısım yazar kendilerini eko-dilbilimci olarak tanımlamasalar da gittikçe daha çok yazar dil ekolojisi düşüncelerinden etkilenmektedir. Soğuk Savaşı takip eden 1992- 1997 yılları arasında kabul edilen uluslararası azınlık belgeleri ve bunlarla aynı dönemde kurulan uluslararası örgütlerin bir kısmı dil ekolojisi fikirlerini benimsemiştir. Bu kuruluşların amacı tehlike altındaki dilleri korumak ve canlandırmaktı. Bu dönemle birlikte diller, tıpkı bitki örtüsü ya da doğal kaynaklarda olduğu gibi planlı insan müdahalesiyle değiştirilebilir milli kaynaklar olarak görülmeye başlanmış; artık dil topluluklarının kendi dilleri için çaba sarf etmesi ve dilleri tehlikeye düştüğünde suçluluk duymaları beklenir olmuştur (Fishman, 2012).

Dil ekolojisi görüşüne göre dil, kültür ve çevre arasında bağ bulunmaktadır. Bu bağ ise tarım ve avlanmaya dayalı ilkel topluluklarda daha güçlüydü; dilsel emperyalizmi de beraberinde getiren modernleşme, kültürleri homojenleştirmekte ve çevrecilik karşıtı değerleri temsil ettiği gibi; modern diller teknoloji dilleridir ve doğaya dair kavramları ifade etmekte yetersizlerdir. Her bir dilin özgün bir dünya görüşünü yansıttığı düşüncesine göre bir dilin kaybı düşüncenin kaybı olarak da değerlendirilmektedir. Dil ekolojisi görüşüne göre dilin iletişimsel değil kültürel ve kimliksel yönü önemlidir ve bu sebeple bir dilin yok olmasına sebep olmak uluslararası hukukta dil-kırım (*Linguicide*) olarak ele alınmalı ve kovuşturulmalıdır (Pupavac, 2012; Edwards, 2013). Ancak dil ekolojisi görüşü dilin bağlı olduğu faktörlerden ayrı olarak ve canlı olarak değerlendirilmesi konularında eleştirilmektedir.

Edwards (2013)'a göre dil ekolojisi görüşü dili diğer faktörlerden bağımsız ayrı bir fenomen olarak ele alması bakımından hatalıdır. Ona göre tehlike altındaki bir dil canlandırılmak istenirken sosyal yaşamın diğer yönlerinden soyut olarak ele alınması çabaların başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmaktadır. Bazı düzenlemelerle doğada bir takım olumlu gelişmeler yakalamak mümkünken insan toplulukları ve dillerinin bu şekilde etkilenmesi insanlar istemediği takdirde mümkün değildir. Örneğin kaybolma tehlikesi altındaki bir dili konuşan kişinin hayatını sürdürmesi mümkündür ancak nesli tükenmiş bir aslan türünün mensubu olan aslanların ayrı ayrı yaşamlarına devam ettikleri düşünülemez (Kymlicka & Patten, ed., 2007; Edwards, 2013).

Dilin korunması, değiştirimi, zayıflaması, ölümü ve canlanması gibi kavramlar biyolojik yaklaşımda dilin adeta bir canlı gibi algılandığını göstermektedir. Ancak Wright (2016)'a ve Edwards (2013)'a göre dil, türlerin çeşitliliğinin korunması metaforunda olduğu gibi değil; konuşanının, yazanının, okuyanının ya da dinleyenin dışında varlığı olmayan bir kavramdır ve dilin yaşaması, güçlenip zayıflaması o dili konuşan insanlara bağlıdır. Yani diller insan ev sahiplerinin üstünde cansız parazitler gibidirler. Hatta dil kendisini konuşan bireyden de öte topluluğa bağlıdır. Modern dil biliminin ve yapısalcılığın babası De Saussure (1916)'a göre dil, kendini konuşanlardan ayrı bir varlık olmadığı gibi her bir konuşanla da var olmaz; ancak bir bütünlük içinde tam olur. Dil, kendisini konuşanların tamamının bir bütününü temsil eden hayali bir sistemdir (Aktaran Wright, 2016). Bu temel görüş dil ekolojisi yaklaşımından ayrılmakla beraber dilin toplumsal niteliğine işaret etmesi bakımından dilin korunması ve canlandırılması ile dil haklarının niteliği konusundaki tartışmalara da ışık tutacak niteliktedir.

2.5. Dilin Korunması ve Canlandırılması

Önümüzdeki yüzyıl içinde eğer bir çaba gösterilmezse halihazırda yaşayan dillerin % 95'inin ölmesi beklenmektedir (Wardhaugh & Fuller, 2015). Bir önceki başlıkta incelendiği üzere dil çeşitliliğinin korunması, tehlike altındaki dillerin canlandırılması gerekliliği, farklı sebeplerle de olsa, genel kabul görmektedir. Dilin korunması, dil değişimi tehlikesi altında olan bir dilin halihazırda kullanılma derecesinin korunmasını ifade ederken; dilin yeniden canlandırılması ise dilin halihazırda olduğundan daha çok kullanılmasını sağlamaktır (Smith/Kocamahhul, 2003, s.7).

Dillerin korunması ve canlandırılması için izlenebilecek yollarla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre dilbilimciler dilleri ses kaydı ve belgelendirme ile kayıt altına alırlarsa pratikte dil kaybolmuş olsa da bilgi olarak varlığını sürdürebilir. Ancak bu yöntemin dili konuşanlara bir faydası yoktur ve bu şekilde korunması belki de onlar açısından etik olarak karşılanmayabilir. Diğer bir yöntem ise dilin durumuna göre korunması ve canlandırılması için bir program uygulanmasıdır. Bunlar okur-yazarlık oranının yükseltilmesi, eğitimde ve medyada bu dilin kullanılması, resmi belgelerin bu

dile çevrilmesi ve ticarette kullanılabilir olması gibi uygulamalar olabilir. Ancak bu uygulamaların çoğu devletin iznini ve desteğini gerektirmektedir. Bir azınlık dilinin canlandırılması için devlet eliyle yerel bazda dil planlaması yapılmalıdır. Dilin bazı kurumlarda kullanılabilir kılınması, dilin standartlaştırılması yoluyla her alanda kullanılabilir hale getirilmesi ve bu dilde eğitim verilerek hem yazılı hem sözlü kullanım geliştirilebilir. Yönetici elit tarafından desteklenmediği takdirde azınlık dilinin korunup canlandırılması pek mümkün değildir. Bu nedenle bir kısım dilbilimci resmi desteğin şart olduğu görüşündedir. Ancak Fishman (1997) ve bir grup dilbilimci ise tepeden inme politikalardan çok aile içi dil aktarımının önemine dikkat çekmektedirler. Fishman (1997)'a göre bu diller kaybolma noktasına okulda öğretilmedikleri için değil evde konuşulmadıkları için gelmişlerdir (Aktaran Wright, 2016). Eğer problem dilin nesilden nesile aktarılmamasıysa; bu durumda dilin statüsü ile ilgili bir problem vardır. Çoğunluğun azınlık diline bakışı ve azınlık dilinin saygınlığının düşük olması dilin kaybına sebep olmaktadır. Bu sebeple Nettle & Romaine (2000) ve bir grup yazara göre izlenmesi gereken yol azınlık diline prestij bahşedilmesidir (Aktaran Wright, 2016). Ancak İrlanda dilinin resmi dil konumuna getirilmesine rağmen dil canlandırmasının tam başarıya ulaşmaması aile içi dil aktarımının önemini göstermektedir (Wright, 2016).

Edwards (1992), dilin korunması için bulunması gereken unsurları şu şekilde sıralamaktadır: Dili konuşan grubun belirli bir nüfusa sahip olması, bir arada yaşaması, göç vermemesi ve almaması; yaşadıkları bölgenin coğrafi konumun bir aradalığa müsait olması; konuşanların sosyo-ekonomik konumlarının iyi olması, kendi dillerinde iş bulmakta zorlanmamaları, grubun tanınmış olması ve belirli haklara ve özerkliğe sahip olması, baskın olan ya da diğer grupların azınlık gruba karşı olumlu bir tutumda olması, topluluğun kendi dillerinde dini törenlerini ve geleneklerini devam ettiriyor olmaları, her nesilden topluluk mensuplarının kendi dillerinde yeterli olmaları; dilin standartlaşmış bir yazı ve konuşma formunun olması ve eğitim ile medya alanlarında kullanılıyor olması (Aktaran Wright, 2016). Gerekli hukuki düzenlemeler yapılsa dahi çoğunluğun azınlığa karşı olan görüşü değişmediği takdirde azınlık dilinin kullanışlı ve prestijli hale gelmesi mümkün değildir (Wright, 2016). Kısaca; Giles ve arkadaşlarına göre etno-dilsel canlılık (*ethnolinguistic vitality*) şu faktörlere bağlıdır: Statü (ekonomik, politik ya da dilin prestiji) ile nüfus oranı ve kurumsal destek (eğitim, medya, resmi alanlarda kendi diliyle temsil edilebilirlik) (Fishman, ed., 1999).

Görüldüğü üzere genel çerçeve statü, nüfus oranı ve kurumsal destek üzerine kurulmuştur ancak tam olarak nasıl dil politikaları izlenmesi gerektiği ya da hangi faktörün dil değişiminin önlenmesinde daha önemli olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Çoğunlukla üzerinde tartışılan bileşenler eğitim sistemi, dilin aile içinde kullanımı ve dilin statüsüdür. Öncelikli olarak resmi ya da ulusal dil dışındaki dillerde eğitim verilmesi gerekmektedir. Lahey Tavsiye Kararları[20]'na göre "ulusal azınlıklara mensup bireylerin kimliklerinin korunması sadece eğitim sürecinde anadilleri hakkında uygun bilgi edinmeleriyle mümkün olabilmektedir". Uzpeder (2003)'e göre dilin sözel yönü aile içinde öğrenilebilmekteyse de dilin yazılı ve edebi yönleri ancak düzenli eğitim ile mümkün olabilmektedir. Özellikle çocukların eğitimin ilk yıllarında anadilleriyle, bu dönemi takip eden yıllardaysa iki-dilli eğitim alması yapılan dilsel araştırmalara göre tek-dillilikten çok daha verimli olmaktadır. Anadilin de öğretilmesi öğrencilerin ikinci dili öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Fishman (1996b)'a göre de eğer bir dildeki okuma-yazma oranındaki düşüklük zayıflatıcı bir etki yaratıyorsa bu sorunun çözülmesi gerekir. Eğitim tek başına bir dilin korunması için yeterli olmayabilir ama çok önemli bir faktördür. Modern ulus-devletlerin oluşumunda ve modernleşme süreçlerinde eğitim devlet tarafından seçilen dilin empoze edilmesinde kullanılmıştır. Asimilasyon politikalarının etkinliğinde etkili olan eğitim azınlık dillerinin canlandırılmasında da kullanılmalıdır (May, 2012).

Ancak adil bir eğitim sistemi oluşturulması dilsel azınlık gruplarının eğitimine ilişkin kararların psikolojik, pedagojik ya da dilbilimsel yönden incelenerek değil politik sebeplere dayanılarak verilmesi sebebiyle pek mümkün olmamaktadır. Toplumda çok kültürlü yapıyı destekleyen bir görüş olmayınca adil bir eğitim sistemi de imkansızlaşabilmektedir (Ayan Ceyhan & Kocabaş, 2009). Fishman (1999)'a göre iyi bir eğitim sistemi çok dillilik, fırsat eşitliği, çok-kültürlülük ve birbirine olumlu yaklaşımı aşılayan eğitim sistemidir.

Azınlık dillerinde eğitimin devlet okullarında verilmesi çok gerekli bir adımdır ancak bir dilin canlandırılması için eğitim tek başına yeterli değildir. Fishman (1991)'a göre bir azınlık dilinin canlandırılması için en önemli adım aile içinde kuşaktan kuşağa aktarımdır. Yaşayan diller kurumlardan ibaret değildir, kurumların üstünde ve onlardan çok daha ötedir. Okullar programlanmışlardır ve nesiller-arası bir bağ teşkil etmezler.

[20] Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından kabul edilmiş olan 1996 tarihli ulusal azınlıkların eğitim haklarına ilişkin tavsiye niteliğindeki kararlardır. Bu kararlar ve uluslararası hukukta dil hakları bir sonraki bölümde incelenecektir.

Ancak anadiller tamamen programsızdırlar ve nesiller arası bağa dayalıdırlar; yani okul eğitimiyle tamamen ters bir itici güce bağlıdırlar. Azınlık dilinin canlandırılmasında yapılan bir hata aile içi aktarım sağlanmadan azınlık dilinde eğitimin sağlanmasıdır; eğitim bir sonraki aşamadır ve canlandırma kademe kademe devam etmelidir (aktaran, May, 2012; Fishman, 1996a). Aile içi aktarım gerçekleşmediğinde canlandırma çabaları sembolik seviye kalabilir (May, 2012). Örneğin İbranicenin yüzyıllarca okulda aktarılması bu dilin bir anadil haline gelmesini sağlayamamıştır. Ancak kendi topluluklarını oluşturdukları zaman İbranice anadil haline getirilebilmiştir (Fishman, 1996a). Bu örnekte olduğu gibi, Fishman (1996a)'a göre, diller kurumsallaştırılıp sadece kurumsal olarak da kalabilirler. Bu kurumların dış dünyayla bağı kuvvetli olmalıdır, asıl lokomotif resmi olmayandır. Resmi olmayan ilişkiler günlük yaşamın çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dil değiştiriminin önlenmesi ve nesiller-arası aktarımının sağlanabilmesi için gereken, toplum ve ailenin birlikte çabasıdır. Birçok örnekte yaşlı insanların anadili konuşup, bu dilde hikâyeler biliyor oldukları ancak çocuklara pek öğretmedikleri gözlemlenmektedir. Bu boşlukta, genellikle çoğunluğun dili olan, başka bir dil devreye girerek yeni bir dil-kültür ilişkisi kurmaktadır. Dil kaybının geriye çevrilmesi için aile yaşamı, kültür inşası ve bir topluluk bilincinin oluşturulması gibi politikalar uygulanması gerekmektedir. Bunu tek başına okulların başarması mümkün değildir. Kültürel topluluğun tüm bireylerinin dilin nesilden nesile aktarılması için ortak hareket etmesi gerekir (Fishman, 1996b). Bir dil aktarılmak isteniyorsa çocuklarla iletişim kurulması gerekir. Alan araştırmacısı Dixon'a göre topluluklar, anadillerinin kaybolduğunu anadillerini konuşan birkaç yaşlıdan başkası kaldığında fark etmekte ve bu durumda dili yaşatmak için geç kalınmış olunmaktadır. Yazara göre yapılması gereken topluluğun kendisinin dilin korunması ve canlandırılması alanında bilgilendirmesi ve bu mücadeleyi dıştan destek olacak profesyonellerin olması gerekmektedir. Yereller içinde bilinçli bir liderlik ve dışarıdan profesyonel yardım yoluyla dilin canlandırılmasına yönelik çalışmalar başarıya ulaşabilmektedir (Fishman, ed., 1999).

Ancak eğitim ve aile içi aktarım da dillerin korunması ve canlandırılması için yeterli olmayabilir. Çocuğun evinde konuşulan dil, toplumda saygı gören bir dil olmadığında bu dilde eğitim hakkı verilse dahi gerekli etki yaratılamayabilir. Dil kaybının eşitsizlikten kaynaklanan genel bir sosyal çatışmanın sonucu olduğu unutulmamalıdır (May, 2012). Örneğin bir kısım siyaset bilimciye göre ebeveynlerin çocuklarının azınlık dilinde eğitim almasına karar vermeleri çocuklar için adaletsizdir,

onların sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemektedir ve onları düşük sosyal statüde kalmaya mahkum etmektedir. Ancak May (2007)'e göre sosyal statü sadece baskın dilin konuşulmamasından dolayı düşmemekte, ırkçılık ve ayrımcılık da etki etmektedir. 200 yıldır İngilizce konuşan Afrikalı Amerikalılar bu duruma örnek olarak gösterilmiştir (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Bu nedenle yasal düzenlemelere ek olarak hem ekonomik hem de sosyolojik altyapının oluşturulması gerekmektedir. Küçümsenen dillerle ilgili önyargının kırılması için yazılı ve görsel basın üzerinden çalışmalar yapılması bu konuda etkili olabilir (Ayan Ceyhan & Kocabaş, 2009). Bu çalışmalar ile azınlık dillerine hem devlet işlerinde hem de toplum arasında daha geniş bir alan tanınmış olur (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Aksi takdirde azınlık dilinin kullanımının daha fazla ayrımcılığa yol açması, dilin kullanımından imtina edilmesi sorununa yol açabilir. Böylece de hem eğitim hem de aile içi ve günlük kullanıma ilişkin çabalar sonuçsuz kalır.

Görüldüğü üzere eğitim, aile içi aktarım, kullanılabilirlik alanının genişlemesi ve statüsünün yükselmesi azınlık dillerinin korunması ve canlandırılması için gereklidir. Literatürde farklı yaklaşımlarda farklı bileşenlerin önemi ön plana çıkarılmıştır ancak her birinin birbirlerine bağlı olarak kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır. Yaşanmış örneklerden de anlaşılacağı üzere hiçbir faktör tek başına bir dilin kurtarılmasını sağlayamamıştır. Sosyal dilbilimcilere göre devletlerin adil dil politikaları üretmeleri için dilin fonksiyonlarını ve toplumsal yapıyı da gözeterek baskıcı olmakla ihmalkar olmak arasında bir denge kurmaları gerekmektedir. Bir kısım toplumsal dilbilimci devlet müdahalesinin seviyesine ilişkin yaklaşımları incelemişlerdir.

Dilin iletişimden kültüre erişime ve bireylerin toplumda kendilerini konumlandırdıkları yere kadar farklı fonksiyonları vardır. Dil politikalarının oluşturulmasında da bu farklı fonksiyonların işlerliklerini sürdürebilmeleri için denge kurulması konusunda zorluk yaşanmaktadır. Örneğin iletişim fonksiyonu çoğunluk dilinin öğrenilmesini gerekli kılarken; kimlik fonksiyonu azınlık dillerinin, çoğunluk dillerinin asimile edici baskısından korunmasını gerekli kılar. Weinstock (2007)'a göre liberal bir yaklaşım olan iyi niyetli ihmal (*bening neglect*) (devletin dille ilgili herhangi bir konuda düzenleme yapmaktan kaçınması), devletin bir şekilde vatandaşlarıyla iletişim kurması gerektiğinden imkansızdır. Dil, yazılı olmaması ya da yazıya çok geç geçilmesi, ulus-devlet inşa politikaları ve ekonomik faktörler sebebiyle unutulabilmektedir. Dilin yazılı olmaması ve zaman içinde değişerek unutulması doğal bir süreç içinde ele alınabilir ancak dil politikaları ya da ekonomik sebeplerle dil

değişimi yaşanması adaletsiz bir uygulamanın sonucudur. Bu noktada iyi niyetli ihmal uygulanması mümkün olmadığı gibi adil de olmaz; devletin belirli bir derecede dil politikasına müdahale etmesi gerekir. Bu müdahalenin derecesi önemlidir. Örneğin, çoğunluğun dili dışındaki dillere resmi dil statüsü verilmesi azınlıkların kültürel hak taleplerini karşılamaya ve tam bir adalet sağlamaya yeterli olmayacaktır (Fishman ed., 1999; Weinstock, 2007). Her ne kadar çok-dilli bir politika izlense de bir ülkede konuşulan tüm dillere resmi dil statüsü verilmesi imkansızdır ve hangilerine verilip hangilerine verilmeyeceğinin seçimi de zordur. Dilleri konuşan kişi sayısı üzerinden bir politika üretilmesi de her halükarda bazı grupları dışarıda bırakıp dili resmi olanlar ve olmayanlar ayrımına yol açacak, resmi olmayanların tamamen ihmal edilmesine sebep olacaktır. Weinstock (2007)'a göre adil bir dil politikası iyi niyetli ihmal seviyesinden ancak devletin vatandaşlarıyla verimli iletişim kurabileceği kadar uzaklaşmalıdır. Devletin tüm vatandaşlarıyla verimli iletişim kurabilmesi ise vatandaşların hak ve ödevlerini bilmesini, haklarını kullanabilmesini, yasama sürecinde toplumsal müzakerelere katılabilmesini mümkün kıldığı takdirde gerçekleşmiş kabul edilir (Kymlicka & Patten, ed., 2007).

Her ne kadar her ülkenin sosyal, ekonomik, demografik, coğrafi yapısı ve geçmişi dil politikalarına ilişkin genel geçer bir doğru öne sürmeyi mümkün kılmasa da devletlere düşen, adil bir dil politikası oluşturarak, dillerin tanınması ve toplum içinde etkin kullanımının sağlanmasıdır (May, 2012; Uzpeder, 2003).

Literatürde yer alan bu dil politikası yaklaşımları ulus-devletlerin uluslararası sistemin temel aktörleri oldukları ve sistemin değişmeyeceği varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Ancak ulus-devletlerin, ulus-devlet sisteminin ve dil politikalarının eskisi gibi etkili olamayacağı veya ulus-devletlerin yeniden düşünülmesi gerektiği yönünde farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Wright (2016)'a göre dillerin hiyerarşik bir düzende olması katılımcı politik sistem, serbest dolaşım ve sosyal hareketliliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde elektronik ortamda birçok farklı dilde veri bulunmakta, her topluluk kendi çevresiyle etkileşime girmektedir. Böylece teknolojinin gelişmesi dillerde benzerleşmeden çok farklılaşma ve çeşitlenmeye yol açmaktadır. Bu doğrultuda akademik camiada birkaç görüş dışında artık çeşitliliğin önlenemez olduğunun kabulüyle dil planlaması ve onun amaçladığı ulus inşası ütopik olarak algılanmaya başlanmıştır (Wright, 2016; Kara, 2013). Postmodernist yaklaşım her konuda çeşitliliği desteklediğinden ulus- inşası için kullanılan dil politikalarını desteklememektedir. Post-

ulusalcılık görüşüne göre ise ulusçuluk anlamsızlaşmıştır. Bu sebeplerle bilim adamlarıyla kanun koyucu ve uygulayıcıların düşünceleri uyuşmaz olmuştur. Wright (2016)'a göre günümüzde, değişen politik ve ekonomik durumda tepeden inme dil politikalarının başarılı olması zorlaşmıştır. Her ne kadar halen yeni kurulmuş devletlerde ulus inşası sürecine katkısı olsa da artık tepeden inme dil politikalarının evrensel kabul görmesi eskisi gibi mümkün değildir. Ayrıca yavaş bir eğilimle ana aktör olan devletlerin yeri bölgesel ve dünya çapında kuruluşlar ile devlet-içi örgütlenmelerle değişmektedir. Devletler halen en önemli aktör olmaya devam etmektedirler ancak ulusal egemenlik anlayışı gevşemeye başlamıştır. Tüm dünyanın sorunu olan iklim değişikliği ve uluslararası terör gibi sorunlarla da küresel seviyede mücadele edilmektedir. Tek ülke, tek ulus fikrinin önemini kaybetmesi tek dil anlayışını da etkileyebilir (Wright, 2016).

Kara (2013) ve May (2012)'e göre ise uluslararası sistemin temel aktörü ulus-devletler olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Günümüzde asıl soruna yol açan sanıldığı gibi azınlıkların hak talepleri değil tanınmamalarıdır. Toplumsal inşacılık (social constructivism) görüşüne göre kimlik doğal değildir, inşa edilmiştir. Ulus-devlet sistemi, farklılıklara katlanamayan bir yapı haline geldiğinden kültürel kimlik kaynaklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ulus-devletlerin daha çoğulcu, kapsayıcı, farklı kültürlere saygılı, çok-kültürcülüğün sağlanabileceği ve tarafsız bir alan yaratılacak şekilde yeniden düşünülmesi gerekmektedir (May, 2012; Kara, 2013).

Diller her zaman unutulup farklı koşullara adapte olagelmişlerdir ancak 21. yüzyılda yaşanan kayıp çok daha keskindir. Günümüzde çoğunluk dilleri dahi İngilizcenin tüm dünyada artan önemi karşısında unutulma konusunda eskisi kadar bağışıklı değildirler. Tüm bu endişe verici eğilim de son 30 yılda dil haklarının gelişmesine sebep olmuştur (May, 2012).

Artık birçok uluslararası belgede yer almasına rağmen dil hakları henüz temel insan hakları statüsünde değildir ve birçok devlet tarafından, çoğunlukla bölünme ve kontrol kaygıları sebepleriyle, tam olarak tanınmamaktadır ya da uygulanmamaktadır. Bu sebeple dil haklarının mahiyeti, yararlanıcısı, kapsamı ve uygulaması gibi birçok yönüyle ilgili literatürde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde dil hakları bu farklı yönleriyle incelenecektir.

BÖLÜM III

DİL HAKLARI

"Her insanın kimlik dilini koruma ve onu özgürce kullanma hakkının en küçük bir anlam sapması olmadan açıkça ortaya konması ve aralıksız kollanması temeldir." (Maalouf, 2016, s. 110).

3.1. Hak ve Özgürlüklere[21] Genel Bakış

Dil haklarından söz edebilmek için öncelikle insan hak ve özgürlük kavramlarının gelişimine ve evrimine değinmek gerekmektedir. Zira hak ve özgürlükler sona ermeyen bir evrimin parçası olarak gelişmeye devam etmektedirler.

"İnsanın, sırf insan olmak sıfatıyla, doğuştan kimi hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve devlet tarafından bunlara dokunulamayacağı yolundaki temel düşüncenin bir sistem olarak ortaya çıkışı, XVII. yüzyıla rastlar." (Kaboğlu, 2005, s. 216).

Bu düşünce sisteminin gelişim süreciyse halen devam etmektedir. Hak ve özgürlükler, gereksinimler ve isteklerin talebe ve mücadeleye dönüşmesi sonucunda ortaya çıkmış; çatışan çıkarlar ve çelişkiler vasıtasıyla da evrimleşmiştir (Kaboğlu, 2005). Hak mücadelesini yürüten kişi, kişiler, toplum, sınıflar veya toplumsal gruplar; oluşum dönemleriyle birlikte insan hakları sınıflandırmasına ışık tutmaktadır (Kaboğlu, 2005; Kaboğlu, 1993). Hak ve özgürlükler günümüzde uluslararası belgelerde ve anayasalarda hâlihazırda üç kuşak halinde düzenlenmektedir. Bu kuşaklar belirli hak ve özgürlüklerin kabul ediliş sırasına ve özelliklerine göre oluşturulmuştur. Hak ve özgürlükler hala gelişmeye devam etmektedir, yakın gelecekte dördüncü kuşak haklar kategorisi oluşması öngörülmektedir (Kaboğlu, 2005). Hak ve özgürlük evriminin ilk kuşağını kişi özgürlükleri ve siyasal haklar oluşturmaktadır. Bu haklara ilişkin mücadele 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan feodal sistemin çöküşü ve burjuvazi

[21] "Özgürlük, bütün hakların ortak kökenidir"; bireyin hakları öne sürebilmek için özgür olması gerekir. Bu anlamda özgürlük hakların ön şartıdır. Haklar ise, kişilere hukuk sisteminin verdiği özgürlükleri kullanma meşru yetkisidir (Kaboğlu, 2005, s. 218).

ayaklanmasına dayanır ve kişinin kendi hakkında tasarrufunun korunması temellidir. Bunu 19. yüzyılda sanayi devrimi ve işçi sınıfının ilk kuşak haklardan eşit yararlanma mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan sosyal, iktisadi, kültürel hak ve özgürlüklerin teşkil ettiği ikinci kuşak hak ve özgürlükler takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasına gelindiğindeyse artık uluslararasılaşma ve teknolojik gelişmelerin gerekli kıldığı çevre, gelişme, barış ve insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkının oluşturduğu üçüncü kuşak haklar evirilmiştir (Kaboğlu, 2005; Kaboğlu, 1999). Kaboğlu (2005), yaşama hakkını temel alarak kısaca; ilk kuşak haklar için "güvenlik içinde yaşama hakkı", ikinci kuşak haklar için "onur içinde yaşama hakkı" ve üçüncü kuşak haklar içinse "uygun çevrede ve barış içinde yaşama hakkı" kavramlarını önermiştir.

Dayanışma hakları adı da verilen üçüncü kuşak hakların da içinde olduğu kolektif haklar, genel kabul görmüş olan birey merkezli hak anlayışından farklı oldukları için henüz "yerleşik" insan hakları kategorileri arasında kabul edilmemektedir (Aral, 2010, s. 1).

Tarihsel süreçte "hak" olarak iddia edilen taleplerin uyulması zorunlu hukuk kuralına dönüşmesi ise genellikle anayasal düzenlenme yoluyla meydana gelmiştir. Anayasalarla bahşedilen insan hakları, iç hukukta Anayasa, kanunlar ve kurumlar vasıtasıyla güvence altına alınırlar. İnsan haklarının diğer koruyucuları ise uluslararası güvence mekanizmaları ve hak öznesinin kendi hakkını korumasıdır (Kaboğlu, 1996). Bu çalışmada dil hakları hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk güvenceleri bakımından incelenecektir. Dil haklarının güvencelerinden hak öznelerinin kendi haklarını korumalarının önemi ise bu araştırmanın en dikkate değer noktalarından birisidir. Konuya ilerleyen başlık ve bölümlerde değinilecektir.

3.2. Dil Haklarının Tarihsel Gelişimi, Kapsamı ve İnsan Hakları Sistemindeki Yeri

"İnsan hakkı" olarak ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yerini almış olan hak ve özgürlüklerin her birinde olduğu gibi dil haklarının da kabul edilmesi için mücadele verilmektedir. Dil haklarıyla ilgili bu mücadelenin henüz amacına ulaştığı söylenemez.

Bu başlık altında öncelikle dil haklarının söz konusu olmasını sağlayan şartlar dil haklarının tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alınacak; ardından dil haklarının günümüzde insan hakları silsilesinde edindiği yer incelenecektir.

3.2.1. Dil Haklarının Tarihsel Gelişimi

Hak taleplerini şekillendiren ana etmen tehdittir. Varlığı tehdit edilen değerler, sahipleri tarafından muhafaza edilmek istenirler ve bu istek doğrultusunda hak talepleri oluşur. Aynı şekilde dil hakları da birey ve toplulukların kendi dillerini tehdit altında hissettikleri dönemlerde ön plana çıkmıştır. Günümüzde de dil hakları ve dil politikaları, dünya çapında yaşanan dilsel çeşitliliğe bağlı çekişmelerden ve her geçen gün daha fazla dil ve lehçenin kaybolmasından dolayı gittikçe daha çok gündeme gelir olmuştur.

Tarihte dil, ulusçuluk hareketlerinin yoğunlaştığı dönemlerde gündeme gelmiştir. Aydınlanma döneminde dilin iletişim aracı olma özelliği öne çıkmaktayken 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Romantizm akımıyla birlikte dilin kimliğin ifadesi olma özelliği öne çıkmıştır. 18. yüzyıl süresince dil, ulusal kültürün yayılmasının entelektüel sebebi olarak sunulmuş, ulus-devletlerin oluşumunda kullanılan araçların başında gelmiştir. Bu dönemde dil, ulusçuluğun kalbi halini almıştır. İmparatorlukların dağıldığı dönemde toplulukların etnik kökenlerini sembolize etmiş, bağımsızlık sağlandıktan sonraysa ülke içinde dil birliği temin edilmek istenmiştir. Bu dönemde hem homojen toplum yaratma hem de modernleşme gerekliliği dil politikalarının uygulanmasını gerektirmiştir (Wright, 2016).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan kitlesel göçlerle birlikteyse birçok farklı dil birbiriyle karşılaşmış; bu durum anadilin korunması ve asimilasyona karşı koyma eğilimi başlamasına yol açmıştır. Modern ulusçuluk olarak adlandırılan bu akım Sovyet Rusya içerisindeki Rus olmayan topluluklardaki hareketlenme ile 1980'lerde ortaya çıkmış; 1989- 1990 yıllarındaki çözülme ile de yeni ulus-devletlerin kurulma süreci başlamıştır. Bu bağımsızlık akımı ile de dilin yeniden canlandırılması (*Language Revitalisation*) hareketi doğmuştur. Bu gruplardan bir kısmı bağımsızlık kazanırken geri kalanıysa bulundukları ülkelerde azınlık konumuna gelmişler ve dilsel insan hakları ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa'da yaşananların yayılması endişesiyle demokratik ve liberal çözüm sağlamak amacıyla Avrupa Konseyi 1992 yılında Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı (ABADŞ) ve 1995 yılında Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi kabul etmiştir. Hatta bu gibi belgeler yeni devletlerin Avrupa Birliği (AB) ya da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası

örgütlere girmeleri için asgari standartları belirleyici olmuştur (Wright, 2016; Fishman (ed.), 1999; Kymlicka & Patten (ed), 2007).

Bu dönemi takip eden on yıllarda ise artan göç, tüm dünyada yaşanan kültürel değerlerde ve geleneklerde etnik farkındalığın artmış olması ve uluslararası örgütlerin etkinlikleri dil hakları ve politikalarını gündeme taşımıştır. Belçika, Kanada, İsviçre gibi bölgesel dillerin kullanılması için hakların tanındığı ülke örnekleri de dil hakları konusuna dikkat çekilmesini sağlamıştır. Bu dönemde dile dikkatleri çeken bir akademik eğilim de bir önceki bölümde yer verilmiş olan yerel dillerin korunması ile biyolojik çeşitliliğin korunmasının bağdaştırıldığı dil ekolojisi görüşüdür (Kymlicka & Patten (ed), 2007; Fishman (ed.), 1999).

Sapir- Whorf hipotezi dilin düşüncelerimizi belirlediği (Dilsel Gerekircilik, *Linguistic Determinism*) ve dilsel farklılıkların dünya görüşünü de değiştireceği (Dilsel Görelik, *Linguistic Relativism*) prensiplerini kapsamaktadır. Onlara göre dil ve düşünce eşanlamlıdır. Her bir dil düşünceleri dile getirmekle kalmaz düşünceleri şekillendirir de. Kişi, içinde doğduğu kültürden ayrılırsa kişiliği zedelenir (Sapir, 1929; Whorf, 1940, Aktaran, Pupavac, 2012). Bu görüşler günümüz dil hakları savunuculuğunun temellerini oluşturmaktadır.

Bu temelden hareket eden dil hakları savunuculuğu faaliyetleri sonucunda dil hakları uluslararası belgelerde ve bazı ulusal koruma mekanizmalarıyla güvence altına alınmaya ve daha çok araştırılmaya başlanır olmuştur. Ancak birçok devlet tarafından temkinle yaklaşılan bir hak grubu olması sebebiyle dil haklarının uluslararası seviyede de gelişmesi zor olmaktadır; nitekim dil konusunda asgari standartların tam olarak neler olduğu halen belirli değildir.

Asgari standartları net bir şekilde belirli olmayan dil hakları, insan hakları kuşakları içerisinde de sabit bir kategoriye özgü değildir. Farklı kuşaklardan hakları içinde barındıran, farklı görünümleri olan çok yönlü bir haktır. Bu sebeple bir sonraki başlıkta dil haklarının kapsamı ve insan hakları yelpazesindeki yeri incelenecektir.

3.2.2. Dil Haklarının Kapsamı ve İnsan Hakları Sistemindeki Yeri

Dil haklarının; temel hedefi, kimler tarafından kullanılması gerektiği ve nasıl kullanılması gerektiği konularında genel geçer bir uygulama ve düzenleme birliği

olmadığı gibi literatürde de bu konuda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Politik sebeplerden dolayı yaygın olarak kabul edilmiş bir hak grubu olmayan dil haklarının net bir tanımını yapmak ve kapsamını belirlemek pek mümkün değildir.

May (2012)'e göre dil haklarının temel kaygısı azınlık dilleri konuşanların dillerini konuşmaya devam edebilmesini sağlamaktır. Uzpeder (2013)'e göre "Dil hakları, devletin dil politikaları karşısında bireyin toplumsal bir varlık olarak, birden fazla olabilen, kimliği ile, anlamlı bir yaşam sürdürme ve ait olma ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla tanınır. "(s. 18). Skutnabb-Kangas'a göre dil haklarından kasıt: Her sosyal grubun kendini bir ya da birden fazla dille kimliklendirme hakkına sahip olması, bu kimliklendirmenin diğerleri tarafından kabul edilmesi ve saygı görmesi; her çocuğun, üyesi olduğu grubun dilini (dillerini) öğrenme hakkına sahip olması; herkesin, kendi dilini resmi alanlarda kullanma hakkına sahip olması ve herkesin, yaşamakta olduğu ülkenin, resmi dillerinden birini öğrenme hakkına sahip olmasıdır (Aktaran: Uzpeder, 2003). Levy (2007)'ye göre dil hakları ve dil politikalarının ilk amacı adaletsiz ve zorla asimilasyon yapılmasını durdurmak, daha sonra da isteyerek dil değiştiriminin önüne geçmektir. Dil haklarının asıl amacı dilleri yaşatmak değil[22]; bireyleri kendi devletlerinin milliyetçi politikalarından korumaktır. (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Bununla bağlantılı olarak, bir dil topluluğu için grup kimliğinin korunması boyutu bulunmaktadır. Belirli bir topluluğun kendi anadilini özel ve kamusal alan ile eğitim alanında kullanmasının kültürel değerlerin korunmasına olan katkısının yanında ülkenin sosyal ve politik dengesinin korunmasına da katkısı bulunmaktadır (Trifunovkska, 2002). Arzoz (2007)'a göre ise dil haklarının anlamı henüz tam olarak belirlenmemiştir ancak kabaca dil hakları kamu kurumlarında dil kullanımının düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu çalışmanın örneklemi olan grubun anadili kaybedilmekte olan bir lehçe olduğundan dolayı söz konusu topluluk açısından dil haklarının lehçenin koruması ve canlandırılması önlemlerini de içerir olması gerekmektedir.

Dil haklarının insan hakları ile olan ilişkisi konusunda literatürde dilsel insan hakları (*Linguistic human rights*) ve eleştirel toplumsal dil bilimi (*critical sociolinguistics*) olmak üzere iki görüş bulunmaktadır. Dilsel insan hakları yaklaşımına göre azınlık dilleri ve bu dilleri konuşanlar, çoğunluk dillerinin faydalandığı koruma ve kurumsal desteklerden faydalanabilmelidir. Bu görüş son yıllarda hukuk alanında da yer

[22] ABADŞ birey ve toplulukların hakları yerine Avrupa'nın kültürel zenginliğini korumayı amaçlaması yönünden eleştirilmektedir. Konuya ayrıca bu bölümde "Dil Haklarının Uluslararası Belgelerdeki Yeri" başlığı altında değinilecektir.

bularak dil hakları, azınlık grup hakları şemsiyesi altında değerlendirilmeye başlanmıştır (May, 2012). Dilsel insan hakları görüşü savunucularından Fernand de Varennes (2001)'e göre ise dil hakları uluslararası hukukta ayrımcılık yasağı, ifade özgürlüğü, özel ve aile yaşamına saygı hakları kapsamında korunmaktadır. Bu görüşe göre temel insan hakları, farklı azınlık grupları ve bireylerin diğer hak taleplerini de karşılayacak kadar esnektir, bu sebeple ayrıca dil haklarının düzenlenmesine ihtiyaç yoktur; tüm bireyler için evrensel bir standart öngörür, tartışmaya açık değildir. Ancak bu belgelerde azınlık dillerinde eğitim, medya hizmeti, kamu hizmetlerinin bu dillerde verilmesi ya da resmi statü verilmesi gibi destek temelli haklar yer almamaktadır ve dünya çapında çatışmalara yol açan dil hakları da bunlardır. Bu nedenle uluslararası standartların farklı dil gruplarının haklarını kapsaması mümkün değildir, dilsel insan hakları ancak minimal düzeyde koruma sağlayabilir (Kymlicka & Patten (ed), 2007). Ayrıca May (2012)'e göre grubun tanımlanması ve gruba hangi hakların bahşedileceği konuları problemlidir. Yazara göre dilsel insan hakları yaklaşımı, dilsel azınlık gruplarını genellediği ve tüm grup üyelerinin aynı amaçları taşıdığı varsayımına dayandığı için hatalıdır. Azınlık grubu içinde azınlık dilini kullanmayı kendi iradesiyle bırakmayı seçmiş bireylerin de olabileceği göz ardı edilmektedir, konuşulan diller direkt olarak etnik kökenle bağlantılı değildir. Etnik köken dilden çok daha geniş, esnek ve melez bir kavramdır.

Eleştirel toplumsal dilbilimcilik (*Critical sociolinguistics*) görüşüne göre ise dilsel insan hakları bireysel çokdilliliği kapsamak için yetersizdir. Dil hakları azınlık dillerine bahşedilse de bu dille resmi dil arasındaki eşitsizlik sebebiyle bireysel kullanıma fayda dokunamayabilir. Dışlanma ve ayrımcılık gibi faktörler sebebiyle azınlık dili konuşanlar bu dili kullanmayı tercih etmeyebilirler. Bu sebeple May (2012)'e göre de önemli olan azınlık dillerinin tarihsel süreçte dışlanmış olduğu eğitim ve yönetim gibi alanlara girmesidir. Ancak bu şekilde azınlık dilleri konuşanlar çoğunluk dilini kullanma yönünde seçim yapmayı bırakabilirler. Önemli olan dilin etkili bir biçimde kullanılabilir hale getirilmesidir çünkü etnik ve ulusal sorunlar ulus-devletlerin kültürel ve dilsel hak taleplerini göz ardı etmesi sebebiyle meydana gelmektedir (May, 2012).

Dilbilimciler arasındaki bu görüş ayrılığına Arzoz (2007), hukukçu bakış açısıyla katkıda bulunmaktadır; ona göre dilsel insan hakları görüşü devletleri daha ılımlı bakmaya teşvik etmek amaçlı olabilir. Arzoz (2007)'a göre dil hakları De Varennes (2001)'in dediği gibi ayrıca düzenlenmemiştir ancak dil hakları temel insan

hakları çatısı altında da gerektiği şekilde korunamamaktadır. Şöyle ki: Uluslararası insan hakları rejimi dile toleransı; ayrımcılık yasağı, ifade özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ya da özel ve aile yaşamına saygı hakları gibi azınlık mensubu olsun ya da olmasın tüm bireylere tanınmış olan genel insan hakları vasıtasıyla kapsamaktadır; yoksa uluslararası hukukta ayrı olarak dil hakları tanınmamıştır (Arzoz, 2007). Örneğin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. maddesi[23] dil hakları alanında devletlere azınlık dillerinin korunması için pozitif edim yüklüyor olsa da aslında uygulama konusunda devletlere çok geniş bir insiyatif vermektedir. Diğer yandan 27. maddeye bağlılığın zorunlu olmaması, bunun devletlerin tercihine bağlı olması da Arzoz (2007)'a göre dil haklarının uluslararası insan hakları çatısı altında temel haklar arasında olmadığının göstergesidir. Ayrıca temel insan hakları tüm devletler tarafından kabul edilen asgari standartları temsil eder. Ancak dil politikaları ve dil hakları her ülke ve bölge için o kadar farklılaşır ki dil haklarıyla ilgili, devletlerin kabul edeceği ortak bir uygulama olması mümkün değildir. Ayrıca, Anayasa Hukuku'na göre dil hakları belirli bir dili ya da bir grup dilini hedef alır, herkes için değildir; bu nedenle genel insan hakları içinde değerlendirilmesi doğru değildir[24] (Arzoz, 2007). Bu sebeplerle Arzoz (2007), dil haklarının temel insan hakları kapsamında korunmasının mümkün olmadığı görüşündedir.

Dilsel insan hakları görüşü ve bu görüşe yönelen eleştiriler, temel insan haklarının başında gelen yaşam hakkının ya da işkence yasağının tartışmaya açık olmaması ancak dil haklarıyla ilgili uluslararası belgelerde devletlere seçim hakkı tanınıyor olması yönünden incelediğinde dil haklarının temel haklar mertebesinde olmadığı ve temel haklar çerçevesinde verimli şekilde korunamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak mevcut görünümde dil hakları birçok ülkede ifade özgürlüğünden eğitim özgürlüğüne kadar birçok farklı insan hakkı kapsamında korunmaya devam etmektedir. İlk kuşak haklar olan kişi özgürlüklerinden düşünce, ifade, din, vicdan ve inanç özgürlükleri ile dernek, toplantı, gösteri, yürüyüş hakları gibi toplu eylem özgürlükleri; ikinci kuşak haklardan olan iktisadi, sosyal ve kültürel haklardan toplumsal iletişim özgürlükleri, eğitim ve öğretim hakkı; üçüncü kuşak haklardan gelişme hakkı sosyal, kültürel, siyasal, hukuksal gelişme, kişiliği serbestçe geliştirme, kültürel kimliğe saygı,

[23] "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez".

[24] Tabi ki bu durum anadili resmi dil olanların dil haklarının korunmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu kişiler de bölgesel olarak lehçeler sebebiyle mağdur olabilmektedirler (Arzoz, 2007, s. 4).

azınlık hakları gibi hakların dil hakkının farklı kullanımlarını teşkil ettiği söylenebilir. Her ne kadar temel insan hakları kapsamında kullanım dil haklarının korunması için yeterli olmasa da sınırlı olarak belirli bir koruma sağlandığı söylenebilir. Ancak korunması ve canlandırılması gereken dil ve lehçelerin sınırlı koruma sağlayan haklarla hayata döndürülmesi mümkün değildir. Çalışmanın konusunu oluşturan Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi de korunması ve canlandırılması gereken lehçelerdendir bu sebeple dilsel insan hakları görüşünün öngördüğü koruma kapsamı bu lehçe için yeterli görünmemektedir. Ayrıca bölgesel ve azınlık dillerinin gittikçe daha az konuşulur hale gelmesinin en büyük sebeplerinden olan ulusal ya da resmi dile göre düşük statüde olma ve buna bağlı olarak ekonomik yaşama eşit katılamama etkilerinin bertaraf edilmesi de ancak dil haklarının özel olarak düzenlenmesiyle olabilir. Bu sebeplerle bu çalışmada toplumsal dilbilimcilik görüşü esas alınacaktır.

Dil haklarının niteliğiyle ilgili literatürde farklı alanlarda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bunların başında dil haklarının işlevine bağlı olarak tanınan haklar, devlete yüklediği edim bakımından dil hakları ve dil haklarının öznesi konuları gelmektedir[25]. Bundan sonraki başlıklarda dil haklarının yararlanıcısı sorunu, işlevine bağlı olarak tanınan haklar ve devlete yüklediği edim bakımından yapılan ayrımlara yer verilecektir.

3.3. Dilin İşlevine Bağlı Olarak Tanınan Haklar

Dil haklarının farklı boyutlarıyla ele alınabilmesi için yoksunluğu halinde dilin hangi fonksiyonlarından mahrum kalındığının ve buna bağlı olarak da dilin işlevlerinin incelenmesi gerekmektedir. Dil hem bir iletişim aracı hem de kimliği oluşturan bir

[25] Bu ayrımları dil haklarının mahiyetini anlamak için yetersiz bulan bir kısım bilim adamı farklı ayrımları da incelemişlerdir. Dil haklarına ilişkin şahsilik ve bölgesellik hakları rejimleri (Personality vs Territoriality Rights Regimes) bu ayrımlardan ilkidir. Şahsilik esasına göre bireyler ülkenin neresinde olurlarsa olsunlar aynı dil haklarından faydalanırlar; ancak bölgesellik esasına göre çoğunlukla çok-dilli bir ülke tek-dilli bölgelere ayrılır ve farklı bölgelerde farklı diller geçerli olur (Kymlicka & Patten (ed), 2007). Diğer bir ayrım ise Ruth Rubio- Marin tarafından tanıtılmış olan norm ve bağdaştırma hakları ile resmi dil haklarıdır (*Norm- and Accommodation vs Official- Languages Rights Regimes*) (Aktaran Kymlicka & Patten (ed), 2007). Norm ve bağdaştırma haklarında esas olan iletişim kurulmasıdır, temel olan bir resmi dil bulunup dili bilmeyenlere resmi işlerinde tercüman ayarlanması ve dilin öğretilmesi için destek verilmesi politikalarını kapsar. Resmi diller yaklaşımı göre ise tüm kanun ve kararlar gibi belgeler resmi kabul edilen dillerde yayımlanır (Kymlicka & Patten (ed), 2007).

unsurdur. Bu başlık altında dilin farklı işlevlerinin önemi ve hangi işleve göre dil haklarının şekillendirilmesi gerektiği konularındaki görüşler incelenecektir.

AGİT Oslo Tavsiyelerinde, dilin önemine ilişkin olarak: Dil, hem kimlikle ilgili kişisel bir konu hem de pek çok durumda kamu çıkarını konu alan toplumsal örgütlenmenin önemli bir aracıdır, ifadelerine yer verilmiştir. Dil, bir düşünme ve ifade aracı olduğu kadar, bir etnik gruba aidiyetin ifadesi ve kimlik öğesidir de. Pek çok azınlık için dil, ortak din ya da tarihin ötesinde, grubun birliği ve bireyin kendini tanımlamasına hizmet eden belki de en önemli niteliktir.

Belge (1982)'ye göre "Dil, bir iletişim aracıdır, her dil kendisini konuşan topluluğun iletmek ihtiyacında olduğu anlamları ifade eder." "Eğer iletilmesi gereken bir anlam ortaya çıkarsa, dil ona göre bu anlamları taşıyacak biçimler bulabilir." Halk dili için önemli olan işlevselliktir. Bir dilin uzun süre yaşaması işlevselliğine bağlıdır (Belge, 1982). Yazar, her ne kadar dilin iletişimsel fonksiyonuna önem vermekteyse de "Dil, kültürlerin yaşayışlarıyla anlam kazandığı için her dilde başka dillere çevrilemeyen kavramlar bulunmaktadır" (Belge, 1982) eklemesini yapmaktadır. Dillerde, başka dillere çevrilemeyen kavramlar bulunmasının sebebi de dilin içinde toplumun tarihini, kültürünü ve kimliğini taşıyor olmasıdır. Aynı şekilde Hall'a göre anlam, dil ile temsil edilir, bu temsiliyet gerçekliği inşa eder. Bu yapısalcı yaklaşım anlamların neden kültürlere göre kaydığını açıklamaktadır. Hall'a göre şeylerin anlamı yoktur, şeylerin anlamlarını biz sembollerle/simgelerle inşa ediyoruz; bu semboller de kavramlar ve işaretlerdir (aktaran Beale, 2001). Dilin sembolik yönü, içinde oluşup geliştiği tarihi ve kültürel değerleri kapsar. Paylaşıla gelen yan anlamların ve dilin temelini oluşturan doğal anlamların anadili olmayanlar tarafından tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Dili çok iyi öğrenen ve akıcı konuşan kişilere dahi dilin derin seviyeleri tamamen açık değildir (Edwards, 2013).

"Ulusal diller, ulusal kültürlerin en temel unsurları olarak hem söz konusu kültürlerin yaratımında hem de kuşaktan kuşağa devredilmesinde birincil bir işlev görürken, ulusal farklılıkları yansıtan en önemli araçlardandır." (Sadoğlu, 2010, s. 26).

May (2007)'e göre hem çoğunluk hem azınlık dilleri, hem kültürel hem de işlevsel olarak etkilidirler. Ancak azınlık dillerinin işlevsel değeri baskı altında kalmıştır, çoğunluk dillerinin de kültürel değeri göz ardı edilmektedir (Kymlicka & Patten, ed., 2007). Faydacı sebeplerden dolayı ikidilli olunduysa ve bu ikinci dil anadilden (azınlık dilinden) daha baskınsa anadilin alanı gittikçe daralmaya mahkumdur. Bu noktada anadilin iletişimsel değil sembolik yönü ortaya çıkar

(Edwards, 2013). Edwars (2013)'a göre dilin bu iletişimsel ve sembolik yönleri birbirinden ayrılabilirdir ve bu durum sembolik yönün iletişimsel yön olmadan önemini korumasını mümkün kılar. Çoğunluk diline karşı dil değiştirimine maruz kalan azınlık dillerinde gözlemlenen bu durumdur. Diğer taraftan bir dilin iletişimsel rolünü kaybetmesi zaman içinde sembolik yönünün de zayıflamasına ve hatta yok olmasına sebep olabilir. Ancak belirli bir dilin terk edilmesi her zaman bir direnişle karşılaşır (Edwards, 2013).

Dilin işlevine ilişkin literatür incelendiğinde dilin kimliksel ve iletişimsel fonksiyonlarının tam olarak birbirinden ayrı olarak değerlendirilemediği görülmektedir. Farklı toplumların dilleri ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. İçinde bulundukları iklimsel ve doğa koşulları ile kültürleri doğrultusunda dilleri, ifade etmek istedikleri anlamları karşılaması yönünde, yani iletişimin verimli sağlanabilmesi için dönüşüp değişime uğramıştır. İletişimsel ihtiyaçlar doğrultusunda oluşan diller, toplulukların kimliklerini yansıtan en önemli bileşenlerden biridir. Dilin bu iki yönü birbirine bağlıdır ancak farklı dönemlerde dilin farklı işlevleri tehdit altında hissedilebilir ya da ön plana çıkabilir. Bu halde Edwars (2013)'ın değindiği şekilde iletişimsel işlevini kaybeden diller bazı durumlarda sembolik işlevlerini sürdürebilmektedirler. Ülkemizde artık günlük yaşamda neredeyse hiç kullanılmayan ancak kimliksel fonksiyonu sebebiyle dil hakları mücadelesine konu olan diller bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Çalışmanın konusu olan Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi de iletişimsel fonksiyonunu günden güne kaybetmektedir. Bölge lehçesinin günümüzde daha çok kültürel ve dinsel aktarım işlevi gördüğü söylenebilir.

Hak talepleri, tehditler doğrultusunda; ulusal ve uluslararası dil hakları düzenlemeleri de bu talepler doğrultusunda gelişmektedir. Halihazırda iletişim fonksiyonu da bulunan dilleri konuşanlar için iletişim ihtiyacını karşılayacak haklar tanınması esastır. Bu haklar adil yargılanma gibi temel haklar kapsamında kısmen korunuyor gibi görünseler de eğitimden kamu hizmetlerine kadar birçok alanda dil haklarının tanınması gerekmektedir. İletişimsel fonksiyonunu kaybetmiş ancak belirli bir topluluk için kimliksel anlam içeren diller için ise dilin korunması ya da canlandırılmasını sağlayacak önlemlere yönelik, dil yuvalarının ve enstitülerin kurulması gibi, haklar tanınması gerekmektedir.

3.4. Devlete Yüklediği Edim Bakımından Dil Hakları

Dil hakları konusunda ayrı bir tartışma da bu hakların devlete yüklediği edim açısındandır. Bazı yazarlara göre dil hakları devletlerin pozitif edim ifa etmesini gerektirir, bazılarına göreyse gerektirmez. Bir kısım dilbilimci ise dil haklarını devlete yükledikleri edim bakımından bunlardan farklı gruplamalara tabi tutmuşlardır. Dil hakları tolerans tanıma, ayrımcılık yasağı, asimilasyondan koruma gibi negatif edim (özgürlük tanıyıcı) yükleyici olabileceği gibi eğitim, kamu hizmetleri, medya alanlarında yapılacak düzenlemeler ise pozitif edim gerektirmektedir (Arzoz, 2007).

Anayasanın, *Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü* başlıklı 11. maddesine göre "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır…". Temel haklar Anayasa'yla düzenlenmiştir. Buna göre temel haklar da iktidar erklerini ve iktidarın taşıyıcıları ile bireyleri bağlar. Temel hakların bireyleri bağlıyor olması bireyler arasında meydana gelen özel hukuk (Aile hukuku, borçlar hukuku, ticaret hukuku …) ilişkilerini de kapsamaktadır. Ancak dil hakları özel hukuktan kaynaklanmamaktadır, devletin düzenleme ya da tolerans göstermesiyle ilgilidir. Bu sebeple dil haklarını negatif statü hakları ve pozitif statü hakları olarak ayrıma tabi tutulmaktadır. (Gören, 2000). Pozitif edim yükleyen hakların düzenlenmesinde kamu kurumlarının aktif rol üstlenmeleri gerekeceğinden bu kurumların Anayasalarda tanınan pozitif edim yükleyen haklarla ilgili sürece katılması gerekmektedir. Bu noktada özgürlük tanıyıcı düzenlemeler ile pozitif edim yükleyen düzenlemelerin oluşması ve kabul edilmesindeki motivasyonlar da farklıdır (Arzoz, 2007).

Devlete negatif edim yükleyen haklar genellikle negatif haklar, negatif statü hakları, tolerans hakları, hoşgörü temelli haklar ya da iyi niyetli ihmal olarak adlandırılırken; devlete pozitif edim yükleyen haklar pozitif haklar, destek temelli haklar ya da pozitif statü hakları olarak adlandırılmaktadırlar. Bu ayrıma ek kategoriler sunan yazarlar da bulunmaktadır.

Kymlicka ve Patten (2007), dil haklarıyla/ politikalarıyla ilgili genel-geçer bir teori arayışında iki yaklaşıma yer vermektedir. Bunlardan, *iyi niyetli ihmal* (*Benign Neglect*) liberal görüşte çokça yer bulan asgari devlet anlayışını yansıtır. Dil haklarıyla ilgili olarak ise devletin dille ilgili hiçbir eylemde bulunmamasını, teşvik ya da caydırma yapmamasını ifade eder. Kloss (1971) da hoşgörü hakları (*Tolerance Rights*)

olarak adlandırdığı yaklaşımı devletin bireylerin özel, aile, işyeri ve sivil toplum gibi alanlarda kullandıkları dile müdahale etmemeleri olarak açıklar (Aktaran Kymlicka & Patten (ed), 2007). Dil hakları kapsamında olan konuşma ve ifade özgürlüğü 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre negatif özgürlüklerdendir (Pupavac, 2012). Ancak iyi niyetli ihmal/ hoşgörü temelli haklar özel dil kullanımına uygun olsa da resmi kurumların dil politikalarına çözüm getirmekten acizdir. Kymlicka ve Patten (2007)'a göre devletin vatandaşla iletişim kurarken ve hizmet verirken belirli bir dil kullanması gerekecektir. Ayrıca bir devletin vatandaşlarına karşı ayrımcılık yasağı, yasalar karşısında eşitlik ile kültürel ve dilsel çeşitliliğin korunmasının teşvik edilmesi görevleri bulunmaktadır (Dunbar, 2006).

Kısacası tüm insanlara tanınan genel insan haklarından ayrımcılık yasağı, ifade özgürlüğü ile aile ve özel yaşama saygı hakları tolerans yoluyla belirli bir dil hakları koruması sağlar (Arzoz, 2007). Ancak dil haklarının tam manasıyla korunabilmesi için devlete edim yükleyen hakların da tanınması gerekmektedir. Örneğin mahkemelerde çevirmen tahsis edilmesi ne tolerans ne de pozitif edim olarak değerlendirilmelidir. Bu adil yargılanma hakkı kapsamında bir yükümlülüktür. Dil hakları bu haktan tamamen ayrı, anadili resmi dilden başka olan azınlıklar için eşit şartların sağlanması amaçlıdır (Arzoz, 2007; Ergin, 2010).

Kloss (1971), devlete pozitif edim yükleyen hakları destek temelli haklar (*Promotion Oriented Rights*) olarak adlandırmıştır. Yazara göre destek temelli haklar belirli dillerin kamu kurumlarında kullanılmasını içerir (Aktaran Kymlicka & Patten (ed), 2007). Çavuşoğlu (2001)'ya göre ise pozitif yükümlülük azınlıkların eşitliğinin sağlanabilmesi için alınması gereken özel önlemleri ifade etmektedir.

Kültürel ve sosyal hakların birey eksenli olmamaları sebebiyle uygulanabilirlikleri tartışmalıdır. Medeni ve siyasi haklar bireye dair ve hak ihlaline dayalı olduklarından somut ihlal halinde hukuki yollara başvurulabilir. Ancak kültürel ve sosyal haklar, birey (hak) merkezli medeni ve siyasi haklardan farklı olarak, devlet (yükümlülük) merkezlidir. Bu hak gruplarında hak ihlalleri değil hakların kullanılmasını kısıtlayabilecek devlet uygulamalarının önlenmesi amaçlanmaktadır (Beddard & Hill'den aktaran Aral, 2010).

Dil hakları çerçevesinde devlete pozitif edim yükleyen haklara örnek olarak Kara (2013) şu uygulamaları sıralamıştır; çift dilli veya anadilde resmi eğitim verilmesi, mahkemelerde ve kamu makamları nezdinde azınlık dillerinin kullanılabilmesi, kamu hizmetlerinin azınlık dilinde verilmesi, siyasal katılım biçimlerinin işletilmesinde

anadilin kullanımı ve oy pusulası (s. 238). Anadile ilişkin haklar aynı zamanda eğitimle olan bağlantılarından da dolayı fırsat eşitliği ve gelir dağılımından adil pay almayla da ilgilidir (Uzpeder, 2003). Örneğin, ulusal azınlıkların özel okul kurmaları dil hakları bakımından çok önemlidir; Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (UAYK), devletlerin bu konuda lisans verme gibi hususlarda zorluk çıkarmamaları; ayrıca özellikle ulusal azınlıkların daha düşük refah seviyesine sahip olduğu durumlarda pozitif ayrımcılık yapılmasını salık verir (Uzpeder, 2003).

Dil de insanlığın ve kimliğin temel unsurlarından olduğundan temel ve asli haklardan olarak ele alınmalıdır. Bu eğilime göre dilsel çeşitlik biyolojik çeşitlilik gibi Dünyanın hayatta kalmasıyla ilgili olduğundan devletlerin dil değişimlerini önleyici tedbirler almaları gerekmektedir. Bu görüşlerle paralel şekilde uluslararası insan hakları belgelerinde de 1990'lara kadar dil hakları medeni ve siyasi haklara erişimin sağlanması için (örneğin mahkemede tercüman bulundurulması) ile sınırlıyken 1990 sonrası belgelerde ayrımcılıktan kaçınmanın yanında devletlere dilsel kimliklerin korunması görevleri de yüklenmeye başlanmıştır. 1992 *tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Haklarına Dair Bildiri*'de devletlere azınlık kimliklerinin korunması ve devam ettirilmesi için gereken önlemlerin alınması sorumluluğu yüklenmiştir. Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 1992 tarihli ABADŞ ve 1995 tarihli *Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme'de* etnik, kültürel ve dilsel haklara sadece saygı gösterilmesi değil bunların korunup geliştirilmesi için icap eden şartların sağlanması gerekliliği de düzenlenmiştir. Aynı şekilde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 1998 tarihli Oslo ve 1996 tarihli Lahey tavsiyeleri ile asimilasyona karşı önlemler alınması gerekliliği öngörülmüştür (Pupavac, 2012).

Ayrıca 4 Mart 1986 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği "Gelişme Hakkı Bildirgesi"ne göre gelişme hakkı her insanın kişiliğini serbestçe geliştirme hakkı, her topluluğun kültürel kimliğine saygı hakkı ve her insanın ve tüm insanların yararına iktisadi, sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal ilerleme hakkını kapsamaktadır (Kaboğlu, 1996, s. 45). Gelişme hakları etnik gruplara ve azınlıklara da tanınan haklardır. Gelişme hakları tüm görünümleriyle devlete edim yüklemektedir (Kaboğlu, 1996, sf. 48).

Devlete negatif edim yükleyen haklar, karışmama politikası, ancak halihazırda iletişim dili olarak kullanılan diller için geçerli olabilirdir. Bu dil ve lehçeler özgürlük ortamında varlıklarını sürdürebilirler. Ancak çalışmanın konusu olan bölge lehçesi

ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere yakın zamanda kaybolması beklenen dil ve lehçelerdendir. Bu sebeple Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin korunması ve canlandırılması gerekliliği söz konusu olduğundan dil haklarının devlete pozitif edim yükleyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği görüşü kabul edilmiştir.

3.5. Dil Haklarının Yararlanıcısı (Özne) Sorunu

Azınlık hakları, kültürel haklar ve gelişme hakları kapsamında incelenen dil haklarının bireysel haklar mı yoksa grupsal/kolektif[26] haklardan mı olduğu yönündeki sorun özne sorunu olarak da isimlendirilmektedir. Tarihsel süreçte gelişen ve halen gelişmeye devam eden insan hakları gibi dil hakları ve diğer kolektif yönü bulunan haklar da gelişmeye devam etmektedirler. Dil haklarının da içinde bulunduğu hak gruplarının bireysel kullanımdan kolektif kullanıma olan gelişimi günümüzde tartışılmaya devam eden, aynı zamanda siyasi boyutlu da olması sebebiyle ulusal ve uluslararası düzenlemelerde temkinle yaklaşılan sıcak bir konudur.

İnsan haklarının doğuşu ve gelişimi bireyselci bir ortamda gerçekleşmiştir. Modernitenin doğuşu, liberalizm ve bireyselcilikle bağlantılı olarak insan haklarının konusu da bireydi ve bireyin zihinsel ve bedensel bütünlüğü idi. Liberal anlayışta temel sosyal kural bireyin özgürlüğü olduğundan insan haklarının ilk temel belgelerinden olan 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve bunu takip eden 20. yüzyıl insan hakları mevzuatları insan haklarını birey hakları olarak düzenlemiştir (Wright, 2016; Kara, 2013).

Günümüzde insan haklarının tamamen bireysel olduğuna ilişkin görüş yavaş yavaş kırılmakta, grup hakları da tartışılmaktadır. Azınlık hakları, 20. yüzyılın ortalarında İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan azınlıklara karşı kötü muamele edilmesi ihtimaline karşı ortaya çıkmıştır. 1945 BM Senedi'nde azınlık haklarından özel olarak bahsedilmiyor, ayrımcılık yasağı tam uygulandığı takdirde azınlık haklarının ayrıca

[26] Kolektif haklar grup haklarıyla aynı anlamda da farklı anlamda da kullanılabilmektedir. Kolektif haklar kişilerin ancak başkalarıyla kullanabilecekleri haklar olarak ya da bir topluluk için fayda sağlamak için kullanılan haklar olarak tanımlanmaktadır. Grup hakları, birey olarak grup üyelerinin haklarının toplamı anlamında kullanıldığındaysa kolektif hak bundan farklı olarak "kendilerine ait farklı kültürel özellikleri korumak ve geliştirmek için 'toplulukların' (kolektivitelerin) kullanabildiği bir hak" olarak tanımlanmaktadır (Çavuşoğlu, 2001, s.55).

düzenlenmesine gerek olmadığı düşünülüyordu. Ancak bu düzenlemeler sadece negatif hak tanımaktaydı ve çok sınırlıydı; zira ayrımcılık yasağı bireyi kendi dilini konuştuğu için ayrımcılığa maruz kalmaktan korusa da bu, dilin kullanımını garanti altına alacak ve koruyacak bir düzenleme sunmamaktaydı (Wright, 2016). Liberal görüşe göre etnik çeşitliliğin kurumsallaştırılması faydalı görülmediğinden dil hakları gibi grup hakları tanınmamıştır ancak dil hakları grup halinde kullanıldığı takdirde anlamlıdır. Kişinin kendi dilini kullanma hakkı istediği yerde ve istediği zamanda bu dili kullanması hakkının yanında anlama ve anlaşılma haklarını da kapsadığından bu hakkın karşılıklı kullanılması gerekmektedir. Kabul edilsin ya da edilmesin, Wright (2016)'a göre dil bir grup hakkıdır. Her ne kadar liberal görüş dil konusunda nötr olduğu iddiasında olsa da resmi dilde eğitim verilmesi anadili resmi dil olan bireyleri diğerlerine göre avantajlı kılmaktadır (Wright, 2016).

Bazı ulusal mevzuat ve uluslararası anlaşmalar dil haklarını bireysel hak olarak değerlendirmekte ve sorunun entegrasyonla çözülebileceğini belirtmektedirler fakat entegrasyon uygulamada kendini asimilasyon şeklinde göstermektedir. Ancak dil sadece bireysel değil aynı zamanda "coğrafi, tarihsel ve kolektif" bir haktır. Bunun sebebi de dilin, toplulukların kendilerini tanımlama ve temel ifade aracı olmasıdır (Uzpeder, 2003, s. 69). Dilin coğrafi boyutlu olması[27], bir dili konuşan grubun dil haklarının kolektif haklardan ayrılmasını imkansız kılar (Schmidt, 2008). Bir dil, ancak bir toplulukla birlikte düşünülebilir, bir insan topluluğundan bağımsız olarak bir dilin düşünülmesi mümkün değildir (Sadoğlu, 2010, s. 25).

Yapısalcılığın ve modern dilbiliminin babası Saussure (1915), dili toplumsal olan "dil" ve bireysel olan "*söz*" olmak üzere iki boyutlu olarak ele almaktadır. Kişinin anadili "kuşaktan kuşağa aktarılan, ulusun kültürüyle sıkı sıkıya ilişkili bir bildirişme dizesidir; toplumsal bir kurumdur". Diğer yandan toplumsal olan dilin birey tarafından kullanımı olan söz, kişiye özeldir. Örneğin bazı kimseler sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı aynı dilde belirli kelimeleri veya öbekleri daha sık kullanabilir. Yapısal dilbiliminin yeni dönemine damga vuran Chomsky (1973) de benzer bir ayrımı "*edinim*" (competence) ve "*kullanım*" (performance) ifadeleriyle şekillendirmiştir. İki görüşe göre de insanoğlunun, diğer canlı türlerinden farklı olarak, doğuştan dil yetisi bulunduğu, dilin toplum içinde edinildiği ve toplumsal karakteri haiz olduğu kabul edilmiştir (aktaran, Aksan, 2009).

[27] Belirli bir dil veya lehçeyi konuşan toplulukların bir arada yaşadıkları varsayımına dayalı olarak dillerin coğrafi boyutlu oldukları kolektif hak savunucuları tarafından kabul edilmektedir.

Evrensel haklar, hangi dil topluluğuna mensup olduklarından bağımsız olarak, tüm bireylere tanınan haklardır. Ancak kolektif haklar belirli bir gruba (dil grubuna) mensup olmayı gerektirir. Bireysel dil haklarının talep edilip kullanılabilmesi için bir şart yoktur ancak kolektif dil haklarının bahşedilebilmesi için yeterli sayıda talep gerekir. Dilin hayatta kalması ya da dilin güvenliği (dilin korunması için gereken kamusal düzenlemelerin yapılması) gibi haklar bireysel olarak kullanıldığında bir şey ifade etmez, bunların kolektif olarak kullanılması gerekir (Kymlicka & Patten (ed), 2007). Dil haklarının hukuki anlamda muhatabı baskın olmayan dilleri konuşanlardır. Anayasal olarak belirli bir dili ya da dilleri konu alır. Bu, çoğunluğun dilini konuşanların dil hakları olmadığı anlamına gelmemektedir. Çoğunluk dilini konuşanlar için de lehçe farkları sebebiyle meydana gelebilecek mağduriyetlerin önlenmesi maksadıyla dil haklarının tanınması gerekmektedir (Arzoz, 2007).

Dil haklarıyla ilgili görüş dilin doğası ve kullanım amacı gereği kolektif kullanım gerektirdiği yönündedir. Ayrıca dil haklarını kapsayan daha geniş hak grupları da kolektif kullanıma işaret eder. Örneğin kendi geleceğini belirleme hakkı, kalkınma hakkı, çevre hakkı, insanlığın ortak mirasını paylaşma hakkı ve insani yardımlardan yararlanma hakkı kolektif haklar kategorisinde değerlendirilmektedir. Azınlık hakları ve yerli halkların haklarının da kolektif haklardan oldukları kabul edilmektedir. Her ne kadar kültürel haklar ikinci kuşakta yer alan iktisadi ve sosyal haklar kategorisinde değerlendirilse de kolektif yönleri olduğu kabul edilmelidir (Aral, 2010). Nitekim kültürel kimlik tanımında "kültür" bir yaşam şekli ve buna bağlı olarak başka gruplardan farklılaşma anlamına gelmektedir. Bu anlamda kültür; dil, inanç, normlar, kurallar gibi unsurlarla somutlaşır ve bireysel değil kolektif bir bilince işaret eder (Kara, 2013, s. 11).

Literatürde dil haklarının kolektif yönü öne çıkmaktaysa da uluslararası hukukta bu görüş henüz yer bulamamıştır. Örneğin uluslararası hukukta dil haklarını da kapsayan azınlık haklarının yararlanıcısı olanlar "*azınlık grubunun bireyleri*" dir (Kara, 2013, s.349). Bunun temel sebebi azınlıkların veya kültürel ya da dil hakları talep eden toplulukların özyönetim taleplerine ilişkin kaygıdır. Devletlerin bölünme kaygısı sebebiyle uluslararası belgelerde de bu hak grupları için bireysel kullanım esas alınmaktadır.

Her ne kadar uluslararası hukukta azınlık haklarının bireysel haklar olarak düzenlenmesine özen gösterilmişse de azınlık haklarının doğası gereği bazı uluslararası belgelerde çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin

Çerçeve Sözleşme'de "*ulusal azınlıkların korunması*" ve "*ulusal azınlıkların hakları*" ibarelerine yer verilmesi bu durumun örneklerindendir (Kara, 2013, s. 350).

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinde, Ulusal ya da Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin BM Bildirgesi'nin 3/1. maddesinde ve AGİK Kopenhag Belgesi'nin 32/6. paragrafında, azınlığa mensup kişilerin '*kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak*' azınlık haklarını kullanabilecekleri belirtilmektedir (Çavuşoğlu, 2001, s.58). Ancak bu metinlerde geçen kolektifliğe dönük ifadeler de tanınan hakların kolektif haklar kategorisine girmesine yetmemiştir. Belgenin raporunda da korunan hakların bireysel olduğu belirtilmiş zira bahsi geçen BM belgesinin adında da 'mensup kişilerin haklarına ilişkin' denilmekle bireysel hak vurgusu belirtilmiştir. Yine de uluslararası azınlık hakları belgelerinde hak öznesi "azınlığa mensup kişi" denilmekle birey ise de kendi kültürünü, dilinin, dinini koruma hakları kolektif kimliğin korunması sonucunu doğurmaktadır (Çavuşoğlu, 2001). Örneğin dil haklarını da kapsayan ifade özgürlüğüyle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), sözleşmede ayrıca hüküm bulunmasa da[28], ifade özgürlüğünün kolektif kullanımının korunması gerektiği yönünde kararlar vermiştir. Tek bir kişinin pankart açması ifade özgürlüğünün bireysel kullanımını teşkil ederken örneğin öğrencilerin toplu olarak pankart açması ifade özgürlüğünün örgütlü kullanımı anlamına gelir. Kulüpler, dergi çıkarma gibi faaliyetler kolektif ifade araçlarıdır. Buna göre düşünce ve ifade özgürlüğünün koruması altındaki eylemlerin toplu kullanımı da bu kapsamda korunmalıdır (Kaboğlu, Erişim Tarihi: 17.10.2016).

Venedik Komisyonu Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve sözleşme açıklayıcı raporunda azınlık haklarının kolektif haklar tanınmadan yeterli derecede korunamayacağı kanaatini açıkça ortaya koymuştur. Kabul edilmemiş olan bu sözleşmenin açıklayıcı raporunda da azınlık haklarının sadece bireyleri değil aynı zamanda bu bireyler arasındaki bağı da kapsadığından bahisle kolektif hakların tanınması gerektiği görüşü vurgulanmıştır (Çavuşoğlu, 2001).

Yürürlükteki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ise gelişme hakkını sadece bireysel kullanımla sınırlandırmıştır. Gelişme hakkının sadece bireysel boyutta ele alınması bu hakkın kolektif kullanılması gereken ve dil haklarını da kapsayan kültürel

[28] AİHM'in sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nde düzenlenen hakların uygulanmasının denetim erki olması bakımından esasen AİHS dışına taşan haklarla ilgili hüküm kurması beklenmez (Kara, 2013, s. 371).

kimlik haklarına ilişkin boyutunun ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Kaboğlu, 1996, sf. 48).

Yapılan literatür incelemesine göre dil haklarının kolektif kullanımının hakların ve dillerin korunması için esas olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemelerde dil haklarının kolektif düzenlenmesinden çekinildiği görülmektedir. Bu sebeple hukukçu bilim adamları dil haklarının öznesi problemine ilişkin olarak uzlaşmacı bir görüş ortaya atmışlardır. Buna göre dil haklarını kapsayan azınlık hakları ancak devletin bölünmezliği ilkesiyle uyumlu olduğu derecede uygulanabilirdir. Bu uzlaştırmacı bakış açısına göre azınlık hakları "*kolektif boyutlu bireysel haklar*" olarak bahşedilmelidir (Sudre, 1997'den aktaran Kaboğlu, 1999; Çavuşoğlu, 2001). Bu çalışmada da, her ne kadar dil haklarının kolektif haklardan olması uygun bulunsa da, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin devletin bölünmezliği ilkesine ilişkin hassasiyeti sebebiyle ve buna bağlı olarak gerçekçi bir çizgide kalınabilmesi için dil haklarının kolektif boyutlu bireysel haklar olmaları gerektiği görüşü esas alınacaktır.

3.6. Dil Haklarının Uluslararası Belgelerdeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte korunması zorunluluğu ortaya çıkan insan hakları iç hukuku aşıp uluslararası seviyede korunmaya başlanmıştır. Kültürel hakların ve azınlık haklarının uluslararası belgelerde Doğu Bloku'nun çökmesiyle birlikte daha çok yer almasının sebebiyse "etnik faktörün barış ve istikrarı tehdit edici etkisine çözüm bulma arayışları" dır (Çavuşoğlu, 2001, s.24).

İnsan hakları ulusal ve uluslararası boyutlarda güvence altına alınıp korunmaktadır. Uluslararası mekanizmalar sadece tanıyıcı ya da denetim sistemi öngören nitelikte olabilir. AİHS gibi bazı sözleşmeler ise insan haklarına yargılama yoluyla koruma sağlar. Sadece tanıma sağlayan uluslararası belgeler bildiri ya da bildirgeler gibi hukuki bağlayıcılığı olmayan belgelerdir. Bunların etkisi manevidir. Ancak bu belgeler bağlayıcı güce sahip belgelerin öncüsü olmaları bakımından önemlidirler. Pakt, şart, anlaşma, antlaşma, sözleşme gibi bir kısım uluslararası belge ise denetim mekanizması öngörmektedir (Kaboğlu, 2005).

Günümüzde dil kullanımıyla ilgili uluslararası belgelerde normlar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ayrımcılık yasağı, bireylerin belirli alanlarda kendi dillerini kullanma haklarının korunması ve bunlara ek olarak azınlık gruplarına mensup kişilerin dil hakları şeklinde gruplanabilir. Bu uluslararası belgelerde düzenlemeler taraf devletlere çoğunlukla belirli hakların korunmasına uygun ortamın yaratılmasını teşvik etme ya da devletlerin bazı korumalara ihtiyaç olduğunu kabul etme gibi zayıf ifadelerle kurulduğundan ciddi bir koruma tesis edip etmedikleri tartışmalıdır. Diğer yandan statü bakımından bağlayıcılığı olmasa da yüksek sayıda devlet tarafından kabul edilmiş olan bazı normların ise uluslararası topluluk tarafından ortaya koyulmuş bir irade yerine geçtiğinin kabulüyle bağlayıcı olduklarının benimsenmesi gerekmektedir (Trifunovkska, 2002).

Ayrımcılık yasağı ya da temel birey hakları teamül gereği BM üye devletlerinin çoğu tarafından kabul edilmiştir ancak azınlık haklarının geleneksel koruma altına girdiğini söylemek pek mümkün değildir (Trifunovkska, 2002). Aynı şekilde dil özgürlüğü de henüz ifade özgürlüğü ya da ibadet özgürlüğü terimlerine denk şekilde uluslararası hukukta yer almamaktadır (Uzpeder, 2003, s. 18). Ancak bugün yasal olarak bağlayıcılığı olmayan bazı normlar da ileride teamül gereği yerleşip yasal bağlayıcılığı haiz hale gelebilirler. İşte devletler de bu sebeple aslında bağlayıcılığı bulunmayan uluslararası sözleşmelere çekinceler koymaktadırlar (Trifunovkska, 2002).

Diğer yandan hukuk devleti ve insan haklarının temel normlar haline geldiği günümüzde bazı devletlerin insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelere taraf olmamış olması uluslararası topluluk tarafından müdahaleye uğramayacağı anlamına gelmemektedir. Bu durum özellikle Avrupa için geçerlidir. İnsan haklarının korunmasına ilişkin çalışmaları meşrulaştıran faktörlerden birisi insan haklarının bireylerin tabiiyetine bağlı olmayıp evrensel nitelikte olması sebebiyle bunu kısıtlama yetkisinin herhangi bir devletin olamayacağı düşüncesi ve diğeri de insan haklarının tanınmasının çatışmaların önlenmesine olan etkisidir. Bu iki sebepten dolayı insan haklarının korunmasının ulusal sınırları aşan bir husus olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası insan hakları normlarının taraf olmayan ülkelere kabul ettirilmesi noktasında politik anlamda ödüllendirme ya da cezalandırma yasal korumadan daha etkili olmaktadır. AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin yaptığı mevzuat değişiklikleri buna örnek olarak gösterilebilir (Trifunovkska, 2002).

Dil hakları uluslararası hukukta henüz temel hak ve özgürlükler kategorisine girmediği gibi uluslararası alanda ortak bir dil hakları anlayışı yoktur. Ülkeler arası dil

politikalarının büyük farklılıklar arz etmesi bu konuda uluslararası alanda ortak bir temel oluşturulmasını engellemektedir. Arzoz (2007)'a göre dil haklarının tanınması ve korunması politik bir mevzudur ve esas olarak ulusal düzeyde kurulabilirdir.

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi md 2: "Herkes bu bildirgede öngörülen haklar ve özgürlüklerden ayrım gözetilmeksizin yararlanacaktır" denilmektedir. Ayrıca 1960 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşmesi'nin ilk maddesinde eğitim alanında dil temelli her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır (Uzpeder, 2003). Bu belgeler daha genel düzenlemeler öngörürken anadil konusunun net olarak ele alınması 1970'lerden ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hız kazanmıştır. Bu durum kültürel hakların uluslararası sözleşmeler ve insan hakları içindeki yeri bakımından dönüm noktası olmuştur. Temel belgelerse AGİT, AB, Avrupa Konseyi, BM[29] gibi örgütlerce hazırlanmıştır (Uzpeder, 2003). BM belgeleri en fazla devlet

[29] 1945 tarihli *Birleşmiş Milletler Şartı*'nın 1. maddesinin 3. fıkrasında ve 55. maddesinde ırk, dil, din ayrımı yapılmaksızın tüm insanların insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit derecede yararlanmasına saygı gösterileceği ve bunun teşviki hükme alınmıştır. Bu hükümler azınlık hakları kategorisinin yokluğunda azınlık mensuplarının da haklardan eşit şekilde faydalanmasına ilişkindir. Yine 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde de azınlık hakları kategorisi bulunmamaktadır ancak bildirgenin 2. maddesinde ırk, renk, cinsiyet, din, dil vb. sebeplerle ayrımcılık yasaklanmıştır. Çok genel bir şekilde olsa da kültürel hakların da yer aldığı 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi her ne kadar yaptırım mekanizmasına sahip değilse de çok fazla devlet tarafından kabul edilmiş olması ve birçok uluslararası insan hakları belgesinde bu beyannameye atıflar bulunduğundan genel kabul görmüştür ve ahlaki yaptırım gücüne sahiptir (Aral, 2010).

1960 tarihli BM *Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme*'nin 5. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde "*Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahil, kendi eğitim etkinliklerini yerine getirme ve her devletin eğitim politikasına göre kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir.*" denilmekle eğitimde dil haklarına değinilmişse de hak öznesinin "ulusal azınlık üyeleri" tabiriyle bireysel kullanımla sınırlandığı görülmektedir.

1966 tarihli BM tarafından kabul edilmiş olan *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'*nde ise dil haklarıyla ilgili direkt bir düzenleme bulunmamakla beraber halkların kendi kaderini tayin etme hakları, ayrımcılık yasağı ve kültürel yaşama katılma hakkını düzenlemesi bakımından önemlidir[29].

1990 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. maddesinde ise dil haklarıyla ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların varolduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz."

Bu hüküm de kendisinden daha öncekiler gibi dil haklarının korunması için hem kolektif kullanım hem de devlete yüklediği edim bakımından yetersizdir.

BM belgelerinde azınlık haklarına ilk defa 1966 tarihli *Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'nin 27. maddesinde yer verilmiştir. 27. madde metni şu şekilde düzenlenmiştir:

> "Etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenemez".

Bu maddede dikkat çeken husus, azınlık haklarının azınlıklara mensup bireylere tanınmış olmasıdır. Böylece 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinde ilk defa hakların grup boyutuna yer verilmiştir (Kara, 2013). Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi aynı zamanda azınlık haklarına ilişkin evrensel niteliğe sahip ilk düzenleme olması bakımından da önemlidir (Çavuşoğlu, 2001).

tarafından kabul edilmiş olmaları bakımından önemlidir. Çok fazla devlet tarafından kabul gören hükümler hukuki yaptırım öngörmeseler de etik yaptırım güçleri ve teamül haline gelme imkanları daha yüksektir. Ancak daha fazla ülke tarafından kabul edilen hükümlerin özellikle kültürel haklar konusunda daha yüzeysel düzenlemeler öngören hükümler oldukları da söylenebilir; zira bu iki faktörün biri diğerine bağlıdır.

Avrupa seviyesinde AB, Avrupa Konseyi ve UAYK farklı açılardan Avrupa'daki kültürel çeşitliliğin korunması amacına hizmet ederler. AB konunun sosyo-ekonomik yönüne vurgu yaparken, AGİT güvenlik ve anlaşmazlıkların çözümüne ve Avrupa Konseyi ise konunun daha çok yasal ve kültürel miras boyutuna dikkat çekmektedir (Schmidt, 2008).

Avrupa Konseyi çalışmaları, temel insan hakları bakımından *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (AİHS)[30] ve onun denetim mekanizması olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)[31] ile azınlık hakları ve dil hakları bakımından 1995 tarihli *Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme* (1995) ve 1992 tarihli *Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'*nı (ABADŞ) uygulamaya koyması bakımından son derece önemlidir. AİHS klasik insan haklarını kapsamakta, azınlık haklarına ayrıca yer vermemektedir. Bu bakımdan AİHS'in klasik, liberal anlamda farklılıkları yok sayan eşitlikçi çizgide olduğu söylenebilir. Ancak AİHS'te düzenlenen aile hayatına saygı, ayrımcılık yasağı, özel hayata ve aile yaşamına saygı, dernek kurma ve toplantı özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler azınlık hakları ile bağlantılı olarak yorumlanabilir

---

27. madde, azınlık haklarına ilişkin ve hakların kolektif kullanımına değinen ilk uluslararası hüküm olmasına rağmen dil haklarına ilişkin direkt bir düzenleme öngörmemesi ve devletlere bu konuda edim yüklememesi bakımından eksiktir.

Devletlere azınlıkların kültürel haklarına ilişkin pozitif edim yükleyen ilk BM belgesi ise azınlık haklarına yönelik olarak düzenlenmiş ilk belge olan sekiz maddelik 1993 tarihli *Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi*'dir. Bildirgede ayrıca dil haklarıyla ilgili hükümler de yer almaktadır. Bildirgenin 1. maddesinin 1. fıkrası "*Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder*" ve 4. maddesinin 3. fıkrası "*Devletler, mümkün olduğu kadar, azınlıklara mensup kişilerin anadillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli imkanlara sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri alır*" dil haklarının korunması hususunda devletlere pozitif edim yüklemektedir. Bu bildirgede azınlık haklarının sınırı, devletin ülkesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına aykırı faaliyet yasağı ile çizilmiştir (Kara, 2013; Wright, 2016).

[30] Sözleşme 1950 tarihinde imzaya açılmış ve 10 ülkenin onayı ike 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. 47 Avrupa Konseyi ülkesinden 26'sı tarafından onaylanmış olan sözleşmeyiTürkiye'nin 1950 yılında imzalamış, 1954 yılında onaylanmış ve sözleşme Türkiye'de yürürlüğe girmiştir (http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-conventions/treaty/005/signatures?p_auth=RFXsY1Hx)

[31] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmnesi'ne bağlı olarak 1959 yılında kurulan mahkeme 1998 yılında bireysel başvurulkarı kabul etmeye başlamıştır (http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court&c=#newComponent_1346149514608_pointer)

(Kara, 2013). Nitekim AİHM'in, Türkiye[32] ve diğer Avrupa Konseyi üyesi devletler hakkında sözleşmenin kapsadığı ölçüde azınlık, kültürel ve dil haklarını kapsayacak hükümleri bulunmaktadır. Dil haklarına ilişkin özel düzenleme öngörmemesine ve klasik liberal anlayış doğrultusunda sadece klasik bireysel hakları korusa da AİHS ve onun denetim mekanizması olan AİHM, Türkiye'nin de taraf olması sebebiyle halen en önemli uluslararası belgelerden biridir. Bu çalışma açısından da en somut ve bağlayıcı olan uluslararası belgelerden biri AİHS'dir.

Avrupa Konseyi 1990 sonrasında azınlık haklarına karşı daha duyarlı bir tutum içerisine girmiştir. 1992 yılında kabul edilen ABADŞ[33] önemli bir adımdır. Avrupa Konseyi şartın amacını konseyin kuruluş amacı olan üye ülkelerin birliği ve ortak mirasın korunması, Avrupa'nın kültürel zenginliği ve geleneklerinin korunması olarak açıklamıştır. Azınlık veya bölgesel dillerin korunup geliştirilmesinin demokrasi ve kültürel çeşitlilik temelli bir Avrupa yaratılmasındaki önemine de değinilmiştir. ABADŞ, Avrupa'daki tek dil haklarına ilişkin belge olma niteliğindedir ancak hükümleri esnek ve muğlak olduğundan dolayı halihazırda temel dil haklarına saygılı

[32] AİHM'in Türkiye aleyhine dil haklarını kapsayan hükümleri bulunmaktadır. Bu konu bir sonraki bölümde incelenecektir.

[33] ABADŞ, taraf ülkelere bölgesel veya azınlık dillerinin korunması için kendi mevzuatlarına belirli sayıda şart maddesini ekleme külfeti yüklemektedir. Buna göre taraflar, şartın bölgesel veya azınlık dillerinin kamusal hayatta kullanılacağı alanlarda alınması gereken önlemleri düzenleyen 3. bölümünde sıralanan önlemlerden en az 35 tanesini uygulamayı taahhüt etmek durumundadır. Önlem alınacak olan alanlar eğitim, yargı kurumları, idari makamlar ve kamu hizmetleri, medya, kültürel etkinlikler ve hizmetler, ekonomik ve sosyal yaşam ile sınırötesi değişme olarak düzenlenmiştir. Bu alanlardan özellikle eğitim ile kültürel etkinlikler ve hizmetlere önem verilmiştir, taraflar bu iki alanda diğer alanlara göre daha çok –en az üçer- paragrafı uygulamayı taahhüt etmek durumundadır. Ayrıca şart kapsamında çekince konulabilecek maddeler de sınırlı tutulmuştur. ABADŞ, denetim mekanizması olarak tarafların mevzuatlarında uygulamayı kabul ettikleri düzenlemelere ilişkin Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne üç yıllık dönemsel rapor sunmaları ve bu raporları ilan etmeleri öngörmektedir. Bu raporlar ise her taraf ülkeden bir uzmanın katılımıyla oluşan Uzmanlar Komitesi tarafından incelenip Bakanlar Komitesine sunulur ve ilan edilir ayrıca Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği tarafından da Parlamenter Meclisine dönemsel olarak ayrıntılı rapor sunulmaktadır. Ancak taraf ülkeler kendi mevzuat uygulamalarına ilişkin eleştiri ve tavsiyelere çoğunlukla cevap vermemekte hatta bazı durumlarda komite tarafından birkaç denetim döneminde üst üste aynı eksiklik ve hatalar bildirilmek durumunda kalındığı görülmektedir. Değerlendirme sonuçlarının dikkate alınmaması ise mevzuat uygulamalarının hiçbir denetime tabi olmaması anlamına gelmektedir. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği 2009 tarihli bir raporunda ise bölgesel veya azınlık dili konuşan kişilerin şartın içeriği ve haklarını bilmedikleri, bu sorunun çözümünde sivil toplum örgütlerinin aktif rol alması gerektiği ayrıca belirtilmiştir (Korne, 2012)

Şartta, otonomi talebi gibi tartışmalı hususların söz konusu olmaması için, belirli bir dili konuşan grupların korunmasından ziyade dilin Avrupa'nın ortak mirası olarak korunması amaçlanmış, dilin kültürel yönüne odaklanılmıştır. Yine bir dili konuşan grupların dil haklarının korunması yerine her bir bireyin kendi dilini kullanmasına ilişkin bireysel hakkı olduğu konusuna vurgu yapılmıştır (Schmidt, 2008). Sanki diller, Avrupa'nın ortak mirası olarak, kendilerini konuşanlardan ayrı bir varlıklarmış ve yok olma tehlikesi içindelermiş gibi düzenlenmişlerdir. Arzoz (2007)'a göre de ABADŞ'nin amacı Avrupa'nın kültürel zenginliğinin korunmasıdır, yoksa bireysel ya da grup hakkı tanımamaktadır.

olan ülkelerde bölgesel veya azınlık dilleri bakımından gerçek tedbirler alınması sonucunu doğuracak gibi görünmemektedir ancak bölgesel veya azınlık dillerinin saygınlığını arttırmaktadır (Schmidt, 2008). ABADŞ, taraf devletleri mevzuat değişikliği taahhüdü altına sokması bakımından son derece önemlidir ancak bu mevzuat değişikliklerinin uygulanması ile ilgili olarak düzenli rapor sunulması ve tavsiyeler dışında etkin denetim ve yaptırım mekanizmasının bulunmayışı şartı etkisizleştirmektedir. Ayrıca şartta ulusal azınlıklar kavramı[34] net olarak tanımlanmamaktadır. Bunlara ek olarak şartın amacının Avrupa'nın geleneksel zenginliğini korumak olması sebebiyle göçmenlerin dilleri, anadilini kaybetmiş gruplar ve resmi dillerin lehçeleri bu şart altında koruma kapsamına alınmamıştır (Schmidt, 2008). Şart, hak öznesi kapsamını bu denli daralttığı ve dilin yeniden canlandırılması önlemleri düzenlenmemiş olması sebepleriyle de eleştirilmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan bir başka önemli belge ise 1995 tarihli *Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme'*dir. Sözleşme, devletlere dil haklarını da kapsayacak şekilde pozitif edim yüklemesi bakımından önemlidir. Ancak sözleşme, ülkelerin bu haklardan faydalanacak olan ulusal azınlığın hangi grupları kapsadığını belirtme esnekliğine sahip olmaları bakımından eleştirilmektedir (Kara, 2013).

AGİT ise 1975 yılında herhangi bir hukuksal bağlayıcılığı bulunmayan *Helsinki Nihai Senedi*'nin imzalanmasından sonra 1990 yılında Türkiye'nin de katılımıyla gerçekleşen Kopenhag zirvesi sonucunda oluşan Kopenhag Belgesi'ni düzenlemiştir. Kopenhag Belgesi asimilasyondan korunma hakkı, anadilin özel ve kamusal alanlarda kullanılması hakkı, anadilde bilgiye erişim, paylaşma ve bilgiyi yayma hakkı, azınlıkların kültürel kimliklerinin teşvik edilmesini mümkün kılacak koşulların yaratılması, azınlık dilinin öğrenilmesinin sağlanması ve anadilde eğitim için yeterli fırsatların yaratılması, mümkün ve gerekliyse kamu makamlarıyla ilişkide azınlık dilinin kullanılmasının sağlanması gibi azınlıkların dil haklarına ilişkin maddelere yer vermiştir. Helsinki Nihai Senedi gibi bağlayıcılıktan yoksun bir belgedir ancak azınlık hakları için ciddi bir adım teşkil ettiği söylenebilir. Bu belgenin manevi etkisi bulunmaktadır (Kara, 2013).

[34] Üç farklı genel kabul gören ulusal azınlık tanımı bulunmaktadır; Birincisi belirli bir ulusla akrabalık bağı olan ancak bu ulusun çoğunluk olarak yaşadığı ülkeden başka yerde yaşayan gruplar, ikincisi kalabalık bir nüfusa ve ulus olma bilinci olan topluluklar ve üçüncüsü de yaşadığı ülkeyle ya da herhangi başka bir ülkede bulunan ulusla akrabalık bağı olmayan ancak uzun süreden beri o ülkede yaşayan ve o ülkenin ulusal kültürüne katkıda bulunan azınlıklar (Kara, 2013, s. 385).

1990 tarihli *Yeni Avrupa İçin Paris Şartı* da eşit haklar ve ayrımcılık yasağına değinmektedir. Yine AGİT çalışmaları kapsamında 1992 Helsinki Zirvesi'nde *Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği* (UAYK)[35] kurulmuştur. Komiserliğin kuruluş amacı ulusal azınlık sorunlarından kaynaklanabilecek çatışmaların önlenmesidir. Esas görevi çatışma önlemeye yönelik müdahaleler olmakla beraber komiserlik tarafından uzman görüşleriyle desteklenerek bazı tavsiyeler düzenlenmiştir. *Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri* (1996), *Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri* (1998), *Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımlarına İlişkin Lund Tavsiyeleri* (1999) ve *Azınlık Dillerinin Yayın Medyasında Kullanılması Üzerine Kılavuz İlkeler* (2003) oluşturulmuştur (Kara, 2013).

Eğitim alanında *Lahey Tavsiyeleri*nde okul öncesi ve ilkokul eğitim dilinin çocukların ana dili olması, ortaokulda da anadilin öğretilmesi gereklilikleri tavsiye edilmiştir. Eğitim dışındaki dil haklarıyla ilgili olarak *Oslo Tavsiyeleri*ndeyse kişi isimleri, yer isimleri ve sokak adları konusunda da tavsiye kararlar bulunmaktadır. Buna ek olarak *Çerçeve Sözleşme*'dekine paralel azınlık dilinde yayın yapılmasıyla ve kamu kurumlarında azınlık dillerinin kullanılmasıyla ilgili tavsiyelere de *Oslo Tavsiyeleri*nde yer verilmiştir. *Lund Tavsiyeleri* ise azınlıkların siyasi alanda temsil hakları ile özyönetim hususlarında tavsiyeler düzenlemiştir. AGİT tavsiye kararları 1990 sonrası azınlıkların varlığının reddi temelli bireyselci ve klasik liberal anlayıştan farklılaşan azınlık hakları anlayışının öncüsü olmuştur. Bu yönüyle de klasik anlayışı sürdüren ABADŞ ve Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'den ayrılmaktadır (Kara, 2013).

Devletlerin mevzuatlarında direkt etkili olabilecek bir güce sahip AB ise azınlık hakları konusunda ciddi adımlar atmamayı tercih etmektedir. Avrupa Birliği Anlaşması'nda dil haklarına göndermelerde bulunmakla yetinilmiştir. Bu da devletlerin

---

[35] UAYK'ya göre "etkin ve demokratik bir dil yönetişimi" için çok-kültürcü bir eğitim politikası izlenmelidir. Çok-kültürcü eğitim modeli ise;
"1-Azınlığın kendi anadilini öğrenmesi,
2-Azınlığın kendi anadilinde eğitim alabilmesi,
3-Çoğunluğun azınlık dilini öğrenebilmesi,
4-Azınlık mensuplarının çoğunluk dil ve kültürünü öğrenmeleri,
5-Azınlık kültürünün de çoğunluk kültürünün de öğrenilmesi,
6-Azınlık kültürünün genel müfredat içinde yer alması ve bunun eğitimin her kademesinde devam etmesi,
7-Tüm öğrencilere, eğitimin her kademesinde hoşgörü ve demokrasi dersleri verilmesi,
8-Azınlık ve çoğunluk öğrencilerinin olabildiğince bir arada öğrenim görmesi uygulamaları kapsamaktadır " (Uzpeder, 2003, s. 37).

azınlık haklarının ciddi bir mekanizma ile korunması konusunda pek de gönüllü olmadıklarını göstermektedir (Uzpeder ed., 2003; Kara, 2013). Avrupa Birliği Konseyi'nin 1993 yılında belirlediği Kopenhag Kriterleri'nin içinde azınlık haklarına saygı gösterilmesi de bulunmaktadır. Azınlık haklarının üyelik için kriter seviyesine gelmesinde, siyasi anlamda diğer ülkelerin kontrol edilmesi maksadı taşınıyor olmasının payı olsa da, azınlık haklarının kriter olması konunun önemini ve bu hakların tanınmasının normalleştiği anlamına gelmektedir (Çavuşoğlu, 2001, s.11). Diğer yandan, bu şart AB'ye üye olmayan ancak üye olmak isteyen ülkelerde bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasına katkıda bulunmaktadır (Schmidt, 2008).

Azınlık haklarının uluslararası düzeyde korunması mekanizmalarının yaptırımdan yoksun olması, hak bahşedilenlere hakkı talep etme yetkisi tanınmamış olması, azınlık kavramının tanımlanmamış olmasının devletleri bu konuda son sözü söylemeye yetkili kılması ve ABADŞ'de olduğu gibi devletlere istedikleri hükümleri seçip uygulama alanı vermesi gibi zayıflıkları bulunmaktadır (Kara, 2013). Bu durum devletlerin bu hükümleri onay, imza, iç hukuka iktibas ve uygulamalarını zorlaştırmaktadır (Uzpeder, 2003).

Maatta (2005) konuya daha olumlu bakmaktadır. Her ne kadar ABADŞ'yi onaylamış olan ülkeler mevzuatlarında gerekli değişiklikleri yapsalar da uygulama bakımından Avrupa Konseyi ve AGİT tarafından desteklenen ya da yürütülen bölge odaklı projeler özellikle bilinç oluşturmak bakımından etkilidir. Bunun yanında Fransa da, her ne kadar imzalamış ancak henüz onaylamamış olsa da, ABADŞ dolaylı yoldan ulusal dil politikasını olumlu etkilemiştir. Avrupa Birliği'ne aday olan ve şartı kabul etmemiş olan ülkelerde de keskin şekilde tek-dilli olan düzenlemelerin yumuşaması yeterli olamamakla beraber umut vericidir denilebilir (Maatta, 2005) .

Kymlicka ve Patten (2007) ise çok dilli sistemin devletlerin çekindiği gibi bağımsızlık talebine yol açacağını düşünmektedir. Yazarlara göre çok dilli sisteme geçen devletler en barışçıl ve müreffeh devletlerdir ancak uluslararası belgelerde resmi dil statüsü hakkına hiç yer verilmemektedir. Bahsi geçen bölgesel gruplar aynı zamanda ulus da oluşturmaktadırlar, bu grupların dillerinin kabul edilmesi ayrı bir ulus teşkil ettiklerinin de kabulü anlamına gelmektedir. Resmi dil statüsü talebi peşinden toprak talebi ve/ veya özyönetim taleplerini getirebilmektedir bu nedenle Batı ülkelerinin çoğu da halen azınlık dillerine resmi dil statüsü verilmesi konusunda gönülsüzdür (Kymlicka & Patten (ed), 2007). Bu doğrultuda ABADŞ'de ve Ç*erçeve Sözleşme*'de kolektif ve politik haklar değil bireysel hakların güvence altına alındığı yönünde devletlere farklı

bir gündem olmadığının garantisi verilir. Avrupa Konseyi de azınlık aktivistlerine mesafeli davranmaktadır; konu daha çok çokdilli bir Avrupa perspektifinden ele alınmaktadır. Diğer yandan sadece ulusal azınlıkların ele alınması göçmenleri bu hakların dışında bırakmaktadır. Yani bu haklardan yararlanacak olanların kim oldukları konusunda bir mutabakat bulunmamaktadır. Esas sorun ise hangi grubun azınlık olup olmadığını tayin eden aktörün devletler olmasıdır. Bu durum sübjektif sonuçlar doğurmaktadır. Uluslararası sistem bu konuda eksiktir. Diğer yandan imzalayacak olan devletleri korkutmamak amacıyla hareket edildiği de düşünülebilir. (Uzpeder, 2003).

Görüldüğü üzere dil hakları ve uluslararası insan hakları mekanizmalarıyla ilgili olarak literatürde hakim görüş devlete pozitif edim yükleyen ve kolektif kullanıma yönelik düzenlemelerin uluslararası denetim mekanizmalarıyla desteklenerek uygulanması gerekliliğidir. Ancak Pupavac (2012) ve Marxçı bir kısım yazar, bu görüşü ve hatta dil hakları savunuculuğu ve sistemini eleştirmektedir. Pupavac (2012)'a göre uluslararası insan hakları belgeleri ihtiyari ve yaptırımdan yoksun olarak görüle gelmiştir ancak 1990'lardan itibaren uluslararası insan hakları savunuculuğu bu klasik görüşlere karşı ulusal egemenliğin insan haklarını istismar edecek şekilde kullanılmasının engellenmesi maksadıyla uluslararası hukukun ulusal-üstü olarak kabul edilmesi -ulusal egemenlik ve devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi ilkelerine aykırı olmasına rağmen- gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Geleneksel dil planlamasının yerini gittikçe daha fazla ülkede dil hakları temelli politikalar almaktadır. İnsan hakları savunuculuğunun artmasıyla birlikte dil hakları da insan hakları gibi tartışılır olmuş, toplumsal dil bilimi araştırmaları dil hakları araştırmaları haline gelmiştir. Dil hakları 1990'lardan itibaren uluslararası insan hakları kapsamında incelenmeye başlanmıştır. Mevcut insan hakları araçları sıklıkla yetersiz ve yaptırımdan yoksun olması sebebiyle eleştirilmektedir. Önceleri hak savunuculuğu medeni ve politik haklar, ifade ve toplanma özgürlüklerini savunurken günümüz insan hakları yaklaşımları güç ve güçsüzlük sorunlarını irdelemekte ve azınlık dil topluluklarını sadece hak öznesi olarak görmenin ötesinde onları güçlendirme amacı da gütmektedir (Pupavac, 2012). 1990'lardan itibaren dil hakları konusu, hak savunuculuğu açısından ele alınmış ve devletler üzerinde yaptırım gücü uygulayabilecek uluslararası mekanizmaların gerekliliği savunulur olmuştur. Böylece Pupavac (2012)'a göre uluslararası dil politikalarının daha özgürlükçü değil daha kontrolcü olması talep edilmektedir. Dil hakları 1990'larla birlikte politik bir araç olmaya başlamıştır. Batı hükümetleri insan haklarını dış politikalarına entegre etmiş, liberal görüşler ise

halklarının insan haklarını ihlal eden devletlere müdahalede bulunulmasının meşru olduğu yönünde görüş geliştirmişlerdir. Bu durum da insan haklarını karşıt görüş olmaktan çıkarıp uluslararası anlaşmaların içinde kaybolmaya itmiştir. Yazarın temel argümanı ise bu çerçevede dil haklarının ifade özgürlüklerinden dilsel yönetime doğru kaymasıdır. Dil hakları savunucuları arasında öznellik, dilsel yaratıcılık ve özgürlükler konusunda fikir birliği bulunmamaktadır ve özgürlükçü politikalara karşı görüşler ortaya çıkmaktadır. Örneğin dil hakları savunucuları küreselleşmenin bir parçası olan İngilizcenin yaygınlaşmasını eleştirirlerken hakların küresel yönetimine karşı çıkmamışlar; aksine özgürlükçü ve özerkleştirici politikalar yerine küresel yönetimi yaygınlaştıracak çözümler öne sürmüşlerdir (Pupavac, 2012). Küresel insan hakları yönetimi de özgürleştirici politikalar yerine gittikçe daha çok güvenlik kaygısı taşıyan politikalara yönelmiştir. Yazar bu eğilimleri eleştirmekte ve kendisini konuşma ve ifade özgürlüklerini destekleyen liberal politik ve medeni haklar destekçisi olarak tanımlamaktadır (Pupavac, 2012).

Kısaca 1990'larla birlikte İnsan hakları AB'ye giriş ve çatışma sonrası toplumların yönetilmesinde önde gelen faktörlerden olmuştur. Ancak temel aktörlerin, güçleri birbirine eşit olmayan devletler olduğu bir sistemde uluslararası hukuk araçlarının adil şekilde kullanılabileceğinin temin edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Bosna örneğinde olduğu gibi hukuk, uluslararası yetkililer tarafından düzenlendiğinde kültürel emperyalizmin önlenmesi mümkün olmayabilir (Pupavac, 2012). Pupavac (2012)'a göre terörle mücadele kapsamında medeni ve siyasi özgürlükler kısıtlanmaya başlanmış ve dil yönetimi yoğunlaşmıştır. Uluslararası insan hakları denetimi Soğuk Savaş sonrası yaygınlaşmaya başlamıştır ama ne kadar demokratik bir sistem olduğu sorgulanmalıdır. Günümüz dil hakları ve genel anlamda insan hakları savunuculuğu azınlık haklarının demokrasinin sınırlandırılması pahasına korunması görüşündedir. Seçilmiş ulusal hükümetler yerine uluslararası veya bölgesel yönetimleri tercih etmektedirler. Dil hakları savunucularının dilsel çeşitliliği koruma yöntemleri ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu görüş aynı zamanda Batı'nın Ortadoğu'ya insan hakları adı altında müdahale etmesini de meşrulaştırmaktadır.

Her ne kadar Pupavac (2012) ve diğer Marxçı yazarların görüşleri de tamamen göz ardı edilemeyecek gerçeklikler sunsa da içinde bulunulan konjonktür gereği hak talepleri artmaktadır ve müstakbel hak öznelerinin hak mücadeleleri devam etmektedir. Bu araştırmanın örneklemi olan Arap Alevi topluluğu da kendi lehçelerinin korunması bakımından kendilerine direkt dil haklarının bahşedilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu

sebeple bu çalışma bakımından dil hakları konusunda literatürde hakim olan görüş esas alınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası BM ve Soğuk Savaş sonrası Avrupa Konseyi ile AGİT'in başını çektiği uluslararası insan hakları çalışmaları ve belgeleri ortaya çıktıkları dönemlerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş ve çatışma dönemlerinde hayal dahi edilemeyecek bazı şartların devletler tarafından kabul edilmesini ve hatta mevzuatlarında değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Temel insan haklarının dahi devletler tarafından halen ihlal edilmeye devam edilmesinin yanında temel insan haklarından sayılmayan azınlık hakları, kültürel haklar ve spesifik olarak dil haklarının korunması çoğu ülkede pek mümkün olmamaktadır. Dil hakları ve bu hakları kapsayan hak grupları, devletler tarafından ayrılıkçı taleplere yol açabileceği şüphesiyle baskılanmaktadır. Devletlerin tutumlarının ötesine geçmek pek fazla mümkün olmamaktadır. Çalışmanın diğer kısımlarında da değinildiği üzere devletlerin tarihten gelen kaygıları doğrultusunda hareket etmeleri çoğu zaman demokratikleşme ve insan hakları konusundaki gelişmeleri engellemektedir. Dil haklarına ilişkin uluslararası çalışmalarda da diğer tüm alanlardaki uluslararası anlaşmalarda bulunan problemlerin mevcut olduğu söylenebilir.

3.7. Dil Haklarının Etkin Kullanımı

Her ne kadar dil hakları uluslararası hukukta temel hak statüsü kazanmamışsa[36] ya da uluslararası belgeler ve dil hakları sistemleri eleştirilse de, kısıtlı da olsa bahşedilmiş olan azınlık, kültürel ve dil haklarının etkin kullanımı için yapılması gerekenlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Öncelikle tüm hak ve özgürlüklerin korunmasında asıl görev hak öznelerine düşmektedir. Mücadele sonucunda kazanılmış hak ve özgürlüklerin korunması da hak muhataplarının mücadelesine bağlıdır. Hak ihlali halinde iç hukuk ve uluslararası hukuk yollarına başvurmak, yeni haklar talep etmek hak öznelerine düşer. Aksi takdirde haklar kağıt üzerinde kalır. Bunun sağlanabilmesi için de insan hakları eğitimi verilip hak ve özgürlüklerinin bilincinde bir toplum oluşturulması gerekmektedir (Kaboğlu, 2005).

[36] Dil hakları uluslararası hukukta temel haklar niteliğini kazanmamıştır (Arzoz, 2007; Dunbar, 2006).

Bunun yanında hak öznelerinin karar mekanizmalarına etkin katılımının da sağlanması hakların etkinliği bakımından önem arz etmektedir.

Hak öznelerine düşen görevin yanında azınlık dilerine ilişkin yapılan düzenlemelerin iyi sonuç verebilmesi için çoğunluk tarafından da benimsenmiş olması gerekmektedir (May, 2012). Churchill (1986)'e göre de eğitim sistemleri ne kadar geliştirilirse geliştirilsin toplumlar bu ihtiyaçlara ve düzenlemelere uyum sağlayamazsa bu düzenlemelerin uygulamada başarılı olması pek mümkün değildir (aktaran May, 2012). Mevcut düzenlemelere hem hak öznelerinin hem de toplumun geri kalanının uyum sağlaması gerekmektedir. Özellikle de konuyla alakalı memurların bu hakları anlaması ve uygulaması azınlık, kültürel ve dil haklarının etkin kullanılabilmesi için önemlidir (Edwards, 2013).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Anayasasının 1. maddesine göre örgütün amacı "…bilim ve kültür yoluyla milletler arasında işbirliğini arttırarak barış ve güvenliğe katkıda bulunmaktır.". Buna göre kültürel hakların barış ve güvenlik için de ne kadar önemli olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Kültürel hakların yok sayıldığı topluluklarda çatışma çıkması olağandır. Bu nedenle kültürel hakların korunması tüm insanlığı ilgilendirmektedir. (Aral, 2010).

Dil haklarının elde edilmesinde ve korunmasında en önemli rolün hak öznelerine düştüğü konusu bu çalışmanın temel savlarından biridir. İlerleyen bölümlerde Çukurova Bölgesi Arapça lehçesini konuşan topluluklardan olan Arap Alevi topluluğu hak öznesi olarak dil hakları bilinci bakımından incelenecektir.

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'DE DİL POLİTİKALARI VE DİL HAKLARI

"*Cuius Regio, Eius Lingua*" [37]

Türkiye'de dil politikaları konusu, dil politikaları üretilmesinin sebebi olan imparatorluk sonrası ulus-devlet inşası süreci ve dönemin şartları içinde değerlendirilecektir. Bu değerlendirme dil politikalarının tarihsel süreçteki gelişimini anlamaya yardımcı olacaktır. Bölüm içinde ayrıca Türkiye'de dil politikalarına göre dil haklarının öznesinin tespit edilmesine, değişen konjonktür ile Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında yapılan mevzuat değişikliklerine, yürürlükteki mevzuatta dil haklarına ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin denetim mekanizmalarınca Türkiye'nin dil politikalarına ilişkin yapılan yorumlara yer verilecektir.

4.1. Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Süreci

Smith (2014) ve Anderson (1996)'un da belirttiği gibi uluslaşma sürecinde Türkiye'de tek bir ulus yaratılması için dil, tarih ve kültür gibi birçok alanda çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Dünyada yaşanan dönüşümün uygulanan devlet politikalarıyla topluma da yansımasıyla millet ve ulus kavramlarında değişimler yaşanmıştır ancak bu değişimlerin toplumun her tabakası tarafından benimsenmemiş olduğu gözlemlenmektedir.

Osmanlı toplumunda etnik köken veya dil yerine din belirleyiciydi. Etnik kökenleri ne olursa olsun (Türk, Arap, Kürt) tüm Müslümanlar, tek bir topluluk oluşturuyorlardı. Vatandaşlara tanınan hak ve ödevler ile toplumsal yaşamları dinlerine

[37] Hükmeden kimse onun dili geçerlidir (Gellner, 1992, s. 89; Wright, 2016).

ve mezheplerine göre belirlenmekteydi. 1700'lerle birlikte güç dengesi değişirken Batılı güçler ve Rusya, Osmanlı'nın çok dinli yapısını suiistimal etmeye başlamışlardı. Diğer yandan Osmanlı'ya milliyetçilik fikri Fransız Devrimi'nden sonra gayrimüslim topluluklarla girmiş, 19. yüzyılda Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlenmeler ile etnisiteye dayalı toplumsal örgütlenme başlamıştı. Bu dönemde gazete basılmaya başlanmıştır. Bu dönemin devamında Balkan ülkeleri tercüme işine girişince Müslümanlar da yabancı dilleri öğrenir olmuşlar, Fransızca kaynaklara ulaşılması ise hürriyet ve anayasacılık gibi kavramların yayılmasını sağlamıştır. Bir grup Müslüman aydın da kendi 'Türklüklerini' anlamaya ve imparatorluk için çıkar yol bulmaya çalışmışlardı. Ancak halkın büyük çoğunluğu 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nda kaybeden taraf olunana kadar Osmanlı'nın çok etnili, çok dinli ve çok dilli bir toplumu olduğuna inanmaktaydılar, bu tarihe kadar milliyetçilik sadece azınlıklar tarafından ilgi görmekteydi. Ancak yenilginin ardından tüm toplulukların 'kendi kaderlerini kendileri tayin etmeleri üzerine' 'millet olma' fikri kıvılcımlanmaya başlamıştır (Ahmad, 2014).

1839'da kabul edilen Tanzimat Fermanı Müslüman-Gayrimüslim eşitliği öngörüyordu ve laiklik konusunda ilk adımdı. 1856 Islahat Fermanı'nda eşitlik vurgusu daha da güçlüydü, Osmanlı için eşitlik herkesin yasalar önünde eşit olmasıydı. Aynı zamanda hanedana ve padişaha bağlılığın temelini oluşturan 'Osmanlıcılık'ın yayılması için Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultani) ve ardından misyoner kolejleri açıldıysa da bunlar Osmanlıcılıktan çok genel anlamda 'ulusal hissiyatın' gelişmesine katkıda bulunmuş oldular. Tanzimat Fermanı sonrası Hıristiyan cemaatlerde kendi tarih, dil ve edebiyatlarını keşifle kendi dillerinde eğitim, kendi Anayasa ve ulusal meclise sahip olma gibi uluslaşma hareketleri başladı. Diğer yandan Müslümanlar ekonomik anlamda güç kaybediyordu, bu durum sonuçta iki tarafın arasını açtı. Namık Kemal'in bulduğu çözüm tüm etnilerin hanedana değil de Osmanlı vatanına sadakatini ifade eden vatanseverlik/ Osmanlıcılık idi. Bir kısım düşünür çözümü Batı ve Batılılaşmadan uzaklaşarak kendi kaderini tayin etme yönünde buluyordu. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan bu dönemde 'Türkçülük' düşüncesinde olan aydın grubu çok sınırlıydı. İçlerinde Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Rusya'dan gelen Müslüman aydınlar milliyetçilik ve Türklük kavramlarını beraberlerinde getirdiler. Ancak daha sonraları özgürlük ve eşitlik sözü veren 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle başlayan II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) vatan ve millet kavramlarının yaygınlaşması ve halkın kendini Osmanlı yerine Türk olarak görmeye başlamaları sonuçlarını doğurarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır

(Ahmad, 2014). Tüm bu gelişmeler sonucunda Osmanlı'nın kurtuluşunun modernleşme ve Türk milliyetçiliği olduğu sonucuna varılmıştır. "Ancak modernlik kimliklerin çoğulcu tabiatının reddini ve standardizasyonunu gerektirmekteydi" (Pultar (der.), 2009, s.69-71).

Osmanlı devletinde, devlet-toplum arasındaki ilişki çok uzun süre değişikliğe uğramadığından dil bir sorun teşkil etmemişti. Ancak Osmanlı devleti yüzünü yüzyıllar boyunca etkisi altında kaldığı İslam uygarlıkları yerine batıya çevirdiğinde "uygarlık değiştirmek" (s. 5) durumunda kalmış ve dil bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Dille ilgili ilk tartışmalar Tanzimat ile başladı, bu dönemdeki eğilim dilin sadeleştirilmesi gerekliliği yönündeydi. Meşrutiyet ile ulusçuluk bakış açısı eklenmiş, II. Meşrutiyet ile ise de artık "ırk öğesi içermeye başlamıştır."[38] Bu dönemde dilin saflığı bir mesele haline gelmiştir. Ancak milliyetçilik akımının daha ırksallaşmasının önemli bir sebebi de içinde bulunulan sosyal ve politik ortamdı ki Balkan Savaşları bunda en büyük etkiye sahip olan olaylardandı. Bu dönemde dil sorunu "uygarlaşma ve ulusallaşma" ile direkt bağlantılı olarak algılandığından dolayı da önemseniyordu. Böylece dil bir iletişim aracı olmaktan çıkıp sosyo-politik bir mesele haline gelmişti. Meşrutiyet döneminden itibaren dil ama az ama çok hep devletin müdahalesi altında kalmış, bu müdahale Cumhuriyet döneminde iyice belirginleşmiştir (Belge, 1982).

Türkiye devlet eliyle ulus inşa edilmesinin örneklerindendir. Akman (2002)'a göre Türk milliyetçiliği modernliği yakalamak amaçlı kültürel dönüşüm ve çağdaşlaşma hareketidir. Türkiye'de ulus-devlet, ulus oluşmadan meydana gelmiştir (Aktaran: Putlar (der.), 2009). Buna bağlı olarak devlet tarafından 1920'ler boyunca modernleşmeye yönelik ve 1930'larda ise ırk, dil ve tarihe yönelik çalışmalar sürdürülmüş ve ortak bir etnik zeminde modern bir ulus oluşturulmaya çalışılmıştır. Etnik zeminin sağlamlaştırılarak tüm vatandaşların Türkleştirilmesi için ise en önemli araçlardan biri eğitim olmuştur. Eğitim, bir ulus olmanın en önemli anahtarlarından biri olan dilin tekleştirilmesi için, bu dönemle sınırlı kalmamakla beraber, özellikle 1930'larda yoğun olarak kullanılmıştır. Eğitim ile dilin yanında kültür ve aidiyet hislerinin de aşılanması amaçlanmıştır (Duman, 2016).

Dilin kimliği oluşturan en önemli unsurlardan biri olması ve II. Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki'nin iktidarlığında ve Kemalist rejimde hakim olan milliyetçilik fikrine göre devletin Türk kimliği üzerine kurulması gerekiyordu. Bunun

[38] Irk kavramına vurgu yapan milliyetçilik akımının başını çekenler arasında Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin bulunmaktaydı.

için de herkesin Türkçe konuşması gerekiyordu. "Türkçe, Türk olmanın alamet-i farikası" haline gelmişti (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010, s. 24). Bu anlayış Türkçe konuşmayanın Türk sayılmadığı ve devletin Türkçe konuşmayanları tüm imkanlarıyla Türk yapması gerektiği düşüncesini göstermektedir (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010). Sadoğlu (2010)'ya göre de Kemalist ulusçuluk, temelde yurttaşlık bağlarına bağlı ancak bu soyut bağlılığın dil ile güçlendirilmeye çalışıldığı bir ulusçuluk modelidir. Bunlara bağlı olarak özellikle 1930'lardan başlayarak baskıcı bir dil politikası izlenmiştir. Bir sonraki başlıkta Türkiye'de uygulanan dil politikaları ve dil haklarına ilişkin hukuki düzenlemeler incelenecektir.

4.2. Tarihsel Süreçte Uygulanan Dil Politikaları

> Atatürk'ün 1931'de Adana Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmadan:
> "Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz. Halbuki Adana'da Türkçe konuşmayan 20.000'den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk ocağı buna müsamaha gösterirse; gençler, siyasal ve sosyal bütün kuruluşlar bu durum karşısında duyarsız kalırsa, en aşağı yüz seneden beri devam eden bu durum daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur?" (Sadoğlu, 2010, s. 214)

Yapılan konuşma 1930'lu yıllar boyunca ve sonrasında uygulanacak olan sıkı dil politikasının temelini ve bu politikayı şekillendiren bakış açısını özetler niteliktedir. Ulus-devlet inşasının en temel bileşenlerinden modernleşme, sekülerleşme ve milliyetçilik; dil politikalarına Türkçenin Arapça ve Farsça etkisinden arındırılarak sadeleştirilmesi ile Türkçeden farklı dil konuşanların Türkçe konuşmasının sağlanması uygulamalarıyla yansımıştır.

Bu uygulamalar 1930'lardan önce de dönem dönem gündeme gelmiş ancak cumhuriyet dönemindeki gibi ciddi etki yaratacak derecede yoğun uygulanmamıştır. Türkçe'nin Arapça ve Farsçadan arındırılması fikri ilk olarak Karamanoğulları tarafından 1200'lerde Türkçe dışında başka dillerin konuşulmayacağının buyrulmasıyla ortaya çıkmış, 15. ve 16. yüzyıllarda Türkçenin basitleştirilmesi girişimlerinde

bulunulmuş ve 19. yüzyılda da yazı dilinde arınma başlamıştır. Dil reformu 1930 yılında Atatürk öncülüğünde başlamıştır (Pultar, 2009).

İlk Anayasa olan 1876 Kanun-i Esasisinden başlayarak dille ilgili düzenlemelere her Anayasada yer verilmiştir. İlk olarak 1876 Anayasası'nın devlet kademelerinde istihdam edilebilme koşulu olarak devletin resmi dili olan Türkçenin bilinmesinin şart koşulmuştu. Bu hükmü düzenleyen 18. madde ise şu şekildeydi: "Tebaai Osmaniyenin hidematı Devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır". Bu hüküm ile resmi dil de Türkçe olarak düzenlenmiş oluyordu. (Eraydın Virtanen, 2003). Bunu takip eden anayasalardan 1921 Teşkilat-ı Esasi'de resmi dil düzenlemesi bulunmazken katı ulusçuluk anlayışına adım olarak değerlendirilen 1924 Anayasası'nda resmi dil olarak düzenlenen Türkçe 1928 tarihli ve 1222 sayılı kanunla "devletin dili Türkçedir" olarak değiştirilmiştir. Bu Anayasayı takip eden 1961 Anayasası'nda "resmi dili Türkçedir" hükmüne yer verilirken 1982 tarihli son Anayasa'da da resmi dil Türkçe olarak düzenlenmiştir[39].

Sadoğlu (2010)'ya göre Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri dil politikalarında Türkçe resmi dil olarak düzenlenmişti ancak Türkçe bu düzenlemede ortak dil mahiyetindeydi; resmi alan dışında diğer dilleri kısıtlayıcı bir ifade içermiyordu. Bu yaklaşım Osmanlı'nın son dönem bütünleştirici politikaları gereğiydi. Ancak Kemalist ulus anlayışına göre alt kimliklerin varlığı reddediliyor; Lozan Anlaşması ile azınlık olduğu konusunda ikna olunan gayrimüslim topluluklar bir yana; farklı etnik kökenden gelen ve Müslüman olan topluluklar zaten Türk olarak kabul ediliyordu.

Ulus-devlet inşasında çokça kullanılan araçlardan biri de nüfus sayımları olmuştur. Ülkede yaşayan farklı etnik grupların saptanması için en önemli gösterge olarak da anadilin tespiti nüfus sayımlarında yapılmaya çalışılmıştır (Dündar, 1999). Sayım sonuçlarında bazı bölgelerde anadili Türkçe olmayanların yoğunlaştığı görülmekte ve bu durum ulusal birliğin inşasına engel, hoş olmayan ve derhal düzeltilmesi gereken bir durum olarak görülmekteydi. Bu düşünceyle bağlantılı olarak Mecburi İskan Yasası, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Soyadı Kanunu gibi bir dizi uygulama ile "ulusal birliğin" sağlanması amaçlanmıştır (Dündar, 1999). Özellikle tek parti dönemi boyunca hem uygulamalara hem de akademik çalışmalara hız verilmiş, konu çok önemsenmiştir (Mertcan, 2013).

---

[39] Halkoyu ile kabul tarihi 7.11.1982; Halkoyu Sonucunun Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 9.11.1982-17863 Mükerrer. Anayasa'nın devlet dilini düzenleyen 3. maddesi:

" *Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir*".

1925 yılında meydana gelen Şeyh Said isyanı sonrası toplanan Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı'nda, hissedilen tehdit sebebiyle de Kürt dili konuşan toplulukların Türkleştirilmesi üzerinde çokça durulmuştur. Ancak bu kurultaydan çıkan kararlar farklı dil konuşan tüm toplulukları etkilemiştir. Bu kurultayı takip eden yıllarda bazı yerel yönetim birimlerinde Türkçe dışında diller konuşanların cezalandırılması uygulamaları başlamıştı ve bu uygulamanın yaygınlaştırılması yönünde çağrılar ve önerilerde bulunulmaktaydı. Ayrıca bazı belediyelerce de Türkçeden başka dilde satış yapan seyyar satıcıların cezalandırılmasına da karar verilmekteydi (Sadoğlu, 2010). 1927 yılından itibaren bütün camilerde hutbelerin Türkçe olarak okunması uygulaması başlatılmış, bu uygulamayı tartışma ve protestolara rağmen ezanın da Türkçe okunması izlemiştir (Sadoğlu, 2010).[40]

1928 yılında Türkçenin yaygınlaştırılması hareketi, Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin yıllık olağan kongresinde gayrimüslim azınlıkların kamusal alanlarda Türkçe konuşması gerekliliğine ilişkin olarak tepki göstererek Türkiye'de Türkçeden başka bir dil kullanmanın hukuku tanımamak olduğu yönünde bir beyanname yayınlanmasıyla hız kazanmış, resmi izinler de alınarak "Vatandaş Türkçe Konuş!" ve "Türk Vatanında Yalnız Türkçe Konuşulmalıdır!" yazılı pankartlar vapur ve tramvay gibi toplu taşıma araçlarına asılmıştı. Başlarda gayrimüslim vatandaşları hedef alıyor olmasına rağmen kampanya zamanla hedefini genişletmiş ve kamuoyu tepkisi ile şiddetini de arttırmıştı (Sadoğlu, 2010). Kampanya 1940'lara kadar devam etmiş, 1950 ve 1960'larda da tekrar etmiş ve devletçe de desteklenmeye devam etmişti. Siyasi arenada ve dış politikada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak da dönem dönem gayrimüslim yayım-basım araçları baskı altına alınmıştır (Oran, 2015).

Yine 1928 tarihinde Harf Devrimi yapılarak Arap Alfabesi yerine Türk Alfabesi yürürlüğe konulmuştur[41]. Sadoğlu (2010)'ya göre bu devrim ulusçuluk açısından, Türk toplumunu yüzyıllarca birlikte yaşadığı ve din sebebiyle yakın olduğu Arap dindaşlarından farklılaştırmakta çok önemli rol oynamıştı. Bu yönüyle Harf Devrimi, Türkiye'de yaşayan Arapların Türkiye dışındaki Araplarla olan dil bağının kopmasına zemin hazırlaması ve kültürel köklerinden uzaklaşmalarını kolaylaştırdığı yönünde yorumlanabilir.

[40] 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti ezanın yeniden Arapça okunmasını mümkün kılacak mevzuat değişiklikleri yapmıştır (Ahmad, 2014).

[41] 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabulü ve Tabiki Hakkında Kanun 03.11.1928 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1930'lara gelindiğindeyse ulus-devlet inşasının bilimsel temele oturtulması için çalışmalar başlatılmıştır. 1931 yılında, adı 1935 yılında Türk Tarih Kurumu olacak olan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı bilimin farklı dallarında yapılacak araştırmalarla kökleri Orta Asya'ya dayanan Türk kültür ve medeniyetinin ortaya çıkarılması, Türkiye'de ırk birliği bulunduğu ve Türklerin çok sayıda medeniyetin kurucusu olduklarının temellendirilmesiydi. 1932 yılındaysa Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin çalışmalarıyla aynı doğrultuda araştırmalar yapacak olan Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Türk Dil Kurumu da Türkçenin tüm dillerin temeli olduğuna ilişkin Güneş Dil Teorisi'ni geliştirmişti (Mertcan, 2013). Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin bazı dillerle ilişkisi olabileceğiyle ilgili savları olan Viyanalı dilbilimci Kvergic tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılarak ve Türk Tarih Tezi esas alınarak oluşturulmuştu. Buna göre nasıl Türk ırkı modern medeniyetlerin kaynağıysa Türk dili de tüm dünya dillerinin köküydü (Beşikçi, 2013; Sadoğlu, 2010). Güneş- Dil Teorisi'nde Arapçanın da Türkçeden geldiği savunulmakta, Arapçanın orijinal bir lisan olmayıp onun da Ural-Altay Dil Ailesinden olduğu belirtilmektedir (Beşikçi, 2013). III. Dil Kurultayı'nın gündemi bu konuydu, bu kurultayda tarih tezinin dil teziyle örtüşmesi Güneş Dil Teorisi'nin[42] geliştirilmesiyle sağlanmış oldu (Sadoğlu, 2010).

IV. Dil Kurultayı'nda ise uluslaştırma çalışmaları kapsamında dil ile ilgili çalışmaların tüm kurumlarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği yönünde karar verilmişti. Bu kapsamda 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu[43] kabul edildi. Bu kanuna göre "Her Türk, öz adından başka soyadını da taşımaya mecbur" edilmekte ancak alınacak soyadlarının 24 Aralık 1934 tarihli Soyadı Tüzüğü düzenlemesine göre Türk dilinden olması gerekmektedir (Sadoğlu, 2010). Yine tüzüğün 7. ve 8. maddeleri ile yabancı ırk ve millet isimleri ile aşiret veya kabileye ilişkin soyadların kullanılması yasaklanmıştır. Bu kapsamda yıllar içerisinde yer adlarının, Bakanlık isimlerinin, bilimsel terimlerin ve daha pek çok alanda birçok kelimenin Türkçeleştirilmesi çalışmaları devam etmiştir (Sadoğlu, 2010).

1930'lar boyunca bu çalışmalarda çizilen Türkiye çerçevesine uygun bir toplum yaratılması için eğitimden iskana farklı alanlarda politikalar uygulanmaya devam edilmiştir. 1932 yılında kurulmuş olan Halkevlerinin Türkçe kurslar açılması vasıtasıyla

[42] Beşikçi (2013) ve Mertcan (2013) Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ile ilgili olarak, önce bir ideolojiye inanıldığı daha sonradan bunun bilimsel zemine oturtulabilmesi için tüm imkanların seferber edildiğini belirtmektedir. Her türlü kamu kurum ve kuruluşu ile kitle iletişim araçları bu ideolojinin yaygınlaştırılması için kullanılmıştır.

[43] Soyadı Kanunu 24.12.1934 tarih ve 1759 sayılı kararname ile onaylanmış ve 27.12.1934 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

dil planlaması sürecine katkısı olmuştur. 1943 yılına kadar 73 halkevinde Türkçe kurslarında binlerce kişiye eğitim verilmiştir (Sadoğlu, 2010). 1934 tarihli İskan Kanunu ise göç ve nüfus düzenlemesine ilişkindi ancak dilin Türkleştirilmesine de hizmet etmesi amaçlanmıştı. Anadili Türkçe olanlar ile olmayanların aynı köylerde karışık olarak yaşaması, Türk ırkından olmayanların bir arada bulunmasının engellenerek farklı bölgelere dağıtılması gibi önlemler içermekteydi (Sadoğlu, 2010).

Bu süreçte, Çukurova bölgesinde yaşayan toplulukları da etkileyecek dil politikaları geliştirilmiş ve uygulanmıştır. 1927 yılında CHP ve halkevleri bünyesinde Adana, Mersin ve Tarsus bölgesinde yaşayan ve Tarih Tezine göre Eti Türkü olduğu iddia edilen Arap Alevilerin kültürel dönüşümünü sağlamak maksadıyla Hars Komitaları kurulmuştu. Bu komitaların amacı bölgede Türk dilinin düzgün kullanımının teşviki ve yaygınlaştırılması ile bölge halkının oluşturulan tarih tezi çerçevesinde köklerinin kendilerine öğretilmesiydi. Bunun için okul çağı dışında olanlar için ulus dershaneleri kurulması, geziler düzenlenmesi, konuşmalar yapılması, Türklerle evliliklerin teşvik edilmesi gibi politikalar uygulanmıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden aktaran Mertcan, 2013). 1930'larda Türkiye'de uygulanan dil politikaları ilhak ile birlikte 1939 yılından itibaren Hatay'da da yoğun bir biçimde uygulanmış, Tevhid-i Tedrisat kapsamında Hatay'da da farklı dillerde eğitim veren okullar kapatılarak tüm okullarda sadece Türkçe eğitim verilmeye başlanmıştır (Duman, 2016).

1950-1960 yılları arasında dil politikasında çok değişiklik olmamakla beraber yer isimlerinin değiştirilmesine[44] hız verilmiş, 1960- 1980 yılları arasındaysa tek partili dönemden çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte oluşan politik çoğulculuk dil politikalarına da yansımış ve iktidarlara göre değişimler göstermiş dönem dönem daha baskıcı olmuştur (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010).

1980'lerde meydana gelen ayrılıkçı hareketler ve bunların Batı tarafından da dayatılması sonucunda kısıtlama daha da artmış, 1982 Anayasası'nda ilk defa Tükçenin resmi dil olduğuna ilişkin hüküm değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez hükümler arasına alınmış, düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin 26. ve basın özgürlüğünü düzenleyen 28. maddelere yasayla yasaklanan dil eklenmiş ve kullanımı

[44] Tarihsel süreçte kullanıla gelmiş olan ve bölge halklarının dillerinde olan ilçe, köy, mahalle gibi yer isimlerinin değiştirilmesi çokça kullanılan dil politikalarından bir tanesidir. Üzerinde yaşayan topluluğun tarihini, kültürünü ve dilini taşıyan yer isimlerinin değiştirilmesi bölge halkları tarafından kültürlerinin silinmeye çalışılması olarak algılanabilmektedir. Ülkemizde de Karadeniz Bölgesi'nde Lazca, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kürtçe, Süryanice ve Çukurova Bölgesi'nde de Arapça ve farklı dillerdeki yer isimlerinin 1930'lu yıllarda Türkçe isimlerle değiştirildikleri bilinmektedir. Çukurova Bölgesi'nde değiştirilen yer isimlerine ilişkin görüşlere ise bir sonraki bölümde yer verilecektir.

cezaya tabi tutulmuştu. 1983'te çıkarılan 2932 sayılı yasada[45] bulunan hüküm "Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaktır" şeklinde değiştirilmişti ve Kürtçeyi hedef almaktaydı (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010; Ahmad, 2014). 1924 (80. madde) ve 1961 (21/2. madde) anayasalarında eğitim diline ilişkin ibare bulunmazken 1982 Anayasasında Türkçeden başka bir dilin anadil olarak okutulup öğretilemeyeceği düzenlenmiştir[46]. Bunun tek istisnası Lozan Antlaşması'na göre azınlık kabul edilen gayrimüslim topluluklar ve Bulgaristan Krallığı ile imzalanan Dostluk Antlaşması sebebiyle Boşnaklar içidir (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010).

1990'lara gelindiğinde ise artan hak talepleri ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci sayesinde dil hakları konusunda nispeten olumlu gelişmeler yaşanmış, uyum paketleri çerçevesinde birçok mevzuatta bu doğrultuda değişiklikler yapılmıştır.

4.3. AB'ye Uyum Süreci Kapsamında Yapılan Anayasa Reformları ve Kanun Değişiklikleri

Birçok farklı toplumsal grubun hak arayışları; kültürel, siyasal ve ekonomik talepleri 1960'lardan itibaren ortaya çıkmış; Türkiye'de de kadınlar, eşcinseller, Kürtler, Aleviler, gayrimüslimler, İslami kesimler gibi farklı topluluklar tarafından hak arayışları meydana gelmeye başlamıştır. Cumhuriyetin yarattığı vatandaşlık anlayışının etnik köken, dil ve din bakımından sorgulanması ise 1980 darbesi ve sonrası uygulanan sert rejimin 80'li yılların ikinci yarısından itibaren yumuşamasıyla birlikte görünür hale gelmiştir. Bu hak taleplerinden dikkat çekenlerden biri de Kürtlerin etnik ve kültürel hak talepleri arasında anadilde eğitimdir. Bu husus dil haklarının kültürel haklar içindeki önemini göstermektedir. Kürtler bu taleplerini anadilde eğitim almanın bir insan hakkı olması, dilin korunması ve gelişmesi için eğitimde kullanılmasının önemi ve Kürt meselesinin çözümüne katkıda bulunacağı sebepleriyle temellendirmektedirler

[45] Yasa 19.10.1983 tarihinde kabul edilmiş, 22.10.1983 tarih ve 18199 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürülüğe girmiştir.

[46] Anayasa'nın 42. madde 9. fıkra hükmü:

> "*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.*"

(Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010). Pultar (2009)'a göre de Türkiye'de kimlik krizine yol açan başlıca üç etken AB'ye başvuru, Kürtçülüğün yayılması ve Sovyet sonrası Türk Dünyası'nın belirlenmesidir. Bunlardan Türkiye mevzuatına direkt etkisi olan ise AB'ye adaylık sürecidir.

AB Helsinki zirvesinde Aralık 1999 tarihinde Türkiye aday devlet olarak kabul edilmiş, Aralık 2000 tarihindeyse Türkiye'nin üyelik için sağlaması gereken kriterlere ilişkin belirtilen sürelerde yapması gerekenlerin yer aldığı ilk *Katılım Ortaklığı Belgesi* kabul edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Mart 2001 tarihinde hangi mevzuatlarda nelerin değiştirileceğine ilişkin bir Ulusal Program yayınlamış, bu kapsamda 2001 ve 2004 yılları arasında kabul edilen toplam 8 ve 2006 yılında kabul edilen 9. uyum paketine uygun mevzuat değişiklikleri ve Anayasa reformları ile gerçekleştirilmiştir (Oran, 2015). Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında yapılan reformlar 2004 yılı sonlarında kesilmiş, daha sonraki yıllarda da birkaç değişiklik eklenmiştir.

Ceza kanunları, dernekler kanunu, siyasi partiler ve devlet memurları kanunları gibi birçok kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunlardan bir kısmının dil haklarıyla direkt ilgili bazı mevzuat değişikliklerini ve uygulamalarını Dışişleri Bakanlığı kendi internet sitesinde **"**Farklı Dil ve Lehçeler Konularındaki Gelişmeler" başlığı altında şu şekilde özetlemektedir:

> Türk vatandaşlarının birey olarak temel hak ve özgürlüklerinin daha da geliştirilmesine yönelik kapsamlı reform süreci çerçevesinde kültürel haklar alanında da düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin özel kurslarda öğretilmesi 2003 yılında yürürlüğe giren yönetmelikle; bu dil ve lehçelerle görsel/ işitsel medyada yayın yapılması da 2004 yılında yürürlüğe giren yönetmelikle mümkün kılınmıştır. Bu çerçevede, Türk vatandaşlarının geleneksel olarak günlük yaşamlarında kullandıkları dil ve lehçeleri öğretmek amacıyla özel kurslar açılmıştır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve özel TV ve radyo kanalları, Türk vatandaşlarının geleneksel olarak günlük yaşamlarında kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapabilmektedir. Devlet tarafından işletilen çok dilli TV kanalı TRT Kurdî, Ocak 2009'dan bu yana Kurmanci, Zazaca ve Soranice yayın yapmaktadır. 2013 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen ilave reformlarla, siyasi partilere farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda imkânı tanınmış; özel okullarda Türkçe'den farklı dil ve lehçelerde eğitim yapılması sağlanmış; köy isimlerinin değiştirilmesinin ve Türkçe alfabede

bulunmayan Q,X,W harflerinin kullanılması mümkün kılınmıştır (http://www.mfa.gov.tr/insan-haklari_.tr.mfa).

Avrupa Birliği uyum paketleri çerçevesinde yapılan dil reformları kapsamında "azınlık dilleri" ibaresi yerine "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil Ve Lehçeler" ifadesinin yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu kullanımın sebebi azınlıkların varlığının kabul edilmesinden çekinilmesidir. Ancak uluslararası düzenlemelere göre kültürel hakların kullanılması azınlık statüsünün tanınmasına bağlı değildir; bu isimlendirme de dil haklarının kullanılmasını engelleyici bir durum teşkil etmemektedir (Eraydın Virtanen, 2003).

Bu kapsamda 2001 yılında 34 maddelik ve 2004 yılında 10 maddelik Anayasa reformları yapılmıştır. 2001 tarihli Anayasa reformunda direkt olarak dil haklarıyla ilgili olan değişiklik Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerindeki değişikliklerdir (Oran, 2015). Anayasa'nın "*Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti*" başlıklı 26. maddesinin 3. fıkrası şu şekildeyken:

> Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmi dört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

2001 tarih ve 4709 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un[47] 9. maddesi ile kaldırılmıştır. Böylece düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiş ve vatandaşlar tarafından günlük yaşamda kullanılan farklı dil ve lehçelerin kullanılmasının önündeki yasal engel kalkmıştır. "*Basın Hürriyeti*" başlıklı 28. maddenin 2 fıkrası olan "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" hükmü de kaldırılarak düşünce ve ifade özgürlüklerinin sınırları genişletilmiştir.

Aynı Anayasa reformu kapsamında direkt dil haklarıyla ilgili olmamakla beraber tüm hak ve özgürlüklerin kullanılması ile bağlantılı olarak Anayasa'nın "*Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması"* başlıklı 13. maddesinde yapılan değişiklikle temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanma sınırı daraltılmıştır. Yine Anayasa'nın "*Temel Hak ve*

[47] 17.10.2001tarih ve 24556 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hürriyetlerin Kötüye Kullanılması" başlıklı 14. maddesi de hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması olarak kabul edilen hallerle ilgili muğlak ifadeler yerine daha geniş yorumlama imkanı verecek şekilde AİHS'in 17. maddesi doğrultusunda değiştirilmiştir.[48]

2004 tarihinde yapılan ikinci Anayasa reformu[49] ile Anayasa'nın 90. maddesine eklenen fıkra[50] ile, çelişki halinde uluslararası anlaşmaların yasalardan üstün olacağı düzenlenmiştir. Oran (2015)'a göre bu değişiklik artık Lozan Antlaşması ile çelişen hükümlerin aşılabileceği yönünde yorumlanmıştır. Oran (2015)'ın da belirttiği gibi farklı düzenlemelerde Lozan Antlaşması hükümlerinden ayrılan ifadelere karşı artık Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkra hükmü gerekçe gösterilerek farklı hukuki yollardan hak aranması mümkün görünmektedir.

Kanunlarda ise uyum paketleri çerçevesinde değişiklikler yapılmıştır. İkinci ve dördüncü paketler[51] kapsamında Dernekler Kanunu'nun "*Kurulması Yasak Olan Dernekler*" başlıklı 5. maddesinin 6. fıkrasında yer alan:

> Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak amacıyla dernek kurulamayacağı…

Yönündeki hüküm ve diğer birçok hüküm kaldırılmış ya da değiştirilmiştir. Yine Dernekler Kanunu'nun "*Bazı Ad, İşaret ve Dilleri Kullanma Yasağı"* başlıklı 6. maddesinde düzenlenmiş olan yasaklanmış dillere ilişkin hüküm de kaldırılmıştır.

---

[48] Aynı Anayasa reformu ile yapılan değişiklikler arasında düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili olarak yapılan diğer değişiklikler dil haklarıyla direkt bağlantılı olmadığından ele alınmamıştır.

[49] 5170 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun* 07.05.2004 tarihinde kamul edilmiş, 22.05.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

[50] 90. maddeye eklenen 5. fıkra metni şu şekilde düzenlenmiştir:

> "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır".

[51] İkinci Uyum Paketi 4748 sayılı *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*'un 09.04.2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanması ile yürürlüğe girmiştir. Gördüncü Uyum Paketi ise 4778 sayılı *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*'un 11.01.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Üçüncü uyum paketi doğrultusunda da Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un yayın diline ilişkin 5. maddesi[52] ile Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılması yolu açılmıştır.

Üçüncü ve yedinci uyum paketleriyle[53] "*Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu*"nun adı "*Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun*" olarak değiştirilmiş ve Türk vatandaşlarının kullandığı farklı dil ve lehçelerin kullanılmasının önündeki sınırlamalar kaldırılmıştır ancak kanunun esaslarına ilişkin 2. maddesinin a bendinde:

> Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil, anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere kurslar açılabilir; bu kurslarda ve diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilir…
>
> Hükmü ile sınırlandırma getirilmiştir.

Altıncı uyum paketi[54] ile milli kültür, gelenek ve göreneklere uygun olmayan isim verilmesi yönündeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Ayrıca Türk vatandaşlarının geleneksel olarak günlük hayatlarında kullandıkları dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını yapmak mümkün hale gelmiştir. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un yayın ilkelerine ilişkin 4. maddesinin ikinci fıkra hükmü şu şekilde düzenlenmiştir:

> Ayrıca, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz…

Ayrıca 2009 yılında Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzükte değişiklik yapılarak tutuklu ve hükümlülerin

---

[52] "Yayın hizmetlerinin Türkçe yapılması esastır. Ancak Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Yayınlar seçilen dilin kurallarına uygun olarak yapılmak zorundadır. Bu yayınlara ilişkin usul ve esaslar Üst Kurulca yönetmelikle belirlenir."

[53] Üçüncü Uyum Oaketi 4771 sayılı *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*'un 09.08.2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Yedinci Uyum Paketiyse 4963 sayılı *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*'un 07.08.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

[54] 4928 sayılı *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*'un 19.07.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

telefonda Türkçe dışında başka dillerde konuşma yapılmasına kayda alınma şartıyla izin verilmiştir.

2010 yılında da Seçim Kanunu'nun 58. maddesinde yapılan değişiklik ile siyasi propagandaların Türkçe dışında dil ve lehçelerde yapılabileceği yönünde değişiklik düzenlenmiştir. Ancak hem uluslararası denetim mekanizmalarının sundukları raporlarda hem de bazı politikacılar tarafından çok eleştirilen Siyasi Partiler Yasası'nın 81. maddesinin c bendi hükmü muhafaza edilmiştir:

> Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçeden başka dil kullanamazlar; Türkçeden başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür.

Anayasa reformları ve uyum paketleri doğrultusunda yapılan değişiklikler olumlu yöndedir ancak bunların uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin hem Türkçe dışındaki dillerde yayım yapma yasağı hem de dil öğretimi konularında uygulamada o kadar çok bürokratik engelle karşılaşılmıştır ki defalarca bu mevzuatlarda ekleme ve değişiklikler yapılması gerekmiştir (Oran, 2015). Bugün TRT'nin sürekli Kürtçe ve Arapça yayın yapan kanalları bulunmaktadır.[55] Diğer yandan Türkçeden başka dillerde radyo ve televizyon yayını yapılması önünde bir engel bulunmamaktadır, mevzuat çerçevesinde bir takım kısıtlamalar olabilmektedir. Söz konusu hükümler düzenli şekilde uygulansa dahi ülkede konuşulan Türkçeden başka anadillerin kullanılmaya devam edilmeleri, korunmaları ve canlandırılmalarının önündeki en büyük hukuki engellerden birisi eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dilin anadilleri olarak okutulamayacağı ve öğretilemeyeceği yönündeki hükümdür.

[55] Yapılan Arapça yayını Fasih (resmi, Kuran-ı Kerim dili) Arapçayla yapıldığından anadili Arapça olan vatandaşlar bu yayını tam olarak anlayamamaktadırlar. Arapça diyalektleri 5. bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.4. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler ve Bunların Uygulanması

Türkiye'nin dil haklarına ilişkin uluslararası belgelere yaklaşımının genel olarak bu belgelerde imzacı ya da taraf olmama veya farklı hakların koruma altına alınmasını öngören sözleşmelere taraf olurken dil hakları, özellikle anadilde eğitim gibi maddeler dahil bazı hak gruplarına çekince koymak yönünde olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin imzalamayı reddettiği ve direkt olarak dil haklarını ilgilendiren uluslararası anlaşmalar arasında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan ABADŞ ve 1995 tarihli *Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme* dışında bir de UNESCO tarafından kabul edilmiş olan *Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme* bulunmaktadır; ayrıca AİHS'e Ek 12 numaralı protokol[56] imzalanmış ancak onaylanmamıştır (Coşkun & Derince & Uçarlar, 2010). Diğer yandan, Türkiye'nin onaylamış olduğu BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi[57] ya da Çocuk Hakları Sözleşmesi[58] gibi birçok sözleşmede eğitim haklarını da kapsayacak şekilde ayrımcılık yasağı bulunmaktadır ancak Türkiye bu sözleşmelerin belirli maddelerine çekince koymuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurucu anlaşması ve aynı zamanda bir insan hakları bildirgesi niteliğindeki Lozan Antlaşması Türkiye'nin taraf olduğu en temel uluslararası anlaşmadır. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, anlaşma azınlık olarak kabul edilen gayrimüslimler dışında kademe kademe birçok gruba dil hakları tanımakta ancak bu haklar anlaşmanın imzalandığı dönemden bu yana göz ardı edilmeye devam edilmektedir. Günümüzde Avrupa çapında kabul edilen uluslararası sözleşmelerdeki standartların çok daha gerisinde kalmasına rağmen Oran (2003)'a göre Lozan uygulanmış olsaydı Türkiye son on yıllarda yaşadığı kültürel hak temelli sorunların büyük bölümü yaşamayacaktı zira Lozan tüm vatandaşları ve hatta Türkiye'de ikamet eden herkesi de içine alacak şekilde düzenlemelere yer vermiştir.

Bir AGİT belgesi olan 1990 tarihli Türkiye tarafından da imzalanmış olan Paris Şartı'nı[59] örnek olarak ele aldığımızda, Şarta göre imzacı devletler herkesin kültürel

[56] 6 maddeli protokol ayrımcılık yasağına ilişkin bir ek protokoldür.
[57] Türkiye tarafından 03.02.2004 tarihinde imzalanmış ve 24.11.2006 tarihinde onaylanmıştır.
[58] Türkiye tarafından14.09.1990 tarihinde imzalanmış ve 04.04.1995 tarihinde onaylanmıştır.
[59] 21.06.1990 yılında imzalanarak 17.11.1990 tarih ve 20698 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

haklardan yararlanma hakkı olduğunu, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunması, ayrım olmaksızın bu kültürel unsurların korunmasını sağlayacaklarını teyit etmişlerdir. Her ne kadar Paris Şartı hukuki bir yaptırım öngörmese de belgeyi imzalayan siyasal anlamda sorumludur, sözleşmelere aykırı hareket edilmesi uluslararası arenada hoş karşılanmayan bir durumdur (Uzpeder, 2003; Tacar, 1996). Uluslararası sözleşmelerin büyük çoğunluğu hukuki yaptırımdan yoksundur ve imzalayıp imzalamamak ya da çekince koymak taraf devletlerin iradesindedir. AİHM kararlarında mahkum kılınan devletlere yükümlülük yüklemektedir. Ancak AİHM'in yargılama yetkisi de devletlerin kendi iç mevzuatları çerçevesinde yapılabilir, devletlerin vatandaşlarına tanıdıkları hakları uygulayıp uygulamadıkları denetlenebilir; yoksa AİHM'in devletleri mevzuat değişikliğine yükümlü kılma yetkisi yoktur. Para cezası dışında kararlarda ancak önerilerde bulunulabilmektedir. AİHM dışında Türkiye'nin taraf olduğu örgüt ve organizasyonlarca düzenlenen bazı kuruluş ve programlar kapsamındaysa tüm taraf ülkeler gibi Türkiye'nin de insan hakları konusunda uygulamaları incelenmekte ve önerilerde bulunulmaktadır.

Türkiye mevzuat ve uygulaması BM, AGİT, Avrupa Konseyi ve bazı AB tarafından desteklenen mekanizmalar tarafından denetlenmekte, raporlanmakta ve öneriler verilmektedir. Türkiye'den çok sayıda dosyanın gittiği AİHM'in dil hakları konusunda Türkiye aleyhine verdiği kararlar da bulunmaktadır.

Başlığın bundan sonraki kısmında Türkiye'nin denetimine tabi olduğu uluslararası örgütlerden olan Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler organları tarafından yapılan çalışmalarında yer alan bazı inceleme, öneri ve raporlara yer verilecektir.

4.4.1. Avrupa Konseyi Çalışmaları Kapsamında Türkiye'de Dil Hakları

Avrupa Konseyi tarafından düzenlenmiş olan ve kültürel hakların korunmasını içeren belgelerden Türkiye AİHS'e taraftır. AİHS, ihlali halinde yaptırım öngörmesi sebebiyle önemli bir belgedir. Ancak Türkiye anadilde eğitimin yolunu açabilecek olan ayrımcılık yasağıyla ilgili Ek 12 numaralı protokolü imzalamamış ancak onaylanmamıştır. Dil haklarıyla ilgili Türkiye'nin davalı olduğu dosyalar ifade

özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, ayrımcılık yasağı ile özel ve aile hayatına saygı hükümleri üzerinden incelenmekte ve hükme bağlanmaktadır. Dil hakları ile ilgili birçok başvuru AİHM'e gitmektedir. AİHM'in Temmuz 2016 tarihinde güncellenmiş raporunda bulunan, Türkiye aleyhine verilmiş olan ve içtihat niteliğinde birkaç karara aşağıda yer verilecektir.

2008 tarihli *Güzel Erdagöz v. Turkey* davasında davacı ismini mahkeme önünde Kürtçe yazılışına çevirme talebiyle başvuruda bulunmuş; AİHS 'in Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkını düzenleyen 8. maddesine dayanarak ön isimle ilgili kanunda yeterli açıklama olmaması nedeniyle dava kabul edilmiştir. 2011 tarihli *Mehmet Nuri Özen and Others v. Turkey* davası mahkumun kendi anadilinde yazışma yapmasının engellenmesi konuyla ilgili açık yasal düzenleme olmaması ve yine 8. madde kapsamında kabul edilmiştir. 2007 tarihli *Ulusoy and Others v. Turkey* kararı dil hakkının ifade özgürlüğü kapsamında da korunabileceğinden bahisle 10. maddeye dayanarak Belediye Binasında Kürtçe oyun sergilenmesinin engellenmesini insan hakları ihlali olarak değerlendirmiştir. *Cyprus-Turkey* davasında ilköğretim sonrası Kuzey Kıbrıs'ta Yunanca eğitim olmaması nedeniyle eğitim hakkının ihlaline karar verilmiştir. 2009 tarihli *İrfan Temel and Others v. Turkey* davasında öğrencilerin üniversitede Kürtçe seçmeli ders alma isteğinin reddedilmesi de eğitim hakkının ihlali olarak görülmüştür. 2010 tarihli *Aylin and Others v. Turkey* davasında seçim kampanyası kapsamında halka Kürtçe seslenmenin yasaklanması sebebiyle Türkiye ifade özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı konularında mahkum edilmiştir. 2012 tarihli *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v. Turkey* davasında Türkiye, valilik tarafından davacı sendikanın kendi tüzüklerinin amaçlar kısmında geçen anadilde eğitim hakkına ilişkin ibarelerin kaldırılmasını istemesi ile ilgili davada ifade hürriyetiyle ilgili 10. ile toplantı ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin 11. maddelerini ihlalden mahkum edilmiştir. Son olarak da 2014 tarihli *Nusret Kaya and Others v. Turkey* davasında Türkiye Kürt mahkumların telefonda Kürtçe konuşmasına izin verilmediği için AİHS'in özel ve aile yaşamına saygı ile ilgili 8. maddesini ihlalden tazminata mahkum edilmiştir. (European Court of Human Rights Press Unit, July 2016; HUDOC, 25.09.2012; HUDOC, 22.04.2014). AİHM'in dil haklarına ilişkin Türkiye dışındaki devletler aleyhine verdiği kararlar da içtihat oluşturması ve gelecekte görülecek davalara emsal teşkil etmesi açısından önemlidir[60].

[60] Bu kararlar arasında *Belçika Dil Davası* olarak bilinen 23.07.1968 tarihli AİHM kararına göre devletlerin dil temelli ayrımcılık yapmaları yasaktır ancak AİHS kapsamında direkt olarak

Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanmış olan 2009 tarihli raporda ise *Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun* hükümleri çerçevesinde açılan kurslara yeterli talep olmamasını bu kursların ücretli olmasına bağlamış ve anadil eğitiminin devlet okullarında yapılması ile bu farklı dil ve lehçeleri öğretebilecek elemanların yetişmesi için üniversitelerde bölümlerin kurulması gerekliliklerine değinilmiştir[61] (Hammarberg, 2009).

4.4.2. Birleşmiş Milletler Çalışmaları Kapsamında Türkiye'de Dil Hakları

Türkiye, BM tarafında düzenlenmiş olan birçok insan hakları sözleşmesine taraf konumundadır. BM tarafından kabul edilmiş olan sözleşmelerin işleyişleri ayrı ayrı yürütülmektedir. Örneğin *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*'ye ek protokol ile bireysel başvuru yolu da kabul edilmiştir. Ancak BM tarafından kabul edilmiş çoğu sözleşmenin denetimi, raporlanması ve öneri verilmesi komiteler tarafından yapılmaktadır. Bunun dışında BM kuruluşları olan UNESCO gibi organizasyonların da denetleme ve istatistiksel veri çalışmaları bulunmaktadır. Bu veri ve raporlardan dil haklarıyla ilgili bazılarına yer verilecektir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin[62] uygulanmasını ülkeler tarafından sunulan dönemsel raporlar üzerinden denetleyen Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 24.03.2009 tarihli Türkiye raporunda dil haklarına ilişkin bir takım yorum ve önerilere yer verilmiştir. Komite öncelikle Türkiye'nin ülkede konuşulan dillere ilişkin istatistiksel veri toplamamasından yakınmış, bu konuda çalışma yapılması gerekliliğine değinmiştir. Türkiye tarafından verilen raporda *Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk*

---

düzenlenmediğinden dolayı devletin çocuğun anne-babasının dilinde eğitim vermemesi dil temelli ayrımcılık yasağının ihlali anlamında yorumlanmamıştır. 10.07.1998 tarihli *Sidiropoulos ve diğerleri Yunanistan'a Karşı* davası ve 12.07.2007 tarihli *Stankov Bulgaristan'a Karşı* davasında verilen kararlara göre azınlıkların, şiddet içeren ve anti demokratik yollara başvurmaması şartıyla, kendi kültür ve değerlerini korumak maksadıyla, özyönetim talebi olsa dahi, dernek kurma ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanamayacaktır (Koçak, 2013).

[61] Günümüzde 4 üniversitede Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümleri bulunmaktadır. Arap Dili ve Edebiyatı farklı üniversitelerde bulunmakla beraber Arapçanın Çukurova lehçesinin gelişimi için Adana, Mersin, Hatay illerinde de bu bölümün açılması isteği yapılan görüşmelerde ve bölgede düzenlenen konferanslarda dile getirilmektedir. Konuya 5. bölümde yer verilecektir.

[62] Türkiye sözleşmeyi 13.10.1972 yılında imzalamış ve 16.09.2002 yılında onaylamıştır.

Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun kapsamında açılmış olan özel kursların talep yetersizliği sebebiyle kapatıldığını bildirmesi ile ilgili olarak komite, söz konusu kanunun verimli uygulanabilmesi ve geleneksel olarak kullanılan dillerin korunup aktarılabilmesi için bu dilleri konuşan topluluk temsilcilerinin de katılımıyla sistemi daha işlevsel ve devlet okullarında yaygın olarak uygulanabilir hale getirmek maksadıyla mevzuat değişiklikleri yapılması önerisinde bulunmuştur (United Nations International Convention On The Elimination Of All Forms Of Racial Discrimination Committee on the Elimination of Racial Discrimination 24 March 2009).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme Türkiye tarafından imzalanmış ancak sözleşmenin etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini uygulama ve kendi dillerini kullanma haklarına ilişkin 27. maddesine çekince koyulmuştur. Sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi de 2012 tarihli raporunda ülkede yaşayan Kürt ve Roman vatandaşların ayrımcılık ve katı düzenlemeler sebebiyle kendi kültürlerini yaşayamamaları ve dillerini kullanamamaları sebebiyle 27. maddeye koyulan çekincenin kaldırılması gerekliliğine değinmiştir (United Nations International Covenant on Civil and Political Rights Human Rights Committee (13 November 2012).

2000 tarihli *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* Türkiye tarafından 2003 yılında çekinceler ile imzalanmıştır. Türkiye, sözleşmenin farklı kültürlere dayanan eğitim verilmesi özgürlüğüyle ilgili 13. maddesinin 3. ve 4. Fıkralarına çekince koymuştur.

UNESCO tarafından hazırlanan yok olmuş ve yok olma tehlikesi altında bulunan diller interaktif atlasına göre Türkiye'de bu kategorilere giren toplam 18 dil bulunmaktadır. Bu haritaya göre 18 dilden Ubıh (Kafkas), Kapadokya Yunancası ve Mlahsö (Aramice lehçesi) tamamen kaybolmuştur. Hertevin dili kritik olarak tehlikede olmakla beraber geri kalan Gagauzca, Abhazca, Abaza dili, Hertevin, Yahudi İspanyolcası, Kabartay-Çerkes dili, Lazca, Pontus Yunancası, Roman dili, Suret, Turoyo ve Zazaca da farklı seviyelerde tehlike altında bulunan diller arasındadır. Ancak bu çalışmada Türkiye'de yok olma tehlikesi altında bulunan Arapça lehçelerine yer verilmemiştir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Türkiye'nin uluslararası antlaşmaları imzalamaktan imtina etmesi ve çekinceler koyarak etkilerini kısıtlamasının yanında uluslararası örgütler de Türkiye'deki mevcut durumu eksik incelemişlerdir. Uluslararası

kurumların çalışmalarının belirli dil ve lehçeler yönünden incelenmesiyse başka bir çalışmaya konu edilebilir.

4.5. Türkiye'de Dil Haklarının Özneleri

> *...Burada maksut olan ve Meclisi Alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiye'dir… Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsur-u İslam, bizim kardeşimiz ve menafi tamamıyla müşterek olan vatandaşımızdır…* [63]

Türkiye'de dil haklarının öznelerinin tespit edilmesinde öncelikle bir kurucu anlaşmanın ötesinde azınlık hakları bildirgesi niteliğinde olan 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Anayasa'nın vatandaşlık ve azınlık kavramlarına yaklaşımının incelenmesi gerekmektedir.

Millet, milliyetçilik ve milli gibi kavramlar Kurtuluş Savaşı süresince bütünleştirici anlamda kullanılmıştır. 1919'da devletin sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli'de sınırların milli sınırlar olduğu belirtilmiş ve Atatürk tarafından özellikle Müslüman olan her halkın yaşadığı vatan olarak ifade edilmiştir (Misak-ı Milli 1920'de kabul edilmiştir) ve Misak-ı Milli'nin kabulünü takip eden günlerde Osmanlı Meclisi'nde Türk ve Millet kavramları tartışılırken 'Türk' kelimesinin tüm Müslümanları kapsadığına karar verilmiştir (Ahmad, 2014). Yürürlükteki 1982 tarihli Anayasa'nın 66. maddesinin birinci fıkrasına göre **"**Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür". Anayasa'nın Türk tanımının oldukça kapsayıcı olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de 1920 yılında mecliste yaptığı konuşma Lozan'daki tutumu özetler niteliktedir. Gayrimüslimlerden söz edilmemekte ancak etnik kökenleri ne olursa olsun tüm Müslümanlar eşit statüde vatandaş kabul edilmektedir. Oran (2003)'a göre başlangıçta "Türk" kelimesi soydan ziyade kültürü ifade etmekteydi ve Türk olmak kişinin bu kültürü kabul etmesine, yani kişiye bağlı iken zamanla doğumla olacağı yönünde kabullenilmiştir. Hem ırk hem de Sünnilik içeren şekilde

[63] 1920 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün mecliste yaptığı bir konuşmadan (Ehlen, Ekim 2014, s. 32).

kullanılır olmuştur. Bu nedenle gayrimüslimlere "Türk" değil, "Vatandaş" denilmektedir (Oran, 2003).

Bu doğrultuda 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile Doğu Trakya'nın kendisine verilmesi karşılığında azınlıklara koruyucu haklar tanıma taahhüdü altına giren Türkiye, azınlıklar alt komisyonunun Kürt, Çerkez ve Arapların da azınlık statüsünde olmaları gerektiği yönündeki ısrarlarına karşın, sadece gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmiştir. Bu konudaki kararlılığı İsmet İnönü de şu sözlerle ortaya koymuştur: "Türkiye'de hiçbir Müslüman azınlık yoktur; çünkü Müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım gözetilmemektedir" (Aydın, 8 Haziran 2001).

Kürt, Çerkez, Laz ve Arapların içinde olduğu Müslüman etnik grupların azınlık değil de Türk olarak kabul edilmesinin sonuçlarından biri içinde dil haklarının da bulunduğu kültürel hakların korunmasını kapsayan azınlık haklarından mahrum olmalarıdır ve diğeri de bu grupların Türkleştirilmesine çalışılmış olmasıdır. Diğer yandan 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarını düzenleyen "Azınlıkların Korunması" başlıklı 3. bölümü (37.-45. maddeleri) incelendiğinde sadece gayrimüslim azınlıklara değil, farklı gruplara da kademe kademe haklar tanındığı görülmektedir (Aydın, 8 Haziran 2001). Oran (Temmuz 2003), Lozan'da haklar tanınan dört ayrı grup olduğunu belirtir ve bunları şu şekilde kategorize eder: A Grubu: Gayrimüslim TC vatandaşları, B Grubu: Türkçeden başka dil konuşan TC vatandaşları, C Grubu: Tüm TC vatandaşları ve D Grubu: Türkiye'de oturan herkes (Aktaran: Oran, 2015, s.72).

Antlaşmanın 39. maddesinin 5. fıkrasında Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma hakkı tanınmıştır. 39. maddenin 3. fıkrası hiçbir Türk vatandaşının din, inanç ve mezhep farkı sebebiyle ayrımcılığa maruz kalmayacağını ve yine 39. maddenin 4. fıkrası herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacağı hükümlerini düzenlemiştir. En geniş olarak ise Türkiye'de oturan herkes için 38. maddenin 1. fıkrasıyla milliyet, dil, soy ya da din ayırımı olmaksızın yaşam ve özgürlük hakkı, 2. fıkrasıyla inancına, dinine ya da mezhebine karışılmaması ve 39. maddenin 2. fıkrasıyla da din ayrımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı tanınmıştır (Oran, 2015, s.73; Aydın, 8 Haziran 2001; Ergin, 2010). [64]

[64] Her yazar bu görüşte değildir. Birsel (2011)'e göre Lozan'ın imzalanmasına yol açan şartlar ve süreçte yapılan tartışmalar incelendiğinde gayrimüslimlerden başka gruplara haklar tanındığı düşüncesi hatalıdır.

Görüldüğü üzere Lozan'da hakları korunanlar sadece gayrimüslimler değildir, bu araştırmanın örneklemi olan Arap Aleviler dahil geniş gruplara da bir kısım dil hakları tanınmıştır. Gayrimüslimlere daha çok hak verilmiş ve onların haklarını düzenleyen hükümler uluslararası garanti altına alınmıştır. Sadece gayrimüslimlere tanınan haklar 44. maddenin 1. fıkrası ile güvence altına alınmış iken diğer gruplara ilişkin tanınan haklar güvence altına alınmamış ancak 340 sayılı Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanun ile Lozan Barış Antlaşması iç hukukta da yürürlüğe girmiştir (Tacar, 1996; Oran, 2015). Gayrimüslim azınlıklara ilişkin düzenlemeler uluslararası seviyede yükümlülük doğurmakta iken diğer gruplara tanınan haklar iç hukuk hükmü niteliğindedir (Oran, Temmuz 2003; Aydın, 8 Haziran 2001; Tacar, 1996). Kısaca Lozan hem iç hukuk hükmü olarak kabul edilmiştir hem de zaten iç hukuka iktibas edilmeseydi dahi çelişki halinde milletlerarası anlaşma hükümlerinin uygulanacağı Anayasa'da kabul edilmiştir[65].

Anayasa ve yasalarda yapılan reformlardan önce Lozan Antlaşması dil haklarının direkt olarak düzenlendiği tek belgeydi denilebilir. Reformlar öncesinde dil hakları hem iç hukukta hem de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası mekanizmalarda ifade ve düşünce özgürlüğü, ayrımcılık yasağı gibi temel hak ve özgürlükler çerçevesinde iddia edilebiliyordu. Yapılan reformlardan bir kısmınınsa direkt olarak dil haklarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Söz konusu mevzuat değişiklikleri ile getirilen hükümler tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına yöneliktir, tüm vatandaşlar bu hakların öznesi konumundadır. Ancak ülkede konuşulan tüm anadillerin Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerden olduklarının kabul edilmediği bu hükümlerin uygulanmasında anlaşılmaktadır. TRT'nin Arapça yayınının bölge lehçelerinde değil resmi Arapça lehçesinde yapılıyor olması ve ortaöğretim seçmeli dersleri arasında ülkede konuşulan farklı Arapça lehçelerinin bulunmayışı bu durumun örneklerindendir. Konu bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

---

[65] Yürürlükteki 1982 tarihli Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrası hükmü 2004 yılında yapılan Anayasa reformu ile eklenmiştir. Ayrıca Lozan'ın azınlıkların korunmasına ilişkin 3. kısmının ilk maddesi olan 37 maddeye göre:
'Türkiye, 38.den 48.e dek maddelerde belirtilen hükümlerin temel yasalar (*Les Lois Fondamentales*) olarak tanınmasını ve hiçbir yasa, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlerle çelişkili ya da onlara aykırı olmamasını ve hiçbir yasanın, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlere üstün sayılmamasını yükümlenir.'

4.6. Türkiye'nin Dil Politikalarına Genel Bakış

Türkiye'nin dil politikaları, buna ilişkin mevzuat ve uygulama, Lozan Antlaşması ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar, taraf olmayı reddettiği uluslararası antlaşmalar ve bu antlaşmalarda koyduğu çekinceler ışığında incelendiğinde yapılan reformlar ile eskisine göre daha haklara saygılı bir çizgiye gelmişse de yetersizdir.

Fakat şu da bir gerçektir ki, bu konuda hassasiyeti bulunan tek ülke Türkiye değildir. Dil haklarının korunmasında uygulamaya yönelik bir belge olarak ABADŞ'yi inceleyecek olursak; şartı imzalayıp henüz onaylamamış olan ülkeler Fransa, İtalya, Rusya, Makedonya, Azerbaycan, Malta, Lüksemburg ve İzlanda olup şartı henüz imzalamamış olan ülkeler arasında ise Türkiye, Portekiz, Belçika, Yunanistan ve İrlanda bulunmaktadır. Hassas etnik grup ve azınlıklara ev sahibi ülkelerin konuyu güvenlik tehdidi olarak algılayıp çekingen davrandığı gözlemlenmektedir. Türkiye'nin bu konuda ilerlemesini en çok da bu konudaki mevzuata yansıyan "ülkenin bölünmesi korkusu" olduğu söylenebilir. Mevzuat düzenlemelerinin yanında içtihadi açıdan da bu tehdit algısı kendini belli etmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin özellikle de siyasi partilere ilişkin kapatma kararlarında bölünmez bütünlük hususunda son derece titiz olduğu görülmektedir (Ergin, 2010). İç politika çıkarlarının her türlü karar verilirken çok ön planda olması, etnik, dinsel ve dilsel grupların bağımsızlık talebinde bulunması korkusu Türkiye'nin bu konuda ilerlemesinin önünü tıkamaktadır.

Bu eğilim özellikle 1982 Anayasası ile başlayan ve günümüzde de devam eden dönemde kendini, oluşturulmuş olan Türk kimliğinden farklı unsurların güvenlik tehdidi olarak algılanması şeklinde göstermektedir. Azınlık ve dil haklarına ilişkin düzenlemelerde bahisten kaçınma, yer vermeme ve kısıtlama bulunmaktadır. Anayasanın, Anayasa ve kanunlarda bir takım hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına temel oluşturan ve son derece geniş yorumlanabilecek olan *Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması* başlıklı 14. maddesi yapılan Anayasa reformuna rağmen güvenlik tehdidi algısını açıkça göstermektedir:

> *"*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz*..."*

Buna göre her türlü hak ve özgürlük devletin bütünlüğüne tehdit oluşturması halinde kısıtlanabilecektir; bu noktada devletin, bütünlüğü bozucu eylemleri nasıl tanımladığı önem kazanmaktadır. Mevzuat ve kararlarda bu kavramın son derece geniş algılandığı görülmektedir.

Azınlık tanımı ve hakları konusunda ise 1923 yılında kalınmıştır ancak Lozan ve daha sonradan imzalanmış olan azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler hatalı ve eksik olarak uygulanmaya hatta görmezden gelinmeye devam edilmektedir. Lozan 39/4'ün açık ihlalini teşkil eden mevzuat hükümleri, bir kısmı mülga olmakla beraber çok fazladır (Oran, 2015; Oran, 2003). Oran (2015)'a göre bu uygulamaların sebebi 1930'lardaki milliyetçi çizginin devam ettirilmesidir. Türkiye eski anlayışta takılı kalarak alt-kimliklerin varlığını hala göz ardı etmektedir ve aslında bu durum ülkenin bütünlüğünü bu grupların varlığının kabul edilmesi ve onlara haklar tanınmasından daha çok tehdit etmektedir (Oran, 2015; Oran, 2003). Ahmad (2014)'a göre de 1930'ların sonlarına doğru Anadolu'nun çoğunluğunda bir ortak Türk kimlik birliği etnik olarak Kürtler ve dinsel olarak Aleviler dışında büyük ölçüde sağlanmıştı ve bu durum 1961 Anayasası'nın yarattığı liberal ortamda kendini göstermeye başlamış ve kültürel hak talepleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede AB'ye üyelik şartlarının sağlanabilmesi için 1990'lar ve 2000'lerde bir takım reformlar yapıldıysa da bunların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sadece mevzuat değil uygulama konusunda da ihlaller gözlemlenmiştir. 1930'larda bazı belediyeler Kürtçe ve Arapça konuşanlara para cezası kesmiş, Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana'nın mahkemede Kürtçe savunma yapmasına izin verilmemiş, 1960'lardan itibaren yapılmak istenmeye başlayan Kürtçe basılı yayınlar yasaklanmış, Lazca gazeteler toplatılmıştır. Tüm bu uygulamalar Lozan'ın 39. maddesinin 4. ve 5. fıkralarına aykırılık teşkil etmektedir (Oran, 2015). Anayasa reformları ve uyum paketleri doğrultusunda yapılan kanun değişikliklerinin uygulanmasında da sorunlar yaşanmaktadır.

Belge (1982)'ye göre de dile yapılan politik müdahale ortamı, dilin iletişim aracından ziyade tarihi, kültürel ve politik yönlendirme aracı olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Böylece Türkiye'de dil politik iktidarın tutumuna göre değişebilen bir kavram haline gelmiştir. Özellikle de radyo, televizyon gibi iletişim araçları ile ders kitaplarında kullanılan Türkçe hep değişegelmiştir. Belge (1982), dilin nasıl kullanılacağının yasayla düzenlendiği bu durumun dünyada çok rastlanan bir şey olmadığını hatta bunun Türkiye'ye özgü bir tuhaflık olduğunu belirtiyor.

Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler organlarınca Türkiye'de azınlık haklarının incelendiği raporlarda yapılan reformlar olumlu gelişme olarak değerlendirilmişse de bunların uygulanması konusundaki yetersizlik eleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin çekince koyduğu maddeler ve imzalamaktan imtina ettiği sözleşmeler ayrımcılık yasağı ve bu doğrultuda anadilde eğitim hakkıyla direkt ilgilidir. Türkiye'nin dil politikaları uluslararası örgütlerce en çok bu sebeplerle eleştirilmektedir.

Türkiye'de dil hakları mevzuatı ve uygulamalarının uluslararası standartların gerisinde olduğu konusunda literatürde fikir birliği olduğu görülmektedir. Ancak çözüm önerileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım yazara göre devlete pozitif yükümlülük yüklenmesi gerekmekteyken bir kısmına göre ayrımcılık yapılmaması yeterlidir.

Oran (2015)'a göre Türkiye'de halihazırda pozitif hakların tanınmış olduğu gayrimüslimler dahil hiçbir grup pozitif hak talep etmemekte ancak kendi kimliklerini ifade edebilmeyi talep etmektedirler. Devletin Türkiye'de yapması gereken, pozitif haklar tanımak değil; yasakları ve ayrımcılığı ortadan kaldırarak tüm vatandaşlarına eşit muamele yapmasıdır. Örneğin Lozan'ın 39. maddesinin 4. fıkrasına göre farklı dillerde yayın yapmaya bir engel yoktur.[66] Bu maddede gayrimüslim olmayan gruplar bakımından gayrimüslim azınlıkların haklarını düzenleyen 44. madde ile belirlenmiş bir uluslararası güvence yoktur ve bu düzenleme devlete bu dillerde yayın yapma yükümlülüğü yüklemez. Bunlar negatif haklardır, devlet sadece eşit davranmakla mesuldür ve Oran'a göre zaten devletin bu hakları vatandaşlarına vermesi onların pozitif hak talep etmelerini engelleyecektir (Oran, 2003; Oran, 2015).

Ayan Ceyhan ve Kocabaş (2009)'a göre de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası mevzuatta anadilde eğitim bir hak olarak açıkça belirtilmemiştir; bu düzenlemeler daha çok tavsiye ya da uyarı niteliğindedir. Böylece konunun, yerel olarak toplumun yapısına ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Tacar (1996) ve Smith/Kocamahhul (2003) ise daha somut önerilerde bulunmaktadırlar. Tacar (1996)'a göre ülkenin resmi dilinin değişmesi beklenemez, Türkçe kalacaktır. Anadil öğretimi kolektif değil bireysel hak olarak tanınmalıdır, anadilde eğitimin verimli yapılabilmesi için üniversitelerde yerel kültür ve dillerin

[66] Söz konusu madde, 1922 yılında yazılmış ve 1923 yılında kabul edilmiştir ve o yıllarda televizyon bulunmamakta, düzenli radyo yayını ise sadece ABD'de yapılmaktaydı. Ancak uluslararası antlaşma hükümlerinin Uluslararası Adalet Divanı kararları ve 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre ele alındığı döneme göre değerlendirilmesi gerektiğinden 39/4. maddenin günümüzde mevcut görsel yayın araçlarını da kapsadığı kabul edilmelidir.

araştırılması için enstitüler kurulmalıdır, yerleşim birimlerinin geleneksel isimlerinin kullanımı yasaklanmamalıdır ve anadil öğretimi belirli bir bölge için değil tüm ülke için yeterli talep sağlanan her yerde verilebilmelidir. Smith/ Kocamahhul (2003)'e göre de çokdilli bir dil politikasının uygulanması gerekmektedir. Yazara göre ABADŞ hükümleri Türkiye'ye uyarlanarak uygulanmalıdır. Yazarın özellikle üzerinde durduğu ABADŞ'nin 7. maddesinin 1. fıkrasında bölgesel veya azınlık dillerine ilişkin mevzuat ve uygulama için temel amaç ve ilkelere yer verilmiştir. Fıkra metninde bu amaç ve ilkeler şu şekilde sıralanmıştır:

> a. Bölgesel veya azınlık dillerinin, kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmesi;
>
> b. Mevcut ya da yeni kurulacak idari bölümlerin söz konusu bölgesel veya azınlık dilinin geliştirilmesine engel teşkil etmemesi için, bölgesel veya azınlık dile ait coğrafi alana saygı gösterilmesi;
>
> c. Bölgesel veya azınlık dilleri muhafaza etmek için verilen destek konusunda kararlı bir tavır sergilenmesi;
>
> d. Bölgesel veya azınlık dilinin yazılı ve sözlü olarak kamusal ve özel hayatta kullanılmasının kolaylaştırılması ve/veya teşvik edilmesi;
>
> e. Bu Şart'ın kapsamı altındaki konularda, bir bölgesel veya azınlık dili kullanan gruplar ve o devletin içinde benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dilini kullanan diğer gruplarla olan bağlantıların kurulup geliştirilmesi, bunun yanında Devlet içindeki farklı dilleri konuşan gruplar arasında kültürel ilişkilerin kurulması;
>
> f. Bölgesel veya azınlık dilinin uygun olan tüm basamaklarda öğretilmesini ve öğrenilmesini sağlamak için uygun araçların ve ortamların sağlanması;
>
> g. Bir bölgesel veya azınlık dilinin kullanıldığı alanda yaşayan ve o dili konuşmayı bilmeyen kişilere eğer isterlerse o dili öğrenme imkânı sağlanması;
>
> h. Üniversite ya da benzeri kurumlarda bölgesel veya azınlık dilleri üzerinde araştırma ve çalışma yapılmasının desteklenmesi;
>
> i İki ya da daha fazla devlette kullanılan benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dili ile ilgili olarak bu Şart kapsamındaki konularda uygun şekilde sınır-aşırı değişim yapılmasının desteklenmesi.[67]

[67] Şart Türkiye tarafından imzalanmadığından resmi Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Metnin Türkçe çevirisine http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65 adresinden 09.07.2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Dil hakları bölgesel ya da bireysel bazda tanınmaktadır. Farklı ülke uygulamalarını inceleyen May (2007)'e göre bölgesel esasa göre dil politikası uygulanan ülkelerde sosyo-politik ve ekonomik istikrar sağlanmaktadır. Diğer yandan bireysellik esasına göre bölge önemli değildir ancak yeterli sayıda talep olduğunda dil hakları verilmektedir. Yeterli politik irade olduğu taktirde dil hakları konusunda denge bulunması imkansız değildir.

Dil politikaları için genel geçer bir doğrunun olması konusu olan dillerin doğası gereği mümkün değildir. Uzpeder (2003)'e göre dil politikaları, her devletin özgün durumuna göre çeşitlenmektedir. Her ülke uluslararası belgeler çerçevesinde kendi özgün durumuna göre yapabileceklerini saptayarak dil politikasını ona göre şekillendirmelidir. Dil politikalarının başarıya ulaşması bu politikaları şekillendirmiş olan milliyetçilik hareketleri incelenerek oluşturulmasına bağlıdır (Uzpeder, 2003).

Görüldüğü üzere tüm yazarlar öncelikle devlete negatif yükümlülük yükleyen farklılıklara saygı gösterilmesi ve ayrımcılık yapılmaması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Devlete pozitif yükümlülükler yüklenmesi konusunda ise Oran (2013, 2015) dışındaki yazarlar ülkenin kendi özgün durumuna göre devlete pozitif edim yükleyen dil politikası düzenlenmesi gerektiği görüşündedir. Araştırmanın öznesi olan Çukurova Bölgesi Arapça lehçesini kullanan topluluklardan olan Arap Alevilerin konu hakkındaki düşüncelerine 5. bölümde yer verilecektir.

BÖLÜM V

ÇUKUROVA BÖLGESİ ARAPÇA LEHÇESİ: ARAP ALEVİLER

Çukurova Bölgesi, içine Mersin, Adana, Osmaniye ve Hatay illerini alan coğrafi ve kültürel bir bölgedir. Bölgede farklı etnik ve dini topluluklar, verilen yoğun göçlere rağmen halen yaşamaktadır. Bunların içinde bölgede otokton olan Türkler, Arap Aleviler, Ortodokslar[68], Ermeniler, Katolikler, Yahudiler, Sünni Araplar bulunmaktadır. Bunların içinden anadilleri Arapça olan topluluklar Arap Aleviler, Arap/Rum Ortodokslar ve Sünni Araplardır.

Önder (2014)'e göre Hatay'da İskenderun ve Samandağ ilçeleri ile Mersin'de yaşayan Hıristiyan Arap nüfusu 4000-8000 civarındadır (291). Antakya Arap/Rum Ortodoksları cemaati başkanı Fadi Hurigil ile yapılan bir röportaja göre de Mersin merkez ve Hatay'ın farklı ilçe ve köylerinde yaşayan Antakya kökenli Rum Ortodoks nüfusu yaklaşık 8000'dir (Baytar, Erişim Tarihi: 07.02.2017). Antakya'dan Peder Dimitri Doğum ise, Mersin ve Hatay'da yaşayan toplam Arap Ortodoks nüfusunun 12000'i bulduğunu belirtmektedir (Karaburun Doğan & Mustan Dönmez, 2016). Sünni Arapların ise çoğunlukla Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaşadıkları bilinmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Reyhanlı ilçesinin 2000 yılındaki toplam nüfusu 74.225 idi (TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Ancak ilçede yaşayan ve etnik olarak Arap olup anadili Arapça olan nüfusa ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Çukurova Bölgesinde anadilleri Arapça olan bu üç farklı etnik gruptan Sünni Araplar ile Ortodoks Araplarla ve bu toplulukların anadillerini kullanımlarıyla ilgili akademik kaynağa ulaşılamamıştır. Bölgede yaşayan ve anadili Arapça olan Arap Alevilerin nüfusu bu iki topluluğa göre çok daha yüksek olup; bu topluluğun kültürüyle ilgili akademik çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca Arap Alevi topluluğunda Adana, Mersin ve Hatay illerinde sivil toplumlaşma gittikçe yoğunlaşmaktadır. Bu sebeplerle Çukurova Bölgesinde konuşulan Arapça lehçesi, bölgenin otokton halklarından olan Arap Aleviler örneği üzerinden incelenecektir.

[68] Bölgede yaşayan Ortodoksların Rum kökenli mi Arap kökenli mi oldukları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Genel kanı Rum Ortodoks iken Araplaştıkları yönündedir. Ancak etnik kökenleri ne olursa olsun anadilleri Arapçadır (Baytar, Erişim Tarihi: 07.02.2017).

Lehçenin Arap Aleviler örneği ile incelenmesi için bu bölümde öncelikle örneklem olarak belirlenen topluluk olan Arap Alevilerin kimler oldukları; nüfusları, kökenleri ve isimlendirmeleri ile ilgili; literatür ve yapılan görüşmelerde tespit edilen farklı görüşlere yer verilerek incelenecektir. Ardından bölge lehçesinde yaşanan dil kayması sebepleriyle birlikte ele alınacaktır. Dil kayması sonucu unutulmaya yüz tutan lehçeyi korumak ve canlandırmak için Arap Alevi topluluğuna tanınan dil hakları ile topluluğun konu hakkındaki bilinç seviyesi ise bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır.

5.1. Arap Aleviler Kimdir: Nüfus, Köken ve İsimlendirme

Arap Alevilerden söz edilebilmesi için öncelikle bu topluluğun nüfusu, kökeni, isimlendirilmesi gibi tartışmalı konulardaki farklı görüşlere yer verilmesi gerekmektedir. Arap Alevileri kısaca kendi kimliklerini dinsel olarak Alevi, etnik olarak ise Arap olarak ifade eden bir topluluk olarak tanımlayabiliriz (Mertcan, 2013, s.5). Mertcan aynı eserinde Arap Alevileri "Yüzyıllardır Akdeniz çevresine yerleşmiş bir heterodoks İslam topluluğu" olarak da tanımlar.[69]

Geçmişte Mısır'dan Irak'a kadar uzanan çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarına rağmen ana akımın dışına çıkan bir inanca sahip oldukları için neredeyse varlık arz ettikleri tarihten itibaren her dönemde tehdit, kıyım ve dışlanmaya maruz kalmışlardır. Bugün Arap Alevilerin yaşadıkları bölgeler çok daha azdır. En yüksek Arap Alevi nüfusuna sahip ülkeler Suriye ve Lübnan olmakla beraber bu iki ülke dışında Irak'ta ve Türkiye'de Adana, Mersin ve Hatay'da belirli bir Arap Alevi nüfusu yaşamaktadır. Ayrıca Avustralya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Lübnan ve Suriye'den yaşanan büyük göçler sonucunda Arjantin'de ve diğer bazı Güney Amerika ülkelerinde de hatırı sayılır sayıda Arap Alevinin yaşadığı da bilinmektedir (Ehlen, Ekim 2014; Ehlen, Mart 2015).

[69]Heterodoksi belli bir düşünce/inanç alanında ana akıma bağlı kalmayıp farklı düşünme ve davranma şeklinde tanımlanabilir. İslamda heterodoksi Batınilik olarak adlandırılırken, içinde Aleviliğin de bulunduğu çoğu Şii mezhebi Batını olarak nitelenir. "Kuran'ın bir zahiri (dışsal, eksoterik) bir de batını (içrek, ezoterik) anlamı vardır" (Dumortier, Dinler atlası, 2007, s. 23). Zahiri anlayışa göre Kuran'ın kendisi ve Peygamberin sünnetleri esas (Sünnilikte olduğu gibi) iken Batını anlayışta içsel bilgi ve yorumlama esastır (Mertcan, 2013, s.5).

Adana, Mersin ve Hatay'da yaşayan Arap Alevilerin nüfuslarının net olarak saptanması pek mümkün görünmemektedir çünkü öncelikle bu bölgeden başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine, Türkiye'nin Batı illerine, İstanbul gibi daha büyük şehirlere yoğun göçler meydana gelmiştir. Ayrıca kimliğin gizlenmesi ya da unutulmuş olması gibi faktörler de kesin bir sayıya ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır, bu görüşlerin bir kısmı eski nüfus sayımları sonucu elde edilmiş olan verilere dayanmakta iken bir kısmı ise nüfus tahminlerini temellendirmemişlerdir. Ancak çoğu kaynağa göre Türkiye'nin bu güney illerinde yaşayan Arap Alevi nüfusunun yaklaşık 1 milyon olduğu sanılmaktadır (Mertcan, 2013; Aslan, 2005; Pultar, 2009, Bulut, 2003). Serin (1999)'e göre bu şehirlerdeki Arap Alevi nüfus oranıyla ilgili olarak ise "Samandağ'ın % 90'ı, Antakya'nın % 60-70'i, İskenderun'un % 40'ı, Adana'nın % 25'i, Tarsus'un % 80'i ve Mersin'in % 20'sinin Nusayri olduğu tahmin edilmektedir" (aktaran Aslan, 2005, s. 37; Bulut, 2003).

Bu genel görüşün aksi görüşte olan yazarlar da bulunmaktadır. 1965 yılında yapılmış olan Genel Nüfus Sayımına göre Arap Alevi nüfusu toplamda yaklaşık 183,000 olup bu sayıma dayanarak Andrews (1993) Arap Alevi nüfusunu 1972 ve 1985 tarihli farklı çalışmalarda yaklaşık 200,000 ila 290,000 olarak belirlemiştir. Prochazka-Eisl & Prochazka (Basımda)'ya göre ise "Arap Aleviler kendi nüfuslarının 1 milyon civarında olduğunu söylemekteyseler de 2000 tarihli nüfus sayımına göre yapılan yaklaşık hesaplamaya göre Çukurova'daki Arap Alevi nüfusu 247,000 ila 329,000 arasındadır…".[70]

Türkiye'de yaşayan Arap Alevi toplumu hakkındaki tartışmalar nüfusları ile sınırlı değildir. Gerek literatürde gerekse halk arasında Arap Alevi toplumunun kökenleri ve isimlendirmeleriyle ilgili de bir fikir birliği bulunmamaktadır. Türkiye'de yaşayan Arap Alevi toplumunun kökenleriyle ilgili ilk tartışma, Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde Türk milli kimliğinin oluşturulması çalışmaları kapsamında ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve özellikle 1930'lardan itibaren homojen Türk ulusu yaratma çalışmaları hem kuramsal boyutta hem de gerçek hayatta hız kazanmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde oluşturulan Resmi Tarih Tezi kapsamında, Türklerin Anadolu'ya Orta Asya'dan geldikleri ve Anadolu'da medeniyet kuran Hititlerin de Türk oldukları iddiasıyla Arap Alevilerin aslında Eti Türkü oldukları

[70] Bahsi geçen illerde yaşayan Arap Alevilerin nüfusu hakkında kesinlik bulunmamakla beraber çoğunluk yazar tarafından benimsenmiş olması sebebiyle bu araştırmada 1 milyon civarında olduğu kabul edilecektir.

savunulmuştur. Ayrıca, Arap Alevilerin Türk olduğu iddiası da konuşulan Arapçada bulunan Türkçe kelimeler, genetik açıdan kafatası çapı ve inançların Şaman inanışlarıyla benzerlik göstermesi ekseninde toplanmıştır. Ancak bu sav farklı açılardan tartışılmıştır. Öncelikle, Türklerle Hititler arasında bağlantı bulunmadığı Hititçe ile Türkçenin farklı dil ailelerinden gelmesi hususunun kanıtlanmasıyla kesinleşmiştir. Hititçe Hint-Avrupa dil ailesine bağlı iken Türkçe Ural-Altay dil ailesine mensuptur (Mertcan, 2013). İkinci olarak, birbirine yakın coğrafyalarda yaşayan farklı etnik gruplar arasında kültürel etkileşim olması kaçınılmazdır. Arap Alevilerin konuştuğu Arapça içinde ne kadar çok Türkçe sözcük varsa Türkçe içinde de en az o kadar Arapça, Farsça ve hatta Fransızca sözcük bulunmaktadır. Genetik bağlamda bu savları değerlendirecek olursak da yine bahsedeceğimiz Resmi Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'ni destekler nitelikte bir sonuç bulunamayacaktır. Genetik verilere göre Anadolu'nun bugünkü genetik yapısı Orta Asya'ya değil coğrafi yakınlık içinde bulunduğu Orta Doğu, Kafkasya ve Doğu Avrupa ile benzerlik göstermektedir. Sadoğlu (2010)'ya göre Türk Tarih Tezi'nin amaçlarından biri alt kimlikleri bilimsel bir meşruiyet zemininden yoksun bırakmaktı. Eti Türkü tabiri belli bir yaşın altındaki Arap Aleviler tarafından hiç bilinmemekle birlikte şu anda 70 yaşın üstünde olanların bazıları tarafından bilinmektedir. Bazı kaynaklarda da belirtildiği üzere Arap Aleviler arasında Atatürk'ün Arap Alevileri korumak amacıyla onlara Eti Türkü ismini verdiğini düşünenler bulunmaktadır (Aslan, 2005).

Önder (2014)'e göre Arap Alevilerin çoğunluğu esasen Türkmen kökenlidir, Arap kökenli oldukları iddiası politiktir. Önder (2014) ayrıca "Aslında Horasan Türkleridirler ancak Araplığa itilmişlerdir" (Önder, 2014, s. 98) iddiasında bulunmaktadır. Buran ve Çak (2012) ise Türkiye'de Arapların Adana, Mersin, Urfa, Hatay, Mardin, Siirt, Gaziantep, Muş, Batman ve Bitlis illerinde yaşadığını, çoğunluğunun Sünni bir kısmının Alevi/Nusayri ve bir kısmının da Hıristiyan olduğunu belirtmekte ancak "Arapça konuşan halkın bir bölümünün Araplaşmış Türkler olduğunun sanılmaktadır. Özellikle Nusayri Arapların önemli bir kısmının Arap kökenli olmadığı kabul edilmektedir" diye eklemektedir (s. 50). Ancak Arap Alevi topluluğu tarafından bu görüş de benimsenmemektedir.

Aslan (2005)'a göre Arap Aleviler Çukurova Bölgesinde otoktondurlar. Diğer birçok kaynağa göre de 7., 11., 15. ve 18. yüzyıllarda şimdiki Irak, Suriye ve Mısır'dan bölgeye yerleştikleri düşünülmektedir (Sofu & Çubukçu, n.d.; Et-Tavil, 2012). Ayrıca Arap Alevilerin ileri gelenleri 1936'da Lazkiye'de düzenledikleri bir toplantıda inanç

yönüyle Alevi, etnik köken yönüyle ise Arap olduklarını bildirmişlerdir. Araplıkları konusundaki şüpheci görüşlere karşın dilsel ve kültürel olarak birçok yönden Arap olduklarını vurgulamışlardır (Mertcan, 2014).

Arap Alevilerle ilgili tartışmalı başka bir konu da bu etno-dinsel grubun bazı kaynaklarda Nusayri bazı kaynaklarda Arap Alevi olarak adlandırılmasıdır. Sadece kaynaklardan değil yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı üzere halkta da isimlendirme konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Esas tartışma Arap Alevi ve Nusayri isimleri arasındaysa da daha farklı isimlendirmeler de kullanılmakla birlikte diğer isimlendirmelerin kullanımı önemsenmeyecek kadar az sayıdadır.

Arap Alevilerin Nusayri olarak adlandırılmasının farklı kaynaklarda farklı temellere dayandırıldığı görülmektedir. Birçok kaynakta On iki imamdan sonra Arap Alevileri örgütleyen ve topluluğun varlığını korumasını sağlama yönünde çaba sarf etmiş bir nevi din lideri olan Muhammed Bin Nusayr'ın adından dolayı bu topluluğa Nusayri denildiğidir (Mertcan, 2013). Bazı kaynaklarda ise Arap Alevilere Nusayri adının verilmesinin nedeninin Nusayr Dağı ile alakalı olduğu savunulmaktadır. Et-Tavil (1924)'e göre ise sekizinci Osmanlı Padişahı Sultan Selim Fas'tan Suriye'ye hatta Diyarbakır'a kadar milyonlarca Arap Aleviyi katletmiş ve geriye sadece Nusayr Dağı'nda yaşayan Arap Aleviler kalmıştır. Daha sonra geri kalan Arap Alevilere dağın adından dolayı Nusayri adı verilmiştir.

Duman (2016)' a göre Arap olan Aleviler için Osmanlı belgelerinde genellikle "Nusayri" isimlendirilmesi kullanılmıştır. Ancak Arap Alevi halkı Nusayri isimlendirmesini de Fellah ya da Arap Uşağı adlandırmalarında olduğu gibi aşağılama olarak kabul etmektedir ve Nusayri ismini kabul etmemektedir. Duman (2016), yaptığı görüşmelere ve bazı kaynaklara dayanarak, Arap Alevi toplumunun kendilerini genellikle "Alevi" olarak tanımladıklarını ve etnik anlamda ötekileştirilmişlik düşüncesine karşı "Arap" isimlendirmesine karşı olduklarını savunmaktadır. Ayrıca bir kısmının da kendilerini Anadolu'daki Alevilerden ayırt etmek maksadıyla Arap Alevi olarak adlandırdıklarını belirtmiştir. Kendisi ise hem Anadolu'daki Alevilerden ayırmak hem de etnik ve kültürel özellikleri vurgulamak amacıyla eserinde Arap Alevi isimlendirmesini tercih edeceğini belirtmiştir.

Sertel (2005)'e göre halk arasında yapılan anketlerde katılımcıların %95'inin kendilerini Arap Alevi olarak isimlendirdikleri saptanmıştır. Bunun dışında kendisini Çukurova Alevileri, Hatay Alevileri, Suriye Alevileri, Hasibi Alevisi olarak adlandıranlar da bulunmaktadır ancak yazar yapılan anketlerle ilgili herhangi bir bilgi

vermemiştir. Sertel (2005)'in eserinin ismi "Dini ve etnik kimlikleriyle Nusayriler" olmakla beraber kitapta Nusayri tabiri de Arap Alevi tabiri de kullanılmıştır.

Andrews (1993), 1965 yılında yapılmış olan nüfus sayımına dayanarak *Türkiye'de Etnik Gruplar* isimli kitabında Araplar başlığı altında 'Nusayri (*Alaw*i)'[71] olarak kategorize ettiği Arap Alevilerin genel adlarını Nusayri, Arap Uşağı (Adana yöresinde) olarak belirlemiştir. Grubun kendisini Alevi olarak, Arap olmayan Alevileri ise Kızılbaş olarak adlandırdıklarını belirtmiştir. Bulut (2003) ise kitabında çoğunlukla Nusayri isimlendirmesi kullanmış, bu topluluğun Arap Alevi olduğunu da belirtilmiştir. Ancak Keser (2008) sadece Nusayri isimlendirmesini kullanmıştır.

Görüldüğü üzere literatürde hem Nusayri hem Arap Alevi hem de Alevi isimlendirmeleri aynı topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak hem etnik köken hem de isimlendirme tartışmalarına ilişkin olarak, önemli olan bir topluluğun kendi kimliğini nasıl gördüğü ve tanımladığıdır (Mertcan, 2013, s.203). Bir kısım din liderleri ve onlara bağlı kesimlerce Nusayri isimlendirilmesi kabul görse de, halk arasında çoğunluk tarafından Arap Alevi isimlendirmesinin kabul edildiği söylenebilir. [72] Hem bu sebeple hem de topluluğun anadiliyle bağlantılı olan etnik kökenini vurgulaması sebebiyle bu çalışmada Arap Alevi isimlendirmesi kullanılmıştır.

5.2. Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesi

Arapça günümüzde 22 ülkenin resmi dilidir. Bu ülkelerde yaşayan 350 milyon kişinin ve resmi dili Arapça olmayan Çad, Mali, Eritre, Somali, Türkiye, İran, İsrail, Senegal ve Afganistan'ın da içinde bulunduğu 30 ülkede de yaklaşık 400 milyon kişinin anadilidir. Çinceden sonra en çok konuşulan dil olup Birleşmiş Milletler tarafından 6 dünya dilinden biri seçilmiştir (Ehlen, Aralık 2015, s. 42). Fasih Arapça (*Fusha*) günümüzde herhangi bir ülkede halk tarafından konuşulmayan, edebi, Kur'an-ı Kerim'in dilidir ve buna üst değişke denir. Bölgeler arası lehçelerle farklılaşmakla

[71] Nusayri Alevi.

[72] Yapılan görüşmelerde de isimlendirme konusunda fikir birliği olmadığı gözlemlenmiş, bu konuda Arap Alevi topluluğu ve sivil toplum örgütleri arasında da tartışmaların sürdüğü görüşülen kişiler tarafından belirtilmiştir. Görüşülen kişilerden ikisinin Nusayri isimlendirmesini benimsedikleri, geri kalan tüm görüşülen kişilerin Arap Alevi isimlendirmesini kullandıkları saptanmıştır (Kişisel İletişim-4, Kişisel İletişim-9).

beraber halk arasında günlük olarak konuşulan Arapça ise Ammi Arapçadır (Ehlen, Aralık 2015).

Türkiye'de Arapça Mersin, Adana, Hatay, Şanlıurfa, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak ilerinde anadil olarak halen konuşulmaktadır. Jastrow (2006), Türkiye'de halen konuşulan ancak yoğun asimilasyon politikaları sebebiyle önümüzdeki bir ya da iki nesil sonrasında yok olacağını öngördüğü Müslüman Arapça diyalektlerini Suriye Sabit (aktif olmayan), Suriye Bedevi ve Mezopotamya Arapçası olmak üzere 3'e ayırarak incelemiştir. Bu araştırmanın konusu olan Adana, Mersin ve Hatay'da konuşulan Suriye Sabit lehçesidir. Bu lehçe sadece Hatay'da 100 civarında yerleşimde konuşulmaktadır ve kendi içinde de çok fazla lehçe çeşitliliğine sahiptir. Yazara göre Hatay dışında Adana, Mersin ve Tarsus'ta da 50'yi aşkın yerleşim bölgesinde halen Arapça konuşulmaktadır. Hatay'da lehçeyi konuşanların çoğu Arap Alevi olmakla beraber Arap olan Sünni ve Hıristiyan nüfus tarafından da halen konuşulmaktadır (Jastrow, 2006).

5.2.1. Yaşanan Dil Kayması

Uluslararası İstatistik Kongresi ve Birleşmiş Milletler İstatistik Komitesi tarafından yapılan nüfus sayımlarında sorulması tavsiye edilen soruların başında anadil, anadil dışında konuşulan diller ve din gelmektedir. Türkiye bu sorulara en son 1985 nüfus sayımında yer vermiştir ancak 1985 yılının anadile ilişkin istatistikleri ve ondan sonraki 3 sayımın sonuçları yayınlanmamıştır (Dündar, 1999; Aksamaz, 2007).

1965 yılı genel nüfus sayımına göre Türkiye'de en çok konuşulan üçüncü dil olan Arapçayı anadili ve ikinci dili olarak konuşan 533.264 kişi bulunmakta ve bunlar toplam nüfusun % 1,7'sini teşkil etmekteydi (Dündar, 1999, 77). Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile 1960 yılında Arapça azınlık dilleri arasında konuşulma oranı artan tek dil olarak kaydedilmiş ancak Mersin'de 1950 sayımında cumhuriyetin ilk sayımına göre Arapça konuşanların oranında ciddi bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir (Dündar 1999). Yine 1965 nüfus sayımına göre Arapçanın en çok konuşulduğu 10 il ise sırasıyla Hatay, Mardin, Urfa, Siirt, Adana, Mersin, Muş, Bitlis, İstanbul ve Diyarbakır'dır (Buran & Çak, 2012). Sayım verilerine göre Hatay'daki Arapça konuşanlar (etnik köken ve din gözetilmeksizin) şehir nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturuyordu (Smith/Kocamahhul, 2003).

2006 yılında KONDA Araştırma ve Danışmanlık tarafından yapılan araştırmaya göre anadili Arapça olanlar nüfusun % 1,38'ini oluşturmakta iken günlük dili Arapça olanların oranı % 1,05'tir; etnik kimliği Arap olanların % 78,82'sinin anadilinin Arapça, %18,24'ünün anadilinin Türkçe olduğu saptanmıştır. Ayrıca Alevilerin %7,69' unun anadilinin Arapça olduğu da aynı araştırma sonucu elde edilen verilerdendir (Konda, 2006).

Prochazka- Eisl & Prochazka (basımda)'ya göre ise -nasıl hesaplama yapıldığı açıklanmamakla birlikte- 2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre yapılan yaklaşık hesaplamaya göre Çukurova'daki Arap Alevi nüfusu 247,000 ila 329,000 arasındadır ve aşağı yukarı bunların 55,000'i halen Arapça konuşmaktadır. Bu da oran olarak topluluğun yaklaşık % 22'si ila %18'i arasına tekabül etmektedir. Yine Prochazka- Eisl & Prochazka (basımda)'ya göre yaşı 35- 40'ın altında olanlar hiç Arapça bilmiyor; 35 ile 60 arasında olanlar ise kendi aralarında Arapçayı kullanmıyor, ancak ebeveynlerinin jenerasyonuyla konuşuyorlar. Yazarlara göre 1980'lerde başlayan dil kayması son yirmi yılda hızla devam etmiş ve neredeyse tamamlanmış durumdadır. Keser (2008)'e göre de 35-40 yaş üstü Nusayri nüfusu Arapça bilmektedir ancak gençler arasında Arapça bilme oranı çok düşüktür.

Bu verilerin güvenilirliği tartışılabilirdir. Ancak 1965 sayımları ile araştırma şirketi tarafından yapılan 2006 tarihli istatistiksel araştırmaya göre 1965 yılında anadili ve ikinci dili Arapça olanların toplam nüfusa oranı % 1,7 iken 2006 yılında anadili Arapça olanların genel nüfusa oranı % 1,38 ve günlük iletişimde Arapça kullananların oranı %1,05 olarak saptanmıştır. 1965'te hem anadil hem ikinci dil sorulmuşken araştırma şirketi tarafından yapılan 2006 tarihli araştırmada anadil ve günlük dil sorusu yöneltilmiştir. Sorulan sorularda da farklar bulunduğundan 1965- 2006 yılları arası Arapça konuşma oranının bu verilerden faydalanılarak net olarak saptanması mümkün görünmemektedir[73].

Smith/ Kocamahhul (2003)' e göre de 1965 yılından sonra dil ile ilgili sorular nüfus sayımlarında yer almadığından anadili Arapça olan nüfusun tespitinin net olarak yapılması mümkün değildir. Bu nedenle araştırmacı Antakya ve çevre kasaba/köylerinde yaşayan Arapların karşı karşıya kaldığı dil değişimini saptamak amacıyla köken olarak 53'ü Hıristiyan ve 20'si Alevi olmak üzere -bir kısmı kendini

[73] Görüşme yapılan kişilerin hepsi lehçede konuşma bilmekte ancak bu kişilerden 6'sı okuma ve yazma bilmekte geri kalanıysa bilmemekte ya da öğrenmek amacıyla kurslara katılmaktadır. Ayrıca görüşülen kişiler Arap Alevi topluluğunun Arapça konuşma, okuma ve yazma bilme oranlarıyla ilgi bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir (Kişisel İletişim 1-13).

Ateist olarak tanımlayan- ve yaşları 11 ila 72 arasında değişen 73 Arap kökenli birey ile mülakat yapmıştır. Smith/Kocamahhul (2003) araştırmasında dilbilimsel yöntemler kullanarak görüşmeye katılanların Arapça kullanımlarını da incelemiştir. Bu incelemeye göre dil değişiminin (kaymasının) ciddi derecede yaşandığı, tamamı Arapça olan cümleler kurabilenlerin bile önemli ölçüde Türkçe kullandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca Arapçanın Hatay'da dil değişiminin ileri bir düzeyde olduğu tespit edilmiş ancak görüşülen kişilerden çoğunun yeterli derecede Arapça konuşabiliyor olması umut verici olarak yorumlanmıştır. Diğer yandan Arap topluluğunun çoğu dil değişiminin farkında ve yine çoğu bunun kötü bir durum olduğu görüşündedir.

Andrews (1993)'a göre ise Arap Alevilerin birinci dili Arapça, ikinci dili ise Türkçedir. Yaşlı nesil halen Arapça okuyup yazabilmekte, ancak halk genelinde bugün Arapça- Türkçe karışık konuşulmakla beraber Türkçeyi birinci dil konumuna getirme eğilimi bulunmaktadır. Keser (2008), 1960'ların sonunda kadar Adana'daki Arap Alevilerin anadili ve çoğunlukla kullandıkları dilin Arapça olduğu yapılan görüşmeler sonucu belirlenmiştir. Kitabın basıldığı 2008 tarihi için ise Arap Alevi mahallelerinde ebeveynler çocuklarının Arapça öğrenmesini istememelerine rağmen Arapça hala yaşamakta iken şehir merkezine taşınmış olanlarda Türkçe hakimdir. Duman (2016)'a göre ise Hatay'da Türkçenin yanında Arapçayı da konuşan birçok kişi halen bulunmaktadır ancak bu Arapça günlük konuşma seviyesindedir ve Türkçeden çok fazla etkilenmiştir. Sofu ve Çubukçu (n.d.) tarafından 50 yaşın üstündeki 40 katılımcı üzerinde yapılan araştırmada incelemeye alınan 67 basit Arapça kelimeden 20'sinin Türkçeden geçtiği, 2'sinin de Türkçede de kısmen kullanıldığı saptanmıştır. Kelime sayısı olarak çok sınırlı bir çalışma olsa da Çukurova Bölgesinde konuşulan Arapçanın Türkçeden ne kadar etkilendiği görülmektedir.

Bu çalışmaların sonuçlarına göre, bölgede Arapça bilme oranı düşmektedir, Arapça bilenlerin kullandıkları dil de büyük ölçüde dil kaymasına maruz kalarak Türkçeleşmektedir. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de Arapçanın git gide daha az konuşulduğu ve kaybedilmeye yüz tuttuğu görüşme yapılan tüm temsilciler tarafından belirtilmiştir. Bir sonraki başlıkta meydana gelen dil kaymasının sebepleri incelenecektir.

5.2.2. Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesinde Yaşanan Dil Kaymasının Sebepleri

Bölgede konuşulan Arapçanın dil kaymasına uğraması ve giderek daha az konuşuluyor olmasının sebepleri hem literatürde hem de yapılan görüşmelerde belirli bir takım sebeplere bağlanmıştır. Türkiye'de dil değişiminin en temel ve değiştirilmesi güç sebeplerinden birisi etnik ve dinsel şiddet tarihidir. Nüfusun homojenleştirilmesi için yapılan eğitim ve zorunlu göç gibi birçok uygulama dil değişimine ortam sağlamıştır (Smith/Kocamahhul, 2003). Tek dilli medya ve eğitim sistemi ile zorunlu göç gibi direkt uygulamalar azınlıklar üzerinde korku ve kimliğin gizlenmesi gibi etkiler de yaratarak dil kaybına sebep olmuştur.

5.2.2.1. Türk Ulusal Kimliğinin İnşası Ekseninde Uygulanan Dil Politikaları ve Dil Kayması

Türk kimliğinin inşası sadece bilimsel düzeyde kalmamıştır. Birçok farklı etnik-dinsel gruba yönelik en çok da dil üzerinden Türkleştirme politikası uygulanmıştır. Bu politikaların ilk örneği Harf İnkılabını takiben 1928 yılında başlatılmış olan "*Vatandaş Türkçe Konuş*!" kampanyalarıdır (Pultar, 2009). Bu kampanyalar kapsamına Gayrimüslim azınlıklar ön plana çıkmış olsa da Arapça, Boşnakça, Arnavutça ya da Kürtçe konuşan tüm etnik gruplar üzerinde de baskı oluşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılında Türk dili kullanımına ilişkin konuşma için Adana Türk Ocağı'nı seçmesi Arap Alevilerin de Türkçe konuşmasına verilen önemi göstermektedir. Bu kampanya 10 yıl boyunca birçok defa tekrarlanmış, bazı dönemlerde Türkçe konuşmayan gruplar üzerinde ciddi baskılar oluşturulmuştur hatta aşırı baskı neticesinde birçok etnik grup kendi dillerinde konuşarak kampanya afişlerini parçalamış bazıları "Türklüğü Tahkir" suçuyla itham edilmişlerdir (Pultar, 2009).

Tüm farklı etnik grupları içeren uygulamalar daha erken başlamakla birlikte direkt olarak Arap Alevilere yönelik olan uygulamalar 1937 yılından itibaren somutlaşmıştır. Ana görevleri anadilleri olan Türkçeyi iyi konuşamayan Arap Alevilere Türkçenin öğretilmesi ve evlilikleri teşvik ederek kaynaşmayı sağlamak olan Hars Komitaları bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde kurulmuştur. (Mertcan,

2013). Hars komitaları berberlerde, kahvehanelerde ve köy-ilçe meydanlarında Arap Alevilerin aslında Eti Türkü olduğu, kendilerini Türk dışında bir milletten sanmaları ve Türkçe konuşmamalarının tamamen Osmanlı'nın yanlış uygulamalarından kaynaklandığı yönünde konuşmalar yaparak, kurslar düzenleyerek, evlilikleri teşvik ederek ve Arap Alevilerin yoğunlukta olduğu mahallelere ulus okulları kurarak Arap Alevileri Türkleştirme politikasını uygulamışlardır (Mertcan, 2013; Duman, 2016). Bu planlar kapsamında anadili Türkçe olan grupların Hatay çevresine yerleşmesi ve halkın köy ve kasabalardan şehirlere taşınması da Türkçe kullanımını arttıran faktörlerden olmuştur (Smith/Kocamahhul, 2003).

Başlarda Türkçenin kullanımı teşvik edilmekteyken ilerleyen zaman içinde uygulamalar zorlamaya dönüşmüştür. Okul çağını geçmiş kişiler için Türkçenin öğretildiği "Millet Mektepleri" açılmıştır. Bu kurslara 16-45 yaş arasındaki Türkçe bilmeyen vatandaşların katılması zorunlu kılınmıştır (Duman, 2016). Hatay'da ise 1939 yılından itibaren, Türkçe konuşmayanlar savcı eliyle cezalandırılmaya başlanmıştır. Duman (2016), Hatay'da yaşayan farklı etnik gruplara mensup ve belirli bir yaşın üzerindeki kişilerle yaptığı görüşmelerde Türkçe konuşmayanlara karakolda falaka çekildiğini belirtmiştir.

Ortadoğu Arap Halkları Araştırmaları Enstitüsü Derneği başkanı Selim Matkap, yakın tarihli bir röportajında yaşanan dil kaymasının sebeplerini şu şekilde ifade eder:

> *İlhak sonrasında Türkiye'de Arap Alevilerin merkezi olan Hatay'da sistematik olarak asimilasyon politikası uygulandı. Arapça konuşmak yasaklandı. Tarih tahrif edildi. Arapça müzik söylenen düğünler basıldı. İlkokulda Türkçe bilmediği için Arapça konuşan çocuklar öğretmenleri tarafından dövüldü. Üniversiteye, askere giden gençlere aileleri "sakın Arapça konuşma ve Alevi olduğunu belli etme" şeklinde nasihatlerde bulunmak zorunda kaldı* (Ehlen, Aralık 2015, s. 17).

Türkçe kullanımı ile ilgili olarak yapılan baskıların yanı sıra yer isimlerinin değiştirilmesi politikası da etkin şekilde kullanılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Hatay'da toplam 117 köy ismi yani ildeki köylerin %37'sinin ismi Tarih Tezi'ne uygun olacak şekilde değiştirilmiştir (Duman, 2016).

5.2.2.2. Diğer Faktörler ve Dil Kayması

Dil politikalarına ek olarak bölgede konuşulan dil tercihi sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden de bir hayli etkilenmiştir. Bu faktörler birbirlerine bağlı olarak dil kullanım tercihlerini etkilemişlerdir. Kentleşme ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması dil kaybının en önemli sebeplerinden kabul edilmektedir. 1970'lerde başlayan ve paralel şekilde devam eden bu iki etkenin 1990'larda ivme kazanmasıyla dil değişimi de hızlanmıştır. 1970'lerden itibaren evlere televizyonların girmeye başlaması ve 1990'lardan itibaren çok kanallı yayın hayatına geçilmesi, evlerde Türkçeye maruz kalınmasına ayrıca devlet politikalarından daha çok haberdar olunmasına vesile olmuştur Yine 1970'lerden itibaren başlayan dil kaybına 1980'lerde Türkçe pop müziğin yaygınlaşması da katkıda bulunmuştur (Ehlen, Aralık 2015; Keser. 2008). Kentleşme ve buna bağlı olarak -sadece Türkçe olarak verilen- eğitime ulaşımın kolaylaşması ve topluluk üyelerinin yeni jenerasyonlarla, evde ve mahallelerde gitgide daha çok Türkçe iletişim kurmayı tercih etmesi dil kaymasının temel sebeplerindendir. Topluluk mensuplarının daha iyi derecede Türkçe bilmeye başlamasıyla birlikte Arapça konuşurken aralarda Türkçe kelimeler kullanmaları da zaman içinde yapısal, sözsel ve cümlesel kaymalara sebep olmuştur (Prochazka- Eisl & Prochazka, basımda).

Keser (2008)'e göre 1970'ler sonrasında eğitim seviyesindeki yükselme ve buna bağlı olarak tarımdan uzaklaşma ile eğitimli üst-orta sınıflar arasında başlayan Arap Alevi mahallelerinden daha merkezi bölgelere yerleşimin artmasıyla birlikte anadil kaybı hızlanmıştır. Bu gibi gelişmeler Türkçenin değerini yükseltmiş, Türkçeyi geçerli dil konumuna getirmiş ve böylece ailelerin çocuklarına Arapçayı öğretme oranı düşmüştür.

Arap Alevi mahalleleri terk edildikten sonra anadil kaybının bu denli olmasında başka bir etken de Arapça konuşma ve Arap aksanıyla Türkçe konuşmanın etnik kimliği çok belli etmesi ve topluluk üyelerinin bu imajdan rahatsız olmasıdır. Bu nedenle topluluk üyeleri Arapçadan uzaklaşmayı tercih etmişlerdir. Keser (2008) tarafından yapılan görüşmelerde bu faktörün geniş çapta etkili olduğu; kendilerinin dil sebebiyle Arap ve Alevi olduklarının anlaşılacağı ve bu sebeple hor görülecekleri kanısının yaygın olduğu tespit edilmiştir (Keser, 2008).

Smith/ Kocamahhul (2003) tarafından yapılan saha çalışmasına göre de Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinde meydana gelen dil değişiminin sebebi olarak en

yüksek oranda ‘eğitim sistemi’ cevabı verilmiştir ve oran yüksekliğine göre onu takip eden sebepler büyük oranda buna bağlı olarak; büyüklerin yeni nesillere dili bilinçli olarak aktarmayışı, gençlerin dili öğrenmek istememesi, dili bilen yaşlıların bire birer ölmeleri, Arapçanın Türkiye’deki yaşam için gerekli olmaması, ülke içinde dolaşım ve yüksek derecede eğitim alınması, Arapçanın öğrenilmesi zor bir dil olması, devletin uyguladığı asimilasyon politikaları ve kimliğin gizlenmesidir. Meslek edinme gibi ekonomik kaygılar da Türkçenin giderek daha çok tercih edilmesine sebep olmuştur (Smith/ Kocamahhul, 2003).

Ayrıca bölgede Arapça konuşan kişilerin Arapça okuma-yazma bilmiyor olmaları da dilin zayıflama sebeplerindendir (Sofu & Çubukçu, n.d.). Sofu ve Çubukçu (n.d.)’ya göre Çukurova Arapçasında meydana gelen telaffuz farkları okuma yazma bilinmediğinden dolayı gittikçe daha da artmaktadır. Cengiz ve Türk (2009)’ de aynı sebebi ‘bölgenin Arapça lehçesinin yazılı bir dil olmaması’ olarak ifade etmektedir.

Bölgede konuşulan Arapça bir dil adası oluşturmaktadır (*language island*) ve diğer Arapça konuşan bölgelerle etkileşim halinde değildir, bu da dilin gelişmesini engellemekte ve etkileşimde olduğu dil olan Türkçeden daha çok etkilenmesine sebep olmaktadır (Sofu & Çubukçu, n.d.). Prochazka- Eisl & Prochazka (basımda)’ya göre de Çukurova Bölgesinde yaşayan Arap Alevilerdeki dil kaymasının Şanlıurfa ya da Mardin gibi diğer bölgelere göre daha fazla yaşanmasının sebeplerinden biri de Çukurova’dakilerin Arapça konuşan diğer topluluklara komşu olmayışıdır. Yine etkileşim eksikliğinden dolayı bölgede konuşulan Arapçanın yenilikler ve teknolojik gelişmelere bağlı kavramlardaki terminoloji bakımından yetersiz kalması ile dilde pragmatizm sebebiyle Arapçada gerekli kelime bulunamadığında bu ifadeler Türkçe kelimelerle ikame edilmekte ve böylece dil kayması hızlanmaktadır. (Cengiz & Türk, 2009).

Ancak Prochazka- Eisl & Prochazka (basımda)’ya ve Smith/Kocamahhul (2003)’e göre kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve daha iyi eğitim ile 60 ve 70’li yıllarda yaşanan sosyal dönüşüm sonucu dilde yapısal değişiklikler çok olmamıştır ancak esas faktör bu dönem neslinin daha prestijli dil olan Türkçeyi bilinçli olarak tercih etmesidir. Ekonomik ve politik sebepler, eğitimde başarı, Türkçenin Arap aksanıyla konuşulması sebebiyle dışlanma korkusu gibi farklı sebeplerle de olsa sonuç olarak anadilin kaybı büyük oranda topluluğun bilinçli tercihi sonucunda meydana gelmiştir (Keser, 2008).

5.3. Arap Alevilerin Dil Hakları ve Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesinin Korunması

Görüldüğü üzere bölge Arapça lehçesi, ulusal kimlik inşası kapsamında uygulanan dil politikaları ve dil planlamaları, bu uygulamaların sonucu olarak lehçenin Türkçe karşısında statü kaybetmesi ve değişen konjonktürün de etkisiyle öncelikle devlet eliyle zaman içindeyse topluluğun kendi tercihiyle kaymaya maruz kalmıştır. Lehçeyi inceleyen dilbilimciler, bölge lehçesinin yakın gelecekte kaybolmasının beklendiğini belirtmişlerdir. Üzerinde bir topluluğun tarihini ve kültürünü taşıyan bu lehçenin tamamen kaybolmasının önüne geçilmesi, lehçe ile yüzyıllar içinde taşınarak gelmiş olan kültürün unutulmasına yol açacağından lehçenin korunması ve canlandırılması gerekmektedir.

Dünya çapında binlerce dilin ve lehçenin yok olması veya yok olmaya yüz tutması hem bilim adamları hem de anadilleri bu lehçe ve diller olan topluluklarda koruma ve canlandırma ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç ise hak mücadelesine dönüşerek dil haklarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye'de de on yıllar boyunca uygulanan dil politikaları birçok dilin ve lehçenin tamamen yok olması, yakın zamanda yok olması beklenen dil ve lehçeler arasına girmeleri ya da anadili resmi dilden farklı olanların eğitim ve iş alanlarında başarı yakalayamamaları gibi sonuçlar doğurmuştur. Hem dünyada oluşan haklar eğiliminin etkisiyle hem de kültürel değerlerin kaybedilmeye başlandığının fark edilmesiyle birlikte Türkiye'de de farklı dil ve lehçe toplulukları tarafından hak arayışları ve dil/lehçenin yaşatılması çalışmaları başlamıştır. Ülkede baş gösteren hak arayışlarının yanında uluslararası örgütler tarafından da bazı hakların tanınması teşvik edilmeye hatta bazı durumlarda dayatılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak da Türkiye mevzuatında bir dizi reformlar yapılmıştır.

Bu kısımda öncelikle daha önce dil hakları öznesi olarak incelenmemiş olan Arap Alevi topluluğu dil hakları perspektifinde incelenecektir. Topluluğa tanınan hakların yanında topluluğun belli kesimlerinin düşüncelerini temsil ettiğine inanılan kişilerle yapılan görüşme sonuçları ile bahşedilmiş olan hakların verimli kullanılıp kullanılmadığı, toplulukta lehçenin korunması ile dil hakları bilincinin ve buna bağlı olan hak talebi olup olmadığı tespit edilecektir. Ayrıca bölge lehçesinin korunması ve canlandırılması için yapılanlar ve yapılması gerekenlere ilişkin görüşlere de yer verilecektir

5.3.1. Arap Alevilerin Dil Hakları

4. bölümde incelendiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Barış Antlaşması aynı zamanda bir insan hakları manifestosu niteliğindedir ve azınlık haklarına yer vermektedir. Ancak antlaşmaya göre sadece gayrimüslim topluluklar azınlık statüsünü haiz olacak ve azınlık haklarından faydalanabileceklerdir. Kürtler, Lazlar, Çerkesler, Arap Aleviler gibi Müslüman topluluklar azınlık sayılmayacaklardır.

Arap Aleviler Lozan Antlaşması kapsamında gayrimüslimler dışındaki gruplara tanınan hakların öznesi konumundadır. Bu doğrultuda antlaşmanın 39. maddesinin 5. fıkrasına göre mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma, 39. maddenin 4. fıkrası ile gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, diledikleri bir dili kullanmalarına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacağı hakları ile 39/3, 38/1, 38/2 ve 39/2. maddeleri ile getirilmiş olan ayrımcılık yasağı ve yasa önünde eşitlik hakları Arap Alevileri de kapsamaktadır. Bu düzenlemeler 4. bölümde de belirtildiği üzere iç hukuka iktibas edilmiş ve çelişki halinde geçerli olacak olan hükümler olmalarına rağmen uygulamada göz ardı edile gelmişlerdir. Diğer yandan Lozan Barış Antlaşması'nda ve Türkiye tarafından daha sonradan imzalanıp onaylanmış olan daha birçok uluslararası anlaşmada ülkede konuşulan tüm dillere ilişkin haklar tanınmıştır.

Değişen konjonktürün etkisiyle artan hak talepleri ve AB süreci neticesinde yapılan Anayasa ve yasa reformlarıyla dil haklarıyla bağlantılı olarak değerlendirilebilecek bazı değişiklikler yapılmıştır. 4. bölümde ayrıntılı şekilde yer verilmiş olan bu reformların içinde Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dillerin özel kurslarda öğretilmesi, bu lehçelerde medyada yayın yapılması, farklı dillerde kişi isimlerinin alınabilmesi, köy isimlerinin geri değiştirilmesi, özel okullarda bu dil ve lehçelerde eğitim yapılması, bu dil ve lehçelerde siyasi propaganda yapılmasının mümkün kılınması bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Dernekler Kanunu'ndaki Türkçeden farklı dillerin korunması maksadıyla dernek kurulamayacağı ve derneklerin dil kullanımları konusunda getirilmiş olan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu reformlar her ne kadar olumlu olsalar da uygulamada bürokratik engellerle karşılaşıldığı görülmektedir. Ancak bu mevzuat değişikliklerinin

muntazam olarak uygulandıkları farz edilse dahi farklı etnik grupların dil ve kültürlerini devam ettirebilmeleri için anadilde yayın ve kurslar yeterli olmamaktadır.

Gittikçe daha az kullanılmaya başlanan dil ve lehçelerin korunması veya canlandırılması için bu dil ve lehçeleri konuşan topluluklara belirli hakların bahşedilmesinin yanında bu topluluklarda dil veya lehçenin korunması bilinç ve isteğinin bulunması gerekmektedir. Dilin korunması veya canlandırılması bilinci hak talebini ve hak talebi de daha fazla hakkın bahşedilmesi sonucunu doğurur. Talep sonucu bahşedilen bu hakların öznesi olan topluluk tarafından etkin kullanımı için ise bu toplulukların yine dilin korunması ve canlandırılması konularında bilinçli olmaları gerekmektedir. Dil hakları ile dilin korunması ve canlandırılması bilinci birbirlerine neden-sonuç ilişkisi içinde bağlı ve ayrılamaz olan, kaybolmakta olan dil ve lehçelerin korunması ve canlandırılması için gereken iki faktördür.

Bu noktada Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin canlandırılması için bu lehçeyi konuşan topluluklardan olan Arap Alevilerin lehçeyi koruma ya da canlandırma gibi bir isteklerinin olup olmadığı, bu konuda bilinçli olup olmadıkları ve herhangi bir resmi hak talebi geliştirip geliştirmedikleri önem kazanmaktadır.

5.3.2. Arap Alevi Topluluğunda Dil Hakları Bilinci

Arap Alevi topluluğunda kendilerine tanınmış dolaylı ve dolaysız dil hakları ile Çukurova Bölgesi Arapça Lehçesinin korunması ve canlandırılması konularında farkındalık ve istek bu çalışmanın temel sorularından birisidir. Literatürde Arap Alevilerin dil haklarına değinen çalışmaya rastlanılmadığı gibi toplulukta dil hakkı bilinci oluşup oluşmadığına ilişkin bir veriye de ulaşılamamıştır. Çalışmalar ve tartışmalar çoğunlukla halihazırda konu hakkında bilinçli olan entelektüel ya da nüfuzlu kişiler seviyesinde ilerlemektedir. Dil haklarının yanında bölge lehçesinin korunması ve canlandırılması için öncelikle lehçeyi konuşan topluluğun lehçeyi koruma ve canlandırma yönünde bir isteğinin olup olmadığının saptanması ve buna göre hareket edilmesi gerekmektedir; aksi takdirde esas hak öznesinin gıyabında çabalanmış olması sonucu doğabilir.

Söz konusu faktörlerin saptanabilmesi maksadıyla Arap Alevi topluluğunun belirli kesimlerinin görüşlerini yansıtabileceğine inanılan kişilerle mülakatlar

gerçekleştirilmiştir. Öncelikle görüşülen kişilerin Arap Alevi topluluğunun ne kadarına ulaştıklarını anlamak amacıyla kendilerine "Derneğiniz/ enstitünüz / siz Arap Alevi topluluğundan kaç kişiye ulaşıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Buna göre Ehlen Dergisi temsilcisi dergilerin ortalama 4000 adet basıldığını, ADENS-DER temsilcisi bölge lehçesinde oluşturdukları akıllı telefon uygulamasını 500 kişinin indirdiğini, sosyal medya hesaplarını 2000'den fazla kişinin takip ettiğini ve lehçe sözlüklerinin 2500 adet basılıp dağıtıldığını, Arap Alevi Gençlik Meclisleri temsilcisi sosyal medya hesaplarını 5000'den fazla kişinin takip ettiğini, Akdeniz Kültür Derneği düzenledikleri şarkı yarışmalarına 200'den fazla öğrencinin katıldığını, Kilikya Nehir Derneği toplu mesajlarının yaklaşık 6000 kişiye ulaştığını, ÖVDER ve Samandağ AKAD yaz aylarında düzenledikleri Arapça kurslarına 60 ila 80 arasında öğrencinin katıldığını ve AHAD-DER temsilcisi ise 1000'den fazla kişiye ulaştıklarını belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-1, Kişisel İletişim-2, Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-6, Kişisel İletişim-8, Kişisel İletişim-10, Kişisel İletişim-11, Kişisel İletişim-12). Arap Alevi topluluğunun dağınık olarak yaşayan ve içlerine kapalı bir topluluk oldukları göz önünde bulundurulduğunda söz konusu rakamlara göre görüşülen kişilerin topluluğun belirli kesimlerine ulaşarak düşüncelerini aktarabildikleri ve onların görüşlerinden de haberdar oldukları kabul edilmiştir.

Bilincin saptanması için görüşülen kişilere "Arap Alevi topluluğu arasında kültürün/ dilin korunmasına/ canlandırılmasına yönelik bir istek/ çaba bulunmakta mıdır?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya farklı cevaplar alınmıştır. Görüşülen kişilerden sadece ikisi net bir biçimde toplulukta tabana yayılmış bir istek/ çaba bulunduğunu belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-11, Kişisel İletişim-13). Görüşme yapılan kişilerden 3'ü yeterli olmamakla birlikte artan bir bilinç bulunduğu yönünde görüşler aldıklarını ancak çoğunluğun bu söylemi günlük hayatlarında uygulamaya geçirmediğini, çocuklarıyla Arapça konuşmadıklarını belirtmiştir (Kişisel İletişim- 8, Kişisel İletişim-10, Kişisel İletişim-12). Görüşme yapılanlardan 6'sı ise eskiden beri zaten bilinçli olan belirli bir kesim dışında toplulukta kitlesel bir bilinç olmadığı kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-2, Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-5, Kişisel İletişim-6, Kişisel İletişim-7, Kişisel İletişim-9). Ehlen temsilcisi kendi jenerasyonlarını takip eden yeni jenerasyonlarda konu hakkında bilinç ve istek bulunmadığını belirtmiş; daha çok din odaklı çalışmalar yürüten AKAD temsilcisi ise konu hakkında görüş bildirmemiştir (Kişisel İletişim-1, Kişisel İletişim-4).

Toplulukta farkındalık olup olmadığı tartışmasının yanında mevcut bilincin hangi dönemde ve hangi faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığına ilişkin de farklı görüşler bulunmaktadır. Aslan (2005) yaptığı görüşmeler neticesinde, devlet tarafından uygulanmış olan asimilasyon politikalarının etkisiyle yeni neslin kendi kültürlerini öğrenme isteğinin daha az olduğu kanaatine varmıştır. Diğer yandan Özezen (21-22 Kasım 2015) 'e göre Arapça öğrenme talebi genç kuşaklar arasında son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. İkinci dalga bilinçlenme olarak da adlandırabileceğimiz bu dönemde üniversite öğrencileri tarafından Adana, Antakya, Eskişehir, İstanbul, Ankara, İzmir, Manisa, Muğla, Uşak illerinde herhangi bir hukuki statüsü olmayan Arap Alevi Gençlik Meclisleri[74] oluşturulmuş ayrıca *Ehlen*[75] isimli dergi kurulmuş olup, 2013 yılından beri düzenli olmayan aralıklarla basılmaktadır.

Bu yeni dönem farkındalık ise bir kesim tarafından Reyhanlı Patlaması ve Suriye Krizine bağlanmaktadır. 11 Mayıs 2013 tarihinde nüfusunun tamamına yakını Sünni olan Reyhanlı'da patlama meydana gelmesi üzerine Suriye rejimiyle bağ öne sürülerek, Hatay'da yaşayan Arap Alevilerden gözaltına alınanlar olmuştur. Yine bu dönemde bazı politikacılar Suriye rejimiyle bağlantılı oldukları gerekçesiyle Arap Alevileri hedef alan konuşmalar yapmışlar ve bu topluluk için "Nusayri" isimlendirmesini kullanmışlardır (Duman, 2016). Yüceer (21-22 Kasım 2015)'e göre Suriye krizi ile ortaya çıkan ayrıştırıcı söylemlerin etkisiyle Arap Alevi gençler arasında bir "kimlik keşfi" ile birlikte gençlik meclisleri kurulmaya başlanmıştır. Sadık Çil konuyu şu şekilde özetliyor:

> *Biz değiştikçe dünya da değişiyordu. 11 Eylül saldırısı, Afganistan müdahalesi, İkinci Körfez Savaşı, Arap Baharı, Tunus, Mısır, Libya ve Kaddafi'nin hazin sonu ve yanı başımızda Suriye iç savaşı derken kulakları ve vicdanları sağır eden Reyhanlı'daki patlatılan bomba. Artık film izler gibi izlediğimiz savaşla karşı karşıyaydık. Reyhanlı patlaması fiziksel varlığımızın tehdit altında olduğunun habercisiydi. Bu andan itibaren Arap Alevi halkı aydınlarının ve bireylerinin kendi üzerine düşünmesi ve çözümler üretmesi, enerjisini ve zamanını bunun üzerine harcaması lütuf değil bir zorunluluktur (Ehlen, Aralık 2015, s 35).*

[74] Kişisel İletişim-11
[75] Kişisel İletişim-1

Yapılan görüşmelere göreyse[76] üniversite öğrencileri arasında 2013 yılından itibaren meydana gelen uyanışın kaynağı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Soruya cevap veren 8 kişiden 4'ü uyanışın kaynağını Suriye Savaşı'na bağlamamış, 1990'larda başlayan uyanışı kendilerinin öğrenim hayatları boyunca ve özellikle de üniversitede karşılaştıkları kimlik karmaşasına bağlamışlardır[77]. Görüşme yapılan diğer 4 kişiden 3'ü son dönemdeki uyanışı Suriye Savaşı'na bağlarken 1'i de belirli bir kesimin her zaman lehçenin kaybı konusunda hassas olduğunu belirtmiştir (Kişisel İletişimler-1-13).

Görüldüğü üzere toplulukta kitlesel bir dil hakkı bilinci bulunup bulunmadığı ve eğer bulunuyorsa ne zamana ve hangi faktörlere dayanarak oluştuğu konularında fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak tüm görüşler değerlendirildiğinde günümüzde artıyor olsa da tabana yayılan kitlesel bir bilinç oluştuğunu söylemek pek mümkün değildir. Konu hakkında bilinç ve çabanın entelektüeller seviyesinde kaldığı ancak gelecek nesiller konusunda umutsuz olunmadığı anlaşılmaktadır.

Uyanış dönemleri ve tetikleyen faktörlere bakıldığındaysa 1990'lar döneminin de 2010 sonrası dönemin de, 2013 Suriye Krizinin de etkisi göz ardı edilmeksizin[78], esas alınmasının pek mümkün olmadığı; iki dönemin de hem küresel hem de ulusal düzeyde hak arayışlarının yoğunlaştığı dönemler olduklarının kabul edilmesi doğru olacaktır. Mertcan (2013)'a göre on yıllar boyunca erime yönünde eğilim gösteren Arap Alevi kimliği 90'lı yıllardan beri daha çok hak arama ve bu yönde örgütlenerek daha çok sivil toplum kuruluşu kurulması yönünde olmuştur. Hem gittikçe daha da globalleşen dünyada iletişim imkanlarının hızla artması hem de Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliklerden sonra Arap Alevilere yönelen oklar özellikle de Reyhanlı'da yaşananlar Arap Alevilerde, özellikle de genç kesimde kimlik farkındalığı ve duyarlılığını arttırmıştır (Mertcan, 2013).

---

[76] Görüşülen kişilerden bir kısmı toplulukta herhangi bir bilinçlenme olduğunu düşünmediğinden dolayı bağlantılı olan bu soru temelsiz kalmış ve cevaplanmamıştır. Toplulukta bilinçlenme olup olmadığıyla ilgili sorunun cevabına ilerleyen kısımda yer verilecektir.

[77] Çalışma açısından yaş-bilinç bağlantısı gözetilen bir nokta olmamasına rağmen gelen cevaplardan aynı jenerasyonda olan kişiler arasında kısmen tutarlılık olduğu saptanmıştır. Buna göre 1990'lardaki bilinçlenmeyi üniversitede yaşadıklarına bağlayanların 30-40 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ancak son dönem uyanışı Suriye Savaşı'na dayandıran 3 görüşülen kişiden 2 'si 20'li yaşlarda, 1'i ise 40'lı yaşlardadır. Bu konudaki görüşlerle ilgili şehir ya da ilçe konusunda bağlantı tespit edilmemiştir.

[78] Suriye Krizi ayrıca kitlese göçlere de sebep olmuş Çukurova Bölgesi'ne de tüm Türkiye'de olduğu gibi on binlerce Suriye vatandaşı iltica etmiştir. Bölgeye anadili Arapça olan on binlerce kişinin yerleşmesinin bölgede konuşulan lehçeye etkisi olabileceği hususu bu araştırmanın ileriki safhalarında gözlenmlenmeye başlandığından araştırmaya konu edilememiştir. Ancak bu etkinin ciddiye alınması gerekmektedir ve başka bir çalışmaya konu edilebilir.

Motivasyon sebebi ya da etkinlikleri ne olursa olsun azınlık konumundaki topluluklarda kimlik unsurlarına karşı tehdit hissedilen dönemlerde bilinçlenme ve koruma isteği artmaktadır. Son birkaç yıllık dönemde de böyle bir etkinin meydana geldiği söylenebilir. Arap Alevi Gençlik meclisleri ve Ehlen Dergisi'ne ek olarak ADENS-DER, AHAD-DER, Ortadoğu Arap Araştırmaları Enstitüsü bu son birkaç yıl içinde kurulmuş olan sivil toplum kuruluşlarındandır.

5.3.3. Lehçenin Korunması ve Canlandırılması İçin Bugüne Kadar Yapılmış ve Yapılmakta Olan Çalışmalar

Bu başlık altında Arap Alevi topluluğu tarafından lehçelerini korumak ve canlandırmak için yapılan çalışmalar sivil toplum kuruluşları ve bunların aktiviteleri çerçevesinde ele alınacaktır. Bu hususlar literatür taramasının yanında yapılan görüşme sonuçlarıyla birlikte incelenecektir.

Türkiye'de 1980'lerin ortasından itibaren farklı alanlarda sivil toplum kuruluşları kurulmaya başlanmış, bu akım ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte Arap Aleviler arasında da Arapçanın korunması ve canlandırılmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Arapça tiyatro gösterileri, konserler, çocuklar için Arapça şarkı yarışmaları gibi etkinlikler düzenlenir olmuştur (Duman, 2016). 1990'ların başlarında sivil toplum kuruluşları kurulmaya başlanmıştır.

1990 yılında Adana'da ilk kurulan dernek olan ASDA[79]'nın ilk etkinliklerinden biri Arapça dil kurslarının düzenlenmesi olmuştur ancak zaman içinde talep azlığı sebebiyle kurslar 1994 yılında kapanmıştır. Ancak vakıf halen faaliyettedir. Arap Aleviler tarafından kurulan ilk sivil toplum kuruluşlarından bir diğeri de 1994 yılında kurulmuş olan AKDER (Akkapı Sosyal Dayanışma Derneği)'dir. Dernek sosyal dayanışma ve yardımlaşma amaçlı olarak kurulmuş; çeşitli kurslar, tiyatro etkinlikleri ve kütüphane hizmetleri vermiştir (Aslan, 2005). Bunlar dışında 1990'ların ikinci yarısından itibaren çoğunlukla mahalle esasına göre kurulmuş olan ve yöneticileri din adamları olan "Cenaze Dernekleri" de kurulmuştur. Ancak bu derneklerin kültürel bir faaliyeti bulunmayıp amaçları daha çok ekonomik durumu iyi olmayan topluluk

[79] Kişisel İletişim-9

mensuplarının cenaze işlemlerinin yürütülmesidir, ayrıca buluşma ve sosyalleşme mekanı olarak da görülmektedirler (Keser, 2008). Yine Adana AKAD[80], Samandağ AKAD[81], İskenderun AKAD ve Akdeniz Kültür Derneği[82] de bu dönemde kurulmuş ve halen faaliyetlerine devam eden sivil toplum kuruluşlarındandır.

Bölge lehçesinin korunması ve canlandırılması için görüşme yapılan kişilerin bir kısmı bireysel olarak, bir kısmı dernek, enstitü, gençlik meclisi ya da dergi bazında çalışmalar yapmakta iken bir kısmında dini koruma ve sürdürmenin daha ön planda tutulduğu tespit edilmiştir.

Temsilcisi ile görüşme yapılan Ehlen Dergisinin her sayısında anadille ilgili yazılara yer verilmekte, kaybolan dili canlandırma amaçlı olarak derginin ikidilli olmasına önem atfedilmekte, asimilasyon politikaları ve tarih öğrenimine özen gösterilmektedir. Ayrıca köy ve ilçe gibi yerlerin eski isimlerinin kullanılmasına da dikkat edilmektedir (Kişisel İletişim-1). Kilikya Nehir Derneği, Mersin ilinde oldukça geniş kitlelere ulaşan ve son derece faal bir dernek olup dernekte sadece konuşma sınıfı dahil farklı Arapça kursları verilmekte, derneğin radyosunda Arapça müzik yayını yapılmakta, aynı zamanda dini kanaat önderi olan dernek temsilcisi dini bayramlarda yaptığı konuşmalarda lehçenin korunması ve canlandırılmasının önemine değinmektedir. Ayrıca kurmakta oldukları kültür merkezinde Arap Dili ve Edebiyatı bölümü açma planları bulunmaktadır (Kişisel İletişim-2). AHAD-DER Adana'da İsmailiye mahallesi ile Yüreğir ve Seyhan'da olmak üzere 3 farklı noktada; AKAD dernek merkezleri olan Adana Seyhan'da; Arap Alevi Gençlik Meclisleri ise bulundukları illerde Arapça kursları düzenlemektedirler (Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-4, Kişisel İletişim-11). Samandağ AKAD da dönem dönem kurslar düzenlemektedir. Dernek temsilcilerinden birisi Arapça seçmeli ders öğretmeni olmakla beraber yine temsilcilerden diğerinin dini kanaat önderi olması sebebiyle dini törenlerde dilin önemine de değinildiği belirtilmiştir (Kişisel Görüşme-8). ÖVDER ise yazları çocuklara yönelik kurslar düzenlemekte ve velilerin lehçenin korunması ve canlandırılması için bilinçlendirme çalışmaları yapmaktadır (Kişisel İletişim-6). Akdeniz Kültür Derneği, ÖVDER ile birlikte birkaç yıldır Dünya Anadil Günü etkinlikleri kapsamında çocuklar arasında Arapça şarkı yarışması düzenlemektedir (Kişisel İletişim-6, Kişisel İletişim-7, Kişisel İletişim-10).

[80] Kişisel İletişim-8
[81] Kişisel İletişim-5
[82] Kişisel İletişim-10

Bu etkinliklerin yanında kişisel olarak çaba gösteren kişiler ile de görüşülmüştür. Türk Dili ve Edebiyatı profesörü olan görüşülen kişi Adana Arapça lehçesi için sözlük hazırlamakta, aynı zamanda 1994 yılından beri topluluğun ileri yaştaki mensuplarıyla görüşerek hikaye, atasözü, deyişleri de derlemektedir. Görüşülen kişi yine kişisel çabalarıyla olabildiğince çok kişiye ulaşarak dil bilinci aşılama çalışmaları yapmaktadır. Ayrıca Adana'da yoğun Arap Alevi nüfusunun bulunduğu mahallelerde ders verme projesi bulunmaktadır (Kişisel İletişim-5). Akdeniz Kültür Derneği'ndeki faaliyetleri dışında kişisel çaba gösteren bir diğer gönüllü kişi ise seçmeli dersin seçilmesi için velileri bilinçlendirme çalışmaları yapmakta, araştırmalar yazarak çeşitli kanallarda sesini duyurmakta ve bireysel olarak resmi makamlara dilekçeler ile başvurularda bulunmaktadır (Kişisel İletişim-10). ADENS-DER, ise üyeleri öğretmenlerden oluşan bir enstitü olup eğitim odaklı birçok çalışma yapmaktadır. Bu çalışmaların içinde bölge lehçesinde akıllı telefon uygulaması oluşturulması, lehçede öğretim kitaplarının hazırlanıp basılması, Halk Eğitim işbirliğiyle kurslar düzenlenmesi, Antakya Arap Alevi Gençlik Meclisi'ne kurs verilmesi, lehçede hikayelerin derlenmesi gibi çalışmalar bulunmaktadır (Kişisel İletişim- 12). ASDA ve OAHAE temsilcileri ise kurs çalışmaları olmadığını belirtmişlerdir. ASDA temsilcisi, önceliklerinin Alevilik olması, vakıf olmaları ve daha önceden düzenledikleri kurslara yeterli talep gelmemesi sebepleriyle lehçenin korunması ve canlandırılması konusuna değinmediklerini belirtmiştir (Kişisel İletişim-9). OAHAE temsilcisi ise enstitü olarak kendilerine eğitimi değil tarih araştırmalarını hedef aldıkları için kurs düzenlemediklerini belirtmiştir (Kişisel İletişim-13). Ancak enstitü Arap Alevilerle ilgili birçok sivil toplum kuruluşu ve akademisyenin katılımıyla Arap Alevi Konferansı düzenlemiş ve konferansın ayaklarından biri olan anadil atölyesinden çıkan sonuçlar topluluğun önde gelenlerinin konu hakkındaki görüşlerini yansıtması bakımından önemlidir.

Görüldüğü üzere Arap Alevi topluluğunda dil, din ve kültürün korunması maksadıyla gittikçe daha çok çalışma yapılmakta, daha fazla sivil toplum örgütü kurulmaktadır. Ancak bireysel seviyede de sivil toplum kuruluşu seviyesinde de yapılan faaliyetlerin resmi yönlü değil daha çok kendi çabalarıyla yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.4. Arap Alevi Topluluğunun Dil Hakları Talebi

Bölümün önceki başlıklarında Arap Alevilerin kim oldukları incelenmiş, anadilleri olan Arapça lehçesinin yoğun dil kaymasına maruz kalarak kaybolmaya yüz tutmuş bir lehçe olduğuna değinilmiş, Türkiye hukukuna göre topluluğa bahşedilen dil hakları ele alınmış, ardından bu doğrultuda topluluğun lehçeyi korumak ve canlandırmak için yaptıkları ve yapılması gerektiğini düşündüğüne ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Ancak literatür taramasından da yapılan görüşmelerden de elde edilen verilere göre halihazırda yapılan faaliyetler de yapılması planlanan faaliyetler de topluluğun kendi çabasıyla yapması gereken faaliyetlerdir. Bu noktada topluluğun resmi hak talebinde bulunma yönünde eğilimi olup olmadığının ve yerel otoritelerden destek alma isteklerinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi gerekmiştir.

Arap Aleviler tarafından yapılan ilk resmi talep girişimi dil haklarına ilişkin değil Arap Alevi din adamlarının yetiştirilmesi maksadıyla okullar kurulması ya da yurtdışında eğitim alan din adamlarının Türkiye'de bu sebeple sorun yaşamamalarına ilişkindir. Bu talebi şekillendiren sebeplerden birisi de din adamlarının Arapça bilme seviyelerindeki düşüştür (Sertel, 2005). Bunun dışında 1990'lı yıllar boyunca resmi mercilere yapılan başvuruların çoğunlukla dini kimliğe yönelen tehditlere ilişkin olduğu yapılan görüşmelerde saptanmıştır (Kişisel iletişim-4).

Dil haklarına ilişkin olarak ise görüşülen kişilerden birisi şahsi olarak okullara, Samandağ İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne, Milli Eğitim Bakanlığı'na, Başbakanlık'a mektuplar gönderdiğini belirtmiştir (Kişisel iletişim-10)[83]. Dil haklarına ilişkin başka bir resmi talep girişimiyse eski yer isimlerinin iadesi konusunda olmuştur. Yapılan görüşmelerde, yer isimlerinin iadesi talebiyle ilgili 2013 yılında çalışmalar yapıldığı ancak sonuç olarak talebin ilgili mercilere iletilmediği ortaya çıkmıştır (Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-10, Kişisel İletişim-11). Bununla birlikte, görüşülen kişilerden bir kısmı yerlerin eski isimlerini kendi aralarında kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir[84] (Kişisel İletişim-1, Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-10, Kişisel

[83] Görüşülen kişi şahsi çabalarının Arapçanın seçmeli ders olarak kabul edilmesine katkıda bulunduğu kanaatinde olduğunu da belirtmiştir. Söz konusu seçmeli derste Arapçanın *Yaşayan Diller ve Lehçeler*en değil yabancı dil olarak alınmasının ve lehçe yerine Fasih Arapçada verilmesine ilişkin eleştiri ve görüşlere bir önceki başlıkta yer verilmişti.

[84] Yer isimlerinin iadesi Mersin, Adana ve Hatay illeri açısından ayrı ayrı ele alınması gereken bir konudur. Kilikya Nehir Derneği temsilcisine göre Tarsus'ta bulunan Musalla (Yeşil Mahalle) mahallesi gibi tek tük yer dışında Adana ve Mersin'de yerlerin eski isimleri yerel halk tarafından dahi

İletişim-11). Ayrıca OAHAE temsilcisi düzenledikleri konferansın sonuç notlarını içeren kitapçıkları milletvekillerine, belediye başkanlarına ve ulaşabildikleri tüm kamu makamlarına ilettiklerini, bu kitapçığın içinde topluluğun taleplerinin de yer aldığını ancak hiçbir makamdan bu konuda dönüş gelmediğini belirtmiştir (Kişisel İletişim- 13). ÖVDER temsilcisiyse düzenledikleri etkinlik ve panellere yerel yönetimlerden gelen konukların katıldığını ve kendilerinin bu toplantılarda yer isimlerinin iadesini istediklerini her zaman dile getirdiklerini belirtmiştir (Kişisel İletişim- 6).

Görüldüğü üzere topluluğun önde gelenlerinin dahi bölge lehçesinin korunması için yaptıkları, yapmayı planladıkları ve halihazırda bulundukları resmi talep girişimlerine bakıldığında seçtikleri yolun çoğunlukla resmi talep iletme yönünde değil kendi çabalarıyla dili aktarmaya çalışmak olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine görüşülen kişilere "Sizin/ derneğinizin/ enstitünüzün dil haklarına ilişkin talepleri resmi olarak iletme fikri/ planı bulunmakta mıdır?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşülen kişilerin bir kısmı dil haklarıyla ilgili resmi talepte bulunulabilmesi için bazı şartların sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir. OAHAE temsilcisi bilinç tabana yayılmadan yapılacak resmi talebin aykırı görüneceğini, Samandağ AKAD temsilcisi talepten önce topluluğa bilinç aşılanması gerektiğini ve Kilikya Nehir Derneği ise kendi kültür merkezleri kurulup dernek kurumsallaştıktan sonra bu konuda çalışma yapacaklarını belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-13, Kişisel İletişim-8, Kişisel İletişim-2). Bununla birlikte, önceliklerinin zorunlu din derslerinin kaldırılması olduğunu, dil hakları konusunun daha sonra ele alınacağını söyleyenler de olmuştur (Kişisel İletişim-9, Kişisel İletişim-3). Soruya cevap verenlerden diğer iki temsilciden biri resmi talep konusunun siyasi bir iş olması sebebiyle eğitimci olarak bu görevi kendilerinde görmediklerinden bahisle ve diğeriyse taleplerinin ikidillilik olduğunu ancak daha etkili olacağından düşüncesiyle kendi çabalarıyla dile katkıda bulunmaya çalıştıklarını bildirmişlerdir (Kişisel İletişim-12, Kişisel İletişim-1).

Cevaplardan anlaşıldığı üzere görüşülen kişilerden hiçbiri somut bir resmi talep iletme planından söz etmemiş, bir kısmı belirsiz bir gelecekte olabileceğini belirtirken bir kısmıysa dinle ilgili taleplerinin daha öncelikli olduğuna değinmiştir. Topluluğun görece daha bilinçli olan kesiminin dahi resmi hak talebinde bulunmayı planlamıyor olması peşinden farklı soruları getirmiştir.

---

bilinmemektedir. Bilinen yer isimleri talebi sadece Musalla mahallesinde bulunmaktadır (Kişisel İletişim-2). Ancak yer isimlerinin iadesi talebinin Hatay ilinin ilçeleri bakımından daha geçerli olduğu söylenebilir.

Buna göre parlamento bazında bir talep planlanmıyorsa bunun sebebinin yerel yönetimler, kamu kurumları ve merkezi idarenin taşra teşkilatları ile sorun yaşanıyor olup olmadığının tespiti maksadıyla görüşülen kişilere "Bu çalışmalarınızda yerel yönetimlerden/ kamu kurumlarından/ merkezi idarenin taşra teşkilatlarından destek/ yardım alıyor musunuz? Yerel yönetimler/ kamu kurumları/ merkezi idarenin taşra teşkilatları tarafından engellemelerle/ problemlerle karşılaşıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya görüşülen kişilerden 4'ü cevap vermiştir. Kilikya Nehir Derneği, düzenledikleri etkinliklerde valilik ve emniyetten destek gördüklerini, yerel yönetimlerden destek almamakla beraber nadiren bazı belediyelerle sorun yaşadıklarını ancak genellikle herhangi bir engellemeyle karşılaşmadıklarını belirtmiştir (Kişisel İletişim-2). AHAD-DER temsilcisi resmi statüsü olan bir dernek olduklarını, yerel yönetimlerle hiçbir sorun yaşamadıklarını, aksine valilikten destek gördüklerini bildirmiştir (Kişisel İletişim-3). Bağımsız sanatçı bir engellemeyle karşılaşmadıklarını, hatta desteklendiklerini ancak takip edildiklerini beyan etmiştir (Kişisel İletişim-7). OAHAE temsilcisiyse yakın olduklarını düşündükleri belediyelerle iyi ilişki içerisinde olduklarını ancak devlet otoritesini temsil eden valilik gibi makamlardan yardım alamayacaklarını düşündükleri için pek iletişim kurmadıklarını belirtmiş; düzenledikleri konferans için valilikten izin aldıklarını, hiçbir problemle karşılaşmadıklarını ancak valiliğin yoğun güvenlik önlemleri aldığını dile getirmiştir (Kişisel İletişim-13).

Cevaplardan anlaşıldığı üzere yerel yönetimler/ kamu kurumları/ merkezi idarenin taşra teşkilatları yapılan çalışmaların önünde bir engel teşkil etmemekte hatta bazı durumlarda destekleyici olmaktadır. Bu noktadaysa eğer yerel yönetimler/ kamu kurumları/ merkezi idarenin taşra teşkilatları tarafından bir engellemeyle karşılaşılmadığına göre görüşülen kişiler ve temsil ettikleri kuruluşların bu makamlardan destek alma yönünde niyetlerinin olup olmadığının tespit edilmesi gerekmiştir. Bu niyetin tespiti amacıyla görüşülen kişilere "Yerel yönetimlerden/ kamu kurumlarından/ merkezi idarenin taşra teşkilatlarından talebiniz özgürlük verilmesinden ibaret mi yoksa maddi ve altyapısal olarak desteklenmeniz gerektiğini düşünüyor musunuz? Destek almak için talepte bulundunuz mu?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşülen kişilerden bir kısmı belediyelerden bazı taleplerde bulunmuş olmakla birlikte[85], genel

[85] ASDA temsilcisi Adana Büyükşehir Belediyesi'nden kültür merkezi talebinde bulunduklarını, planın 1/5000'lik nazım imar planı içerisine alındığını ancak henüz somut bir gelişme olmadığını aktarmış; Kilikya Nehir Derneği temsilcisiyse açacakları kültür merkezinin bir kısmının Alevilikle ilgili olacağına dair bildirimde bulunduklarını belirtmiştir (Kişisel İletişim-9, Kişisel İletişim-2). Ayrıca AKAD temsilcisi belediyeyle işbirliği içinde ayrımcılığa karşı konferanslar düzenlediklerini bildirmiştir (Kişisel İletişim-4).

görüş yerel otoritelerin pozitif edim üstlenmesindense yapılan çalışmalara müdahale etmemeleri gerektiğinden ibarettir. Ehlen Dergisi, AHAD-DER, Kilikya Nehir Derneği, Samandağ AKAD temsilcileri kültürün korunması ile ilgili çalışmaları topluluğun kendisinin düzenlemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-1, Kişisel İletişim-3, Kişisel İletişim-2, Kişisel İletişim-8). OAHAE temsilcisi genel görüşün özgür bırakılmak yönünde olduğunu belirtmiştir. Kültürün korunması ve yaşatılması amacıyla kurulan bir enstitü olarak nasıl olsa destek alınamayacağı düşüncesiyle yerel otoritelere başvurmayı düşünmemiş dahi olmalarını çok üzücü bir durum olarak nitelendirmiştir (Kişisel İletişim-13).

Yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre Arap Alevi topluluğunun sistemli bir şekilde resmi olarak dil hakları talebinde bulunmadığı, bir kısım sivil toplum kuruluşunun önceliğinin dinsel özgürlüklere ilişkin olduğu, yerel otoritelerle sorun yaşanmamasına rağmen çoğunluğun yerel otoritelerden de destek talep edilmeden lehçenin korunması ve canlandırılması için topluluğun kendinin çaba göstermesi gerektiği görüşünün hakim olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dil haklarına ilişkin resmi talep iletilebilmesi için toplulukta konu hakkında bilincin yayılması gerektiği de yapılan görüşmelerden çıkarılan sonuçlardan birisidir.

Arap Alevi topluluğunun dil hakları talebi, bulunulan durumda, topluluğun kendi çabalarıyla hem bilinci kitlesel boyuta yaymak hem de sivil toplum kuruluşları ve bireysel çalışmalar vasıtasıyla lehçenin öğretilmesinin sağlanması gerektiği yönündedir. Yapılan görüşmeler ve sivil toplum kuruluşları ile dergilerde bilinç aşılanmasının ve lehçenin öğretilmesinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konularında da farklı görüşler olduğu saptanmıştır.

5.3.5. Lehçenin Korunması İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Görüşler

Adana, Mersin, Hatay illerinde yaşayan Arap Alevileri tarafından konuşulan Arapça lehçesinin giderek daha az kişi tarafından konuşulduğu, konuşanların da gittikçe daha çok kelimeyi Türkçesiyle ikame ettiği ve dilin kaybına sebep olabilecek derecede

---

ADENS-DER temsilcisiyse Samandağ Belediyesi'nin dil okulu açma planının olduğunun ancak söz konusu merkezi açacak olan kişilerin bölge lehçesi konusunda uzman akademisyen ve eğitmenlere danışmamış olmasını eleştirmiştir (Kişisel İletişim- 12).

bir dil kayması yaşandığı hususu farklı kaynaklardan incelenerek önceki başlıklarda belirtilmişti. Bölge topluluğunun akademik ve sosyal alanlarda önde gelenlerinin, sivil toplum kuruluşlarının, enstitülerin ve gençlik örgütlenmelerinin dilin korunması ve canlandırılması konusunda gittikçe daha çok bilinçlendiği ve bu konuda yapılabilecekleri tartıştıkları gözlemlenmektedir.

Tartışılan ayrıntılar arasında Arapça seçmeli ders hakkı, dil öğretiminde kullanılacak alfabe, lehçe mi yoksa Fasih Arapçanın mı öğretilmesi gerektiği gibi konular bulunmaktadır. Bölgede konuşulan Arapça diyalektleri üzerine araştırmalar yürütmekte olan Mahmut Ağbaht, Ehlen Dergisi'nde yayımlanan yazılarında bölgede konuşulan Arapça diyalektinin korunması ve canlandırılması için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusuna çokça değinmektedir. Arapça öğretimi yerel lehçe (anadil) kursu, standart Arapça (*Fusha*) kursu ve Kuran-ı Kerim kursu olmak üzere 3 farklı şekilde yapılabilir (Ehlen, Aralık 2015). Ağbaht'a göre öncelikli olan Fasih Arapçanın değil yerel lehçenin öğretilmesidir. Bir kişi anadili edinmeden direkt olarak Arapçanın üst değişkesini öğrenirse bu yabancı dil öğrenmektir, kişini öncelikle kendi lehçesi olan alt değişkeyi öğrenmesi gerekmektedir. Fasih Arapça daha üst düzeyde kullanım için önemlidir ancak bölgesel lehçenin korunması ve canlandırılması için öncelik onun öğretilmesi olmalı, yerel diyalekt günlük hayatta kullanılabilir hale gelmelidir. Bu nedenle Ağbaht'a göre ülkemizde de anadil olarak Arapça konusunda yapılacak çalışmalarda bu durum göz önünde tutulmalıdır (Ehlen, Mart 2015, s. 14; Ehlen, Aralık 2015).

Smith/ Kocamahhul (2003) farklı din ve mezheplerden Arap toplulukları ile yaptığı saha çalışmalarına dayanarak kurulacak olan dil kursları ya da özel okullarda standart Arapçanın mı yoksa yerel lehçenin mi öğretilmesi gerektiği konusunda karışıklık çıkması ihtimali üzerinde durmaktadır. Dinlere göre lehçeler farklılık gösterebilmektedir, bu farklılık dini organizasyonlarca dil eğitimi verilebileceği seçeneğini mantıklı kılsa da Alevi toplumunda bu tarz bir dil eğitimi düzeni bulunmaması sorun yaratabileceğinden Smith/Kocamahhul (2003) standart Arapça eğitimi sağlanmasını hem özel hem devlet tarafından sağlanacak kurs ve okullar için uygun bir seçenek olarak görmektedir. Ayrıca yazara göre, dilin din ile bağlantısına önem verildiği ve farkındalığın dilin muhafazası noktasında çok etkili olamadığı saptamaları da dikkate alındığında, din-dil ilişkisi dilin yeniden canlandırılması için bir başlangıç noktası olarak kullanılabilirdir.

OAHAE tarafından 21-22 Kasım 2015 tarihlerinde Antakya'da tertip edilmiş olan Arap Alevi Konferansı'nda düzenlenen atölyelerden biri de anadile ilişkindi. Anadil konusunda düzenlenen çalıştaya sivil toplum kuruluşu temsilcileri katılmış, durum değerlendirmesi yapmış ve yapılması gerekenler hakkında tartışmışlardır. Çalıştay sonuç bildirgesine göre katılımcılar birkaç konu dışında Ağbaht (Mart 2015) ve Smith/Kocamahhul (2003) ile hemfikirdirler. Bu çalıştayda Ağbaht'ın aksine ortaklaşa varılan sonuca göre ise Arapça eğitimi aile içinde lehçe olarak edinilmelidir, ancak Arapça öğretiminin fasih Arapçayla yapılması gerektiği yönünde uzlaşılmıştır. Hem yerel yönetimlere sorumluluk yüklenmesi gerekliliği hem de Arap Alevi siyasi örgütlenmesinin tamamlanmasının önemine değinilerek tüm Arap Alevi sivil toplum kuruluşlarının bir araya getirileceği toplantılar düzenlenmesi çağrılarında bulunulmuş olması ileride resmi talep geliştirilebileceği yönünde yorumlanabilir (Matkap, Mertcan, Özezen Yüceol, Yüceer, 21-22 Kasım 2015, s. 23-24).

İlköğretim Kurumlan (ilkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesinin Ortaokul Kısmında Değişiklik Yapılmasına ilişkin 28/05/2013 tarihli ve 22 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ile Yaşayan Diller ve Lehçeler kategorisinde Kurmançi ve Zazaki ile Adiğece ve Abazaca dersleri müfredata eklenmiştir. Ancak Arapça yabancı diller kategorisinde ele alınmıştır. Ayrıca İlköğretim Arapça Dersi öğretim programı da T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır. Müfredata koyulan ortaokullar için seçmeli Arapça dersleri "yerel diller ve lehçeler" ders grubundan değildir, yabancı dil olarak Fasih Arapça dersidir[86]. Yerel Arap lehçesinin bu programa eklenmesi gerekmektedir (Ehlen, Aralık 2015, s. 10). Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi diğer yerel dil ve lehçeler arasında değerlendirilmemektedir[87].

Bir diğer tartışma konusu lehçenin Arap harfleriyle mi yoksa Latin kökenli özel bir alfabeyle mi yazılarak öğretilmesi gerektiğine ilişkindir. Ağbaht'a göre yerel diyalekt Arap Alfabesiyle değil Latinize harflerle öğretilmelidir (Ehlen, Aralık 2015, s. 11). Görüşülen kişilerden ikisi de latinize harflerin kullanılarak lehçe öğretiminin yapılması gerektiği görüşünde olduklarını belirtmişlerdir (Kişisel İletişim-5, Kişisel İletişim-13). OAHAE tarafından düzenlenen çalıştaydaysa fikir birliği sağlanamamış,

[86] ADENS-DER temsilcisi tarafından yaşayan diller seçmeli dersleri altında "diğer" seçeneğine uygun olarak bölge lehçesinin modül olarak düzenlenebileceği belirtilmiştir (Kişisel İletişim- 12). Bu modülün oluşturulup sınıflarda uygulanmasının mümkün olup olmadığı başka bir araştırmaya konu edilebilir.

[87] Ancak halihazırda uygulamada olan yabancı dil olarak Arapça seçmeli dersi uygulamasının etkinliği konusunda da tartışmalar sürmektedir. Yapılan görüşmelerde velilerin bilinçli olmaması sebebiyle gereken öğrenci sayısının sağlanamaması ya da bu sayı sağlansa dahi bazı durumlarda dersin öğretmeninin bulunamaması gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır (Kişisel İletişim-10).

bu konunun tartışılması için bilimsel etkinlikler düzenlenmesi gerektiğine değinilmiştir (Matkap vd., 21-22 Kasım 2015, s. 23-24).

Yine üzerinde uzlaşılan bir konu da Kuran-ı Kerim kurslarının anadile katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekliliğidir (Ağbaht, Mart 2015, s. 9; Matkap vd., 21-22 Kasım 2015, s. 23-24). Smith/Kocamahhul (2003) gibi çalıştay bildirisine göre de dinsel motivasyon kültürün korunması için önem arz etmektedir. Bildiri önerilerinden biri de din adamlarının sert tutumlarından vazgeçmesi ile din eğitiminde uygulama farklılıklarının giderilerek gençlerin dinsel motivasyonunun arttırılmasıdır (Matkap vd., 21-22 Kasım 2015, s. 23-24). Başka bir motivasyon kaynağı olarak görülen faktör ise son yıllarda içinde bulunulan siyasi ve toplumsal koşullar ile Suriye Savaşı'nın Arap Alevi gençlerinde yarattığı kültürel farkındalıktır. Bildiriye göre bu farkındalık ortamından yararlanılmalıdır (Matkap vd., 21-22 Kasım 2015, s. 23-24).

Ağbaht'a göre sivil toplum kuruluşlarına lehçenin korunması için bir takım sorumluluklar düşmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının da katkısıyla eğitici festival, panel ve seminerler düzenlenmesi, çocukların ikidilli yetiştirilmesine ilişkin ve iki dili etkin şekilde kullanabilecek yeterlilikte bireyler yetiştirmenin önemi konusunda halkın ve velilerin bilinçlendirilmesi, hem standart Arapçanın hem de lehçenin uzman eğitimciler tarafından eğitim verilecek kurslar açılması, anadil konusunun düzenlenmesinde hukuk ve dilbilim gibi farklı disiplinlerden bilimsel destek alınması, çocukların ikidillerini de etkili olarak kullanmayı öğrenmeye başlayabilecekleri kreşler kurulması, seçmeli yabancı dil dersinde Arapça seçilmesinin teşvik edilmesi, anadilin sadece seçmeli ders olarak değil müfredatta da yer almasının sağlanması, lehçe öğretimi için gerekli kitap, sözlük gibi her türlü materyal eksiğinin konunun uzmanlarınca giderilmesi ve lehçeye uygun *Latinize alfabe* geliştirilmesi, kültür-sanat merkezleri ve atölyelerinin kurulması, çocuklar için çizgi film ve animasyonların lehçe dublajlı olarak hazırlanması, her yaşa hitap edecek ve yerel lehçede yayın yapan radyo ve televizyonlar kurulması, sivil toplum kuruluşlarının her türlü bildiri ve yayınlarını iki dilde yapmaları, üniversiteye giriş çağındaki öğrencilerin Arap dili ve edebiyatı, Arapça mütercim tercümanlık ve Arapça öğretmenliği bölümlerini seçmeye teşvik edilmesi, Adana, Hatay ve Mersin illerindeki çokdilli ve çokkültürlü ortamın korunması, yaşatılması ve bu konuda siyasi ve ticari de sahil her alanda kazanım sağlanması maksadıyla bu şehirlerdeki üniversitelerde ilgili bölümlerin açılmasının talep edilmesi, bu konuyla ilgili bilimsel çalışmaların yapılması için enstitülerin kurulması gerekmektedir (Ehlen, Mart 2015). Smith/ Kocamahhul (2003)'e göre de kreş uygulaması bölgede yaşayan

Arap halkı için idealdir ayrıca bölge üniversitelerinde bölgesel dilin geliştirilmesi için fakültelerin kurulması gerekmektedir. Yine en büyük görevlerden birisi de evde Arapça kullanılması konusunda aile büyüklerine düşmektedir.

Yapılan görüşmeler sonucunda da ileride olgunlaştırılabilecek olan dil haklarına ilişkin resmi talebin ikidillilik temelli olabileceği, ikidilli eğitimin topluluğun ihtiyaçlarını karşılayabileceği ancak bu aşamada önemli olanın farkındalığı arttırmak olduğu görüşünün hakim olduğu saptanmıştır (Kişisel İletişim-1, Kişisel İletişim-11, Kişisel İletişim-12).

Görüldüğü üzere çözüm önerileri konusunda genel eğilim çoğunlukla sivil toplum kuruluşları ve araştırmacılara sorumluluk yüklemekle beraber Arapçanın sadece seçmeli ders değil müfredatta da yer alması gerekliliği, yerel yönetimler bazında etkinlikler düzenlenmesi ve bölge üniversitelerde bölüm açılması önerileri resmi talepte bulunulmasını gerektirmektedir. Ancak ilk etapta yapılması gereken halkta bilinç oluşturularak lehçenin öncelikle aile içinde aktarılması ve sivil toplum kuruluşlarınca düzenlenecek kurs ve etkinliklerle dilin yaşatılmaya çalışılmasıdır.

5.4. Tartışma ve Yorum

Kaybolmakta olan dil ve lehçelerin korunması ve canlandırılması için gereken faktörlerden olan “dil hakları” Arap Aleviler için direkt olarak tanınmamıştır. Lozan Barış Antlaşması’nda tanınan ayrımcılık yasağına dayalı haklar ile Anayasa ve yasa reformlarıyla ifade özgürlüğü gibi farklı özgürlükler üzerinden dolaylı olarak tanınmış olan dil hakları, bölgede konuşulan Arapça lehçesinin korunması ya da canlandırılması için yeterli değildir. Bir dil ya da lehçenin korunması ve canlandırılması için devlete pozitif edim yükleyen ve kolektif kullanıma dönük hakların bahşedilmesi gerekmektedir. Bu hakların kazanılması ise, müstakbel hak öznelerinin bu hakları talep etmesi sonucu meydana gelebilir. Nitekim, ilköğretim kurumlarında verilen *Yaşayan Diller ve Lehçeler* seçmeli dersleri arasında Kürtçe ya da Lazca gibi Çukurova Bölgesi Arapça lehçesiyle herhangi bir statü farkı olmayan dil ve lehçeler bulunmaktayken Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin bulunmaması lehçeyi konuşan topluluğun konu hakkında bilinçli olmaması ve dilin korunması ile canlandırılmasına yönelik resmi talepleri bulunmaması sebebine bağlanabilir. Bu durum Çukurova Bölgesi Arapça

lehçesini konuşan toplulukların konu hakkında bilinçli olmadıklarını ve hak talebinde bulunmadıklarının göstergelerinden birisidir.

Kaboğlu, (1996, s. 19)'nun ifadesiyle, "Toplum üyeleri, hak ve özgürlüklerinin bilincinde olduğu ve onlara sahip çıkabildiği ölçüde, insan hakları saygı görür". Hak öznelerinin daha fazla hak elde etmeleri haklarını verimli kullanmaları, haklarına sahip çıkarak daha fazla hak talep etmelerine bağlıdır. Bu sebeple bu bölümde araştırmanın örneklemi olan Arap Alevilerin kendilerine bahşedilen hakların farkında olup olmadıklarının, haklarını verimli kullanıp kullanmadıklarının, hak talebinde bulunup bulunmadıklarının tespit edilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere Arap Alevi topluluğunda dil haklarına ve bölge lehçesinin korunması ve canlandırılmasına yönelik bir farkındalık oluşmamıştır. Konu hakkında bilinç belirli kesimlerle sınırlıdır. Ancak farkındalığın gittikçe yayılmakta olduğu da söylenebilir. Günümüzde topluluk tarafından 3 ilde de (Adana, Hatay, Mersin) kurulmuş olan dernekler, vakıflar ve enstitüler bulunmaktadır. Arap Alevi topluluğunun cenaze kaldırma dernekleri gibi sosyalleşme ve yardımlaşma temelinden başlayıp vakıf ve derneklerle dayanışma, inançla ilgili özel günlerin organize edilmesi ile devam eden sivil toplumsallaşmaları günümüzde bilimsel araştırma temeline oturtulma ve resmi talep geliştirme yönünde olgunlaşmaya devam etmektedir.

Konu hakkında çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının ve dilin korunması konusunda çalışmalar yapan bağımsız araştırmacıların çoğunluğu bölge lehçesini korumak için resmi hak talep etmek yerine asıl görevin topluluğun kendisine düştüğü görüşündedir. Buna göre topluluğun öncelikle lehçeyi aile içinde aktarması gerektiği ayrıca sivil toplum kuruluşlarına ve enstitülere topluluğu bilinçlendirmek ve lehçenin takip eden nesillere aktarılması için her türlü etkinlik ve çalışmanın yapılması yükümlülüklerinin düştüğü görüşünün hakim olduğu söylenebilir. Yapılması gerekenlerin içinde daha yoğun şekilde kursların düzenlenmesi, akademik çalışmaların yoğunlaştırılması, ikidilli[88] kreşlerin kurulması[89], enstitüler kurularak bölge lehçesinin araştırılması, lehçede sözlük çalışmalarının yapılması, lehçe için Latinize harfler

[88] Hatta Kilikya Nehir Derneği temsilcisi kurmayı planladıkları kreşlerin Türkçe, Arapça ve İngilizce olmak üzere üç dilli olmasını istediklerini belirtmiştir (Kişisel İletişim-2).

[89] 29342 sayılı Özel Kreş Ve Gündüz Bakımevleri İle Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş Ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik'e göre ikidilli ya da üçdilli kreşlerin açılmasının önünde yasal bir engel bulunmamaktadır.

kullanılarak bir alfabe oluşturulması, çocuklara yönelik görsel ve işitsel materyallerin geliştirilmesi, radyo ve televizyon yayınlarının yoğunlaştırılması, yabancı dil olarak olsa da velilerin ortaöğretim Arapça dersini seçme konusunda teşvik edilmesi, öğrencilerin Arap Dili ve Edebiyatı, Arapça tercümanlık ve Arapça öğretmenliği gibi bölümleri seçme konusunda teşvik edilmesi bulunmaktadır. Tüm bu faaliyetlerin yapılmasının önünde yasal herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu faaliyetlerin en kısa zamanda, en verimli şekilde ve en çok kişiye ulaşır şekilde düzenlenmesi için talepte bulunmak ve çaba göstermek topluluk mensuplarının elindedir. Topluluğun lehçenin korunması ve canlandırılmasının önemi konusunda bilinçlendirilmesi hususunda yapılacak çalışmalar bu faaliyetlerin verimli şekilde düzenlenmesi için son derece önemlidir.

Araştırma kapsamında topluluk mensuplarının resmi talepte bulunmama eğiliminde olmalarının yanında yerel otoritelerden destek almama yönünde de eğilim göstermelerinin sebebinin yerel ototritelerle sorun yaşanıp yaşanmamasından kaynaklandığı araştırılmıştır. Buna göre topluluktaki yerel ototritelerden destek talep etmeme yönündeki trendin yerel otoritelerle sorun yaşanmasından kaynaklanmadığı, aksine çoğu durumda destek gördükleri anlaşılmıştır.

Her ne kadar olgunlaşmış bir resmi dil hakları talebi bulunmasa da bölge lehçesinin korunması için yapılması gerekenlerle ilgili görüşlerin arasında yerel otoriteler ve kanun koyuculardan talepte bulunulmasını gerektirecek bir takım yollara da yer verilmiştir. Bunların arasında bölgede bulunan üniversitelerde Arap Dili ve Edebiyatı, Arapça mütercim tercümanlık ve Arapça öğretmenliği bölümlerinin açılması[90], bölge lehçesinin yerel diller ve lehçelerden olduğunun kabul edilmesiyle bu şekilde ortaöğretim müfredatına seçmeli ders olarak eklenmesi[91] ve yer isimlerinin iadesi[92] bulunmaktadır. Bunlara ek olarak görüşülen kişilerden bir kısmının ideal olarak

[90] Yükseköğretim Kurulu kendi internet sitesinde Mevcut Bölümlere Lisans Programı Açarak Öğrenci Alınması için Ölçütler ve Başvuru Formatı ile ilgili yönlendirmelere yer vermiştir (http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/%2018782).Buna göre Üniversite Senatosu'nun Rektörlüğün üst yazısı ile birlikte Yükseköğretim Kurulu'na başvurması gerekmektedir. Bu başvurunun alınacak öğrenci sayısından ders programına ve öğretim kadrosunu da içine alacak şekilde kapsamlı olması gerekmektedir. Böyle bir başvurunun ancak bölgede bulunan enstitü ve sivil toplum kuruluşlarının üniversite yönetimleriyle birlikte çalışmasını gerektirdiği anlaşılmaktadır.

[91] Yaşayan diller ve lehçeler seçmeli dersleri Milli Eğitim Bakanlığı'nın Temel Eğitim Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı yetkisi altında sürdürülmektedir. Bölge lehçesinin yerel diller ve lehçeler ile birlikte ortaöğretim seçmeli dersleri arasına alınabilmesi için illerde Talim ve Terbiye Kurullarına başvurulması gerekmektedir. Ayrıca ADENS-DER temsilcisinin de belirttiği üzere bölge lehçesi seçmeli dersler arasında bulunan "diğer" seçeneği altında modül oluşturularak da açılabilir.

[92] 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 18/n maddesine göre meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birlestirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değistirilmesine karar vermek; beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek Belediye Meclislerinin görev ve yetkileri arasında yer almaktadır. Buna göre il, ilçe, köy isimlerinin iadesi

gördükleri ikidilli eğitim de resmi talepte bulunulmasını gerektiren ve bölge lehçesinin korunması ile canlandırılmasına büyük katkı sağlayabilecek bileşenlerin başında gelmektedir.

Hak öznesinin hak talebinde bulunması daha fazla hakkın elde edilmesinin tek yoludur. Ancak yapılan araştırmada görüldüğü üzere Arap Alevi topluluğunda henüz resmi dil hakları talebi geliştirip bu talepler için mücadele vermek isteyebilecek bir hak bilinci bulunmamaktadır. Topluluğun kültürel haklar konusunda uyanışta olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu uyanış ortamında sivil toplum kuruluşları, enstitüler ve araştırmacıların kitlesel bilinç oluşturabilmek için çalışması gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar gittikçe artmaktadır. Ancak topluluk içindeki bazı dinamikler sebebiyle ortak bir görüş benimsenip bu doğrultuda hareket edilmesi zorlaşmaktadır. Bu faktörlerin arasında dinin diğer kültür bileşenlerinden daha çok önemsenmesi, topluluk içinde bulunan derin görüş ayrılıkları[93], ortak bir otoritenin eksikliği, topluluğun otokton olduğu üç ilin hatta bu illerin farklı ilçelerinin içinde bulundukları koşulların farklılıklar arz etmesi,[94] topluluk mensuplarının siyasi görüş ayrılıkları sebebiyle de ortak hareket edememesi sayılabilir (Kişisel İletişim-1-13).

BÖLÜM VI

Belediye Meclislerine değil Başbakanlık'a yapılacak başvuru ile talep edilebilir. Lazca, Kürtçe, Süryanice bir kısım yer isimlerinin iade taleplerinin olumlu sonuçlandığı bilinmektedir.

[93] Topluluk içindeki görüş ayrılıklarının ve ortak bir otoriteden yoksun olmanın bölge lehçesinin korunması ve canlandırılması için yapılabileceklere olan etkisi başka bir çalışmaya konu edilebilir.

[94] Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin korunması ve canlandırılması için geliştirilebilecek hak taleplerinin il ve ilçeler bazında ayrı ayrı incelenmesi başka bir araştırmanın konusu olarak incelenebilir.

SONUÇ

İmparatorluklar döneminin sona ermesi ve ulus-devletlerin kurulmasıyla birlikte devletler tek ulusluluğa geçiş sürecine girmişlerdir. İmparatorlukların devletlere bölünmesi sürecinde etnik ve dinsel toplulukların yaşadıkları bölgeler yapay sınırlarla bölünmüş böylece yeni kurulan ulus-devletlerin sınırları dahilinde çoğunluktan farklı dil konuşan ve farklı inançlara sahip topluluklar kalmıştır. Ancak bu çeşitlilik ulus-devlet sisteminde istenmeyen bir durum olduğundan farklılıkların azaltılarak kültür benzerliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Kültür benzeşmesinin yaratılmasındaysa en etkin kültür bileşenlerinden olan dil çokça araçsallaştırılmıştır. Çoğunlukla tek dilin tüm topluma benimsetilmesi için dil politikaları ve dil planlamaları kullanılmıştır. Uygulanan dil politikaları ve dil planlamalarının sonucundaysa bulundukları ülke içerisinde çoğunluk tarafından konuşulan ya da resmi veya ulusal dil olarak kabul edilen dil ya da dillerden birini konuşmayan toplulukların kullandıkları dil ve lehçeler bilinçsiz şekilde ya da bu politikaların etkisiyle yaratılan sosyo-ekonomik ortam ve küreselleşme sebebiyle bilinçli şekilde daha az kullanılır hale gelmiştir. Daha az kullanım ise zaman içinde bu dil ve lehçelerin tamamen unutularak yok olmaları sonucunu doğurmaya başlamıştır. Dil ve lehçelerin yok olması ise; bir kısım bilimadamı ve anadilini kaybetmekte olan topluluk mensupları tarafından ayrımcılık yasağına aykırı olması, insan haklarının ihlalini teşkil etmesi, dil ve lehçeler ile ekolojik sistem arasında bağ kurulması gibi sebeplerden dolayı, engellenmesi gereken bir olgu olarak kabul edilmiştir. Dil ve lehçelerin yok olmasının önüne geçilmesi maksadıyla başlayan hak mücadeleleri sonucundaysa dil hakları uluslararası hukuk ve devlet mevzuatlarında yer alan haklar haline gelmişlerdir.

Dil hakları ulusal ve uluslararası hak düzenlemelerinde yerini almaya başlamış olsa da hak öznelerinin bağımsızlık talepleri olabileceği gibi politik çekincelerden dolayı uluslararası insan hakları mekanizmaları dahi dil haklarının temel haklar arasında kabul edilmesi aşamasına henüz gelmemiştir. Bu sebeplerle dil hakları halen etkin koruma mekanizması bulunan uluslararası belgelerde yerini almamıştır. İdealden uzak olsa da özellikle Avrupa'da geçerli olan bir kısım uluslararası belge günümüzde dil hakları konusunda yüksek standartları temsil etmektedir.

Türkiye'de de ulus-devlet inşası sürecinde ve sonrasında dil yoğun bir şekilde kullanılmış, dil politikaları ve dil planlamaları farklı bilim dallarında yapılan çalışmalarla desteklenerek hayata geçirilmiştir. Yine Türkiye'de de bağımsızlık talebi gibi endişelerden dolayı dil haklarının tanınması ve uygulanması konusunda isteksizlik süregelmiştir, Türkiye özellikle yaptırım öngören uluslararası belgeleri imzalamamış ya da son derece kısıtlayıcı çekinceler koyarak bu belgelerde tanınan dil haklarının etkisiz hale gelmesine sebep olmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden bu durum 1990'ların hak arayışı eğilimiyle ve bu dönemi takip eden AB uyum süreciyle birlikte kısmi bir dönüşüme uğramış, ülkede kullanılan dillerin gelişmesine, korunmasına ve canlandırılmasına, yetersiz olmakla birlikte, kısmen de olsa alan sağlayacak şekilde gelişmiştir. Ancak Türkiye'nin imzalanmış olan ve yaptırım öngörmeyen uluslararası belgeler, Lozan Antlaşması ve AB reformlarıyla yapılan mevzuat değişikliklerinin uygulanması noktasında problemler ve eksiklikler bulunmaktadır. Türkiye'de kullanılan Türkçeden başka dillerin korunması ve canlandırılmasının önündeki en büyük engel ise literatürdeki genel görüşe göre Anayasa'nın 42. maddesin Türkçeden başka dillerin, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamayacağı ve öğretilmeyeceği yönündeki hükmüdür.

Kaybolmakta olan dil ve lehçelerin korunması ve canlandırılması için hak öznelerine bahşedilmesi gereken dil hakları devlete yüklediği edim bakımından incelendiğindeyse literatürde hakim görüşün dil haklarının devlete pozitif yükümlülükler yükleyici olması gerektiği yönündedir. Zira devletlerin bir şekilde vatandaşlarıyla iletişim kurarlarken bir dil kullanmaları gerekmektedir, devletler bu sebeple dil kullanımına nötr kalamazlar. Literatürde hakim görüşe göre de ülkede konuşulan dillerin korunması ve canlandırılması konusunda dil hakları öznelerine sadece özgürlüklerin tanınması yeterli olmayacaktır, devletlerin bu konuda yükümlülükler üstlenmesi gerekmektedir.

Bu araştırma Türkiye'de Çukurova Bölgesinde konuşulan Arapça lehçesinin Türkiye'nin dil hakları politikalarından nasıl etkilendiği ve lehçeyi konuşan Arap Alevilerin lehçenin korunması ve canlandırılmasının gerekliliği konusunda ne kadar bilinçli ve istekli oldukları sorularının cevaplandırılmasını amaçlamıştır. Çukurova Bölgesi Arapça lehçesi yok olma tehlikesi altında olan bir lehçe olduğundan ve Arap Aleviler de anadili bu lehçe olan en kalabalık topluluk olarak daha önceden dil hakları öznesi olarak incelenmediğinden dolayı tercih edilmiştir.

Arap Alevilerin hak öznesi olarak incelenmesi öncelikle Türkiye mevzuatı üzerinden yapılmıştır. Azınlık olarak kabul edilmeyen Arap Aleviler de diğer Müslüman etnik gruplar gibi 1923 Lozan Antlaşması'na göre bir kısım dil haklarına sahiptir. Ayrıca yapılan Anayasa reformları ile daha fazla hak ve özgürlüğe sahip olmuşlardır. Ancak Arap Alevilerin dilleri Kürtler, Lazlar, Çerkezler gibi diğer Müslüman azınlıklardan farklı olarak Türkiye'de konuşulan yerel dil ve lehçelerden kabul edilmemiştir. Buna bağlı olarak bölge lehçesinde resmi televizyon yayını bulunmamakta ve bölge lehçesi ülkede yaşayan diğer diller ve lehçelerin arasına alınmamış, Arapça yabancı dil olarak seçmeli ders listesine alınmıştır. Ayrıca bir kısım uluslararası kaybolan dil ve lehçelerin haritalandırılması çalışmalarında da bölge lehçesine yer verilmediği tespit edilmiştir.

Çalışmanın evreni açısından, literatürde baskın olan görüşe göre Anayasa'nın 42. maddesinin son fıkra hükmünün kaldırılması, devlete pozitif edimler yükleyen dil haklarının Anayasa ve yasalarda kabul edilerek uygulanması ve uluslararası belgelerde yer alan çekincelerin kaldırılarak imzalanmış belge hükümlerine riayet edilmesi gerekmektedir. Ancak hem mevcut hakların verimli kullanılabilmesi hem de daha fazla hak tanınması hak öznesinin talebine bağlıdır. Bu sebeple hak öznelerinin hakkı elde etme istek ve çabalarının tespit edilmesi bu çalışma bakımından çok önemlidir, çalışmanın temel sorularından birisidir. Çalışmanın örneklemi olan Çukurova Bölgesi Arapça lehçesinin korunması ve canlandırılması için de öncelikli olan toplulukta farkındalığın artması ve dil hakları bilincinin oluşmasıdır.

Arap Alevi topluluğunun anadilleri olan Arapça lehçesini koruma ve canlandırma yönündeki istekleri ve hakları konusundaki bilinçlerinin tespit edilmesi amacıyla topluluğu temsil edebileceği ya da ortak bir düşünceyi aktarabilecek olan görüşmecilerle yapılan mülakatlardan anlaşıldığı üzere toplulukta tabana yayılmış kitlesel bir dil hakları bilinci bulunmamaktadır. Ancak gittikçe artan bir şekilde sivil toplum kuruluşları, enstitüler, gençlik meclisleri, dergiler kurulmaya ve topluluğun kültürel mirasına ilişkin akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bulunulan noktada dil hakları ve lehçenin korunması konusunda bilinçli olan kesimin dahi somut hak talebinde bulunma planları bulunmadığı ayrıca yerel yönetim ve merkezi yönetimin taşra teşkilatlarından da yardım alma eğiliminin güçsüz olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebepleri arasında çözümün topluluğun kendi çabalamasından geçtiği görüşünün hakim olması, yerel otoritelerle sorun yaşanmamasına rağmen yardım taleplerinden sonuç alınamayacağına inanılıyor olması, topluluk içinde dini ve politik

görüş ayrılıklarının bulunması, ortak bir otoriteden yoksun olma ve kitlesel bilinç bulunmaması gösterilebilir.

Topluluğun bilinçli kesiminin de belirttiği üzere bölge lehçesinin korunması ve canlandırılması için topluluğun üzerine bir takım görevler düşmektedir. Ancak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir lehçenin korunması ve canlandırılması için topluluğun kendi çabalarının devletin edimleriyle desteklenmesi gerekmektedir. Bunun için bilinçli kesimden başlanarak lehçenin akıbeti için hak elde etmenin önemi ve resmi talepte bulunmanın hak elde etmenin tek yolu olduğu yönünde farkındalık geliştirilmesi ve bu bilincin kitleye yayılarak hak talebinin somutlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adana Büyükşehir Belediyesi http://www.adana.bel.tr/izinsiz-arapca-tabelalar-kaldirildi/

Ağbaht, Mahmut & Arnold, Werner. (2014). Antakya'nın Dursunlu Köyünde Konuşulan Arap Diyalekti. *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:14, Sayı:39.

Ahmad, Feroz. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Sedat Cem Karadeli (çev.). (5. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akbulut, Olgun. (2012). Resmi Dil ve Anayasalarda Düzenlenişi. *TBB Dergisi*. Sayı: 102.

Akçura, Yusuf. (2015) *Üç Tarz-ı Siyaset*. (2. Baskı). İstanbul, Ötüken Neştiyat A.Ş.

Aksamaz, Ali İhsan. (27 Aralık 2007). *Türkiye'nin Anadil Zenginliği*. Çalışma Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Hizmet Kulübü: 6. İnsan Hakları Sempozyumu'nda sunulmuş tebliğ. Özü http://makaleguncesi.blogcu.com/turkiye-nin-anadil-zenginligi/4953725**.** Erişim tarihi: 19.06.2016.

Aksan, Doğan. (2009). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anderson, Benedict. (1996). *Imagined Communities: Reflections On the Origin and Spread of Nationalism*. (7. Imp) New York, British Library Cataloguing in Publication Data.

Andrews, Peter Alford, (1993). *Türkiye'de Etnik Gruplar*, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık.

Aral, Berdal. (2010). *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*. Ankara, Siyasal Kitabevi.

Arzoz, Xabier. (ed.) (2008). *Respecting Linguistic Diversity In The European Union*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.

Arzoz, Xabier. (2007). The Nature of Language Rights. *European Centre for Minority Issues*.

Aslan, Cahit, (2005). *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, Adana, Karahan Kitabevi.

Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı (t.y.). http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65 Erişim tarihi: 09.07.2016.

Aytaç, Gürsel (Derleyen ve çeviren). (2011). *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri: Herder, Fichte ve Humboldt*. Ankara, Phoenix Yayınevi.

Ayan Ceyhan, Müge & Kocabaş, Dilara. (2009). *Çiftdillilik ve Eğitim*. İstanbul, Eğitim Reformu Girişimi.

Aydın, Zeynep. (8 Haziran 2001). Lozan'da Farklı Kökenlilere Tanınan Haklar. // *Ulusal, Uluslarüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması) Sempozyumu İçinde*. İstanbul Barosu. (http://bianet.org/kurdi/kultur/46222-lozanda-farkli-kokenlilere-taninan-haklar vasıtasıyla ulaşılmıştır).

Balçık, Mehmet Berk. (2009). *Formations and Transformations of Language Regime: Turkey, A Case Study*. Saarbrücken, Germany, Lambert Academic Publishing.

Baytar, Lola. Antakya'da Bir Kadim Halk: Arap Hıristiyanlar. http://www.paros.com.tr/?p=4729. Erişim Tarihi: 07.02.2017

Beale, Jason (2001). The Connection Between Language and Culture. A Response to Stuart Hall.https://www.academia.edu/2382822/The_connection_between_language_and_culture._A_response_to_Stuart_Hall

Belge, Murat. (1982). Türkçe Sorunu. *Yazko Edebiyat Dergisi: 19.*

Beşikçi, İsmail. (2013). *Türk Tarih Tezi "Güneş Dil Teorisi" ve Kürd Sorunu*. İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.

Bilgin, Nuri. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul, Sistem Yayıncılık A.Ş.

Birsel, Hahtan. (2011). *Lozan'dan AB Sürecine Türkiye'nin Azınlık Politikaları: Irklardan Etnisiteye, Etnisiteden Azınlıklara, Azınlıklardan Ulusal Kimliklere.* IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.

Breton, Roland. (2007). *Dünya Dilleri Atlası*. İstanbul, NTV Yayınları.

Bulut, Faik. (2003), *Ortadoğu'nun Solan Renkleri: Bedeviler Çerkesler Nusayriler Dürziler Yezidiler*. (2. Baskı). İstanbul, Berfin Basım Yayın ve Tic. Ltd. Şti.

Buran, Ahmet & Yüksel Çak, Berna. (2012). *Türkiye'de Etnik Gruplar*. Ankara, Akçağ A.Ş.

Cengiz, Koray & Türk, Hüseyin. (2009). Hatay'da İki Dillilik ve İki Dillilikten Kaynaklanan Dil Karışması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 6 (12), 190-208

Coşkun, Vahap & Derince, M. Şerif & Uçarlar, Nesrin. (2010). *Dil Yarası. Türkiye'de Eğitimde Anadilin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri*. Diyarbakır, Disa Yayınları.

Coşkun, Vahap. (30 Aralık 2015). Kadim Mesele (3): Kanun Türk'ü. *Yeni Yüzyıl* (Aktaran http://www.hurfikirler.com/kadim-mesele-3-kanun-turku/)

Council of Europe http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/signatures?p_auth=RFXsY1Hx

Çavuşoğlu, Naz. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. (2. Baskı). İstanbul, Su Yayınları.

Darweesh, Abbas Deygan & Alkhazaali, Musaab Raheem(corresponding author). (2016). Language Rights as Human Rights: A Sociolinguistic Study of the Universal Declaration of Language Rights 1996. *Macrothink Institute*, Vol:4, No:1

Dayı, Hüseyin. (2008). *Türkler ve "Öteki" leştirdiklerimiz: Batı Tipi Milliyetçiliğe Eleştiri*. İstanbul, Timaş Yaınları.

De Korne, Haley. Improving Language Policy and Planning Through Evaluation: Approaches to Evaluating Minority Language Policies. *WPEL*. Vol 27, No 2.

DeHart, Sroufe, Cooper, (2000). Child Development- Its Nature and Course, 4. Basım, USA, The McGraw and Hill Companies.

Duman, İlker Hasan. (2005). Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması. *TBB Dergisi*. Sayı: 57.

Duman, Levent. (2016). *"Vatan"ın Son Parçası Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Dumortier, Bridgette, (2007). *Dinler Atlası-İnançlar İbadetler Ülkeler*, çev.: Özgür Adadağ, İstanbul, NTV Yayınları.

Dunbar, Robert. (2006). Is There a Duty to Legislate for Linguistic Minorities? *Journal of Law and Society Volume 33 Number1*: 181-198

Dündar, Fuat. (1999). *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Edwards, John. (2013). *Language and Identity. Key Topics in Sociolinguistics*. (4. printing). Cambridge, Cambridge University Press.

Eker, Süer. (?), Atatürk ve Türk Dili, *Çağdaş Türk Dili* 6, ayrıbasım. https://www.academia.edu/16383500/Atat%C3%BCrk_ve_T%C3%BCrk_Dili_Atat%C3%BCrk_and_Turkish_Language_ Erişim tarihi: 14.07.2016.

Elibol, Zeynep. (2015). Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler. *İnsan Hakları Ortak Platformu.*

Eraydın Virtanen, Özlem. (2003). Recent Changes in Turkey's Language Legislation, *Institute of Education Sciences,* http://eric.ed.gov/?id=ED479897. Erişim tarihi: 14.07.2016.

Ergin, Ayşe Dicle. (2010). Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 59 (1)*, 1-34

Eriksen, Thomas Hylland. (2000). *Kültür Terörizmi. Kültürel Arınma Düşüncesi Üstüne Bir Deneme.* A. Önder Otçu (çev.). İstanbul, Avesta Yayınları.

Erincik, Selçuk. (2011). Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52: 2, 219-241.

Erkman- Akerson, Fatma. (2008). *Dile Genel Bir Bakış: Türkçe Örneklerle*. İstanbul, Multilingual.

Et-Tavil, Mehmet Emin Galip, (2012). *Arap Alevileri Tarihi*. İsmail Özdemir (çev.) (2. Baskı) Adana, Karahan Kitabevi.

European Court of Human Rights Press Unit (July 2016). Turkey Press Country Profile. Strasbourg.

European Court of Human Rights http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court&c=#newComponent_1346149514608_pointer

European Equality Law Network: European network of legal experts in gender equality and non-discrimination. http://www.equalitylaw.eu/country/turkey. Erişim Tarihi: 24.07.2016.

Fenton, Steve, (2001). *Etnisite*, çev.: Nihat Şad, Ankara, Phoenix Yayınevi.

Festenstein, Matthew. (2005). *Negotiating Diversity*. Cambridge, Polity Press.

Fishman, Joshua, A. (1996a). *Maintaining Languages What Works? What Doesn't?* Paper adapted from the speech given by Fishman, J. At the second stabilizing indigenous languages symposium 1995, http://eric.ed.gov/?id=ED395735

Fishman, Joshua. B. (1996b). *What Do You lose When You Lose Your Language*? Paper adapted from the speech given by Fishman, J. At the first stabilizing indigenous languages symposium 1994, http://eric.ed.gov/?id=ED395732

Fishman, Joshua. (1999). *Handbook of Language & Identity*. New York, Oxford University Press.

Fishman, Joshua. (2012). *Do Not Leave Your Language Alone*. New York, Routledge.

Gellner, Ernest. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. B. Erarslanlı Behar & G. G. Özdoğan (çev.). İstanbul, İnsan Yayınları.

Gören, Zafer. (2000). *Temel Hak Genel Teorisi*. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Günel Tekin, Gülçiçek. (2013). *Dilimiz Varlığımız Dilimiz Kimliğimizdir: 11 Yıl Sonra "Kürt Dili" Davası*. İstanbul, Belge Yayınları.

Güngören, Ahmet. (1999). *Kimlik Bulmacası İçin Kılavuz*. İstanbul, Patika.

Güvenç, Bozkurt. (1995). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* (3.bs.). İstanbul, Remzi Kitabevi.

Hammarberg, Thomas (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri) (1 Ekim 2009).*Azınlık İnsan Hakları Raporu*. Strasbourg.

Hobsbawm, E.J., (2006), *"1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"* Osman Akınbay (çev.) (3. baskı). İstanbul, Ayrıntı Yayınları

HUDOC: European Court of Human Rights, (25.09.2012). *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v.Turkey*

http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4092756-4802140&filename=Chamber%20judgment%20Egitim%20ve%20Bilim%20Emekcileri%20Sendikasi%20v.%20Turkey%2025.09.2012.pdf. Erişim tarihi: 28.07.2016

HUDOC: European Court of Human Rights, (22.04.2014). *Nusret Kaya and Others v. Turkey.* http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4738701-5759892. Erişim Tarihi: 28.07.2016

İmer, Kamile. (1990). *Dil ve Toplum*. Ankara, Gündoğan Yayınları.

İmer, Kamile. (2001). *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.

İnce, Başak. (2012). *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*. London, I.B. Tauris.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. *İnsan Hakları Hukuku Bilgi Bankası*. http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/. Erişim tarihi: 28.07.2016.

Jastrow, Otto. (2006). Arabic Dialects in Turkey: Towards a Comparative Typology. *Türk Dilleri Araştırmaları 16*, 153-164.

Kaboğlu, İbrahim Özden. (1989). *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi.

Kaboğlu, İbrahim Özden. (1993). *Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*. İstanbul, AFA Yayıncılık.

Kaboğlu, İbrahim Özden. (1996). *Dayanışma Hakları*. Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Kaboğlu, İbrahim Özden. (2005). *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul, Legal Yayıncılık.

Kaboğlu, İbrahim Özden. Bağımsız Dergi İkarus ile Yapılan Söyleşi: İfade Özgürlüğünün Toplu Kullanımı. *http://www.ibrahimkaboglu.org/tr/Detay.aspx?ID=455*. Erişim Tarihi: 17.10.2016.

Kara, Uğur. (2013). *Kültürel Kimlik. Anayasal Vatandaşlık. Özyönetim*. Adana, Karahan Kitabevi.

Karaburun Doğan, Derya & Mustan Dönmez, Banu. (Yaz-2016). Antakya Arap Ortodokslarında Dinsel Müzik Uygulamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 15, Sayı 58.

Kedourie, Sylvia (ed.) (1998). *Turkey. Identity, Democracy, Politics*. London, Franc Cass.

Keser, İnan. (2008). *Kent. Cemaat. Etnisite: Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusallık.* Ankara, Ütopya Yayınevi.

Koçak, Mustafa. (2013). *Çokkültürlülük Açısından Dil Hakları*. İstanbul, Liberte Yayınları.

Konda Araştırma ve Danışmanlık Ltd. Şti. (2006), *Toplumsal Yapı Araştırması 2006: Biz Kimiz*?. Milliyet Gazetecilik A.Ş. İçin Hazırlanmış Araştırma.

Korkut, Tolga. (25 Temmuz 2005). Lozan, Kürt Sorununu Yüzde Seksen Çözerdi. *Bianet* (http://bianet.org/bianet/insan-haklari/64378-lozan-kurt-sorununu-yuzde-80-cozerdi).

Haley De Korne. (2012) Improving Language Policy and Planning Through Evaluation: Approaches to Evaluating Minority Language Policies, *WPEL*, V: 27, N: 2.

Krauss, Michael. (1992). The World's Languages in Crisis. *Language Vol:68 No:1*.

Kubilay, Çağla. (2005), Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması. *İletişim: araştırmaları 2 (2),* 55-86

Kymlicka, Will & Patten, Alan. (ed.) (2003). *Language Rights and Political Theory*. New York, Oxford University Press.

Maalouf, Amin. (2016). *Ölümcül Kimlikler* (41. Baskı). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Maatta, Simo K., (2005). The European Charter for Regional or Minority Languages, French Language Laws, and National Identity. *Language Policy 4*: 167-186.

Macit, Ruken, (2012). *1980 Sonrası Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan Göç Edenlerin Kimliklerinin Yeniden İnşasında Eğitim Sürecinin Rolü*; Adana Örneği, Adana, Yüksek Lisans Tezi

Matkap, S., Mertcan, H., Yüceer, V., Özezen Yüceol, M. (eds.). (21-22 Kasım 2015). Arap Çalışmaları Serisi 1: Arap Alevilik Konferansı. *Ortadoğu Arap Halkları Araştırma Enstitüsü*.

May, Stephen. (2012). *Language and Minority Rights. Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. New York, Routledge.

Mertcan, Hakan, (2013), *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler (Tarih Kimlik Siyaset)*, Adana, Karahan Kitabevi.

Mertcan, Hakan. (2014, Ekim). Genel Hatlarıyla Tarihte Arap Aleviler. *Ehlen 3*, 8-9.

Oran, Baskın. (Temmuz 2003). Lozan'da Azınlıkların Korunması. *Toplumsal Tarih, 115*.

Oran, Baskın. (2003). Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye (Lozan Barış Antlaşmasına ve Azınlık Kavramıyla İlgili Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi İçtihadına Özel Vurguyla). *Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi*, .61-93

Oran, Baskın. (2011) The Issue of 'Turkish' and 'Türkiyeli', Exploring Turkishness: Rights, Identity and the EU essay series, *The Foreign Policy Centr*e.

Oran, Baskın. (2015). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama* (7. Baskı). İstanbul, İletişim.

Oxford Dictionaries, http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/language. Erişim tarihi: 13.09.2016.

Önder, Ali Tayyar. (2014). *Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*. Ankara, Kripto.

Özezen, Mehmet Tevfik, (2012). Bir Seyahatin Ardından Notlar- İslam Dünyasına Yüklenmek İstenen Kambur - "*Hz. Muaviye(!)" Aldatmacası ve Emeviler,* Adana, Alev Dikici Basım ve Amb. San. Tic. Ltd. Şti.

Prochazka- Eisl, Gisela & Prochazka, Stephan (Basımda). The Arabic Speaking Community of the Çukurova: The Transformation of a Linguistic Into a Purely Religious Minority. *Christiane Bulut: Linguistic Minorities in Turkey and Turkic-speaking Minorities of the Peripheries, Harrassowitz (Wiesbaden) forthcoming*

Pupavac, Vanessa. (2012). *Language Rights. From Free Speech to Linguistic Governance*. Hampshire, UK, Palgrave Macmillan.

Pultar, Gönül (Derleyen), (2009). *Kimlikler Lütfen- Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Anlayışı ve Temsili*. Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.

Sadoğlu, Hüseyin. (2010). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 2. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Schmidt, Ulrike. (2008). Language Loss and the Ethnic Identity of Minorities. *European Centre for Minority Rights Issue* Brief 18, 2-15.

Secen, Sefa. (Yaz 2012). Anadilde Eğitim ve Türkiye Uygulaması. *EKEV Akademi Dergisi*. Yıl:16, Sayı:52.

Sen, Amartya. (2010). *Kimlik ve Şiddet*. Ahmet Kardam (çev.). İstanbul, Optimist Yayınları.

Sertel, Ergin. (2005). *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*. Ankara, Ütopya Yayınevi.

Sheyholislami, Jaffer. (2010). Identity, Language, and New Media: The Kurdish Case. *Lang Policy 9,* 289-312.

Skutnabb-Kngas, Tove. (2008). Human Rights and Language Policy in Education. *Encyclopedia of Language and Education,* Vol 1, 2. Ed. New York: Springer.

Smith, Anthony D., (2014). *Milli Kimlik*, çev.: Bahadır Sina Şener, (7. Baskı) , İstanbul, İletişim Yayınları.

Smith/ Kocamahhul, Joan. (2003). Language Choice, Code Switching and Language Shift in Antakya, Turkey. Unpublished Ph. D. Thesis. University of Canterbury.

Sofu, Hatice & Çubukçu, Hatice. (n.d.). *Effects of Turkish on Arabic Spoken in Cukuova Region*.

Tacar Pulat. (1996). *Kültürel Haklar. Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin bir Model Önerisi.* İstanbul, Gündoğan Yayınları.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2007). *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*. Ankara, Dumat Ofset.

T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, http://www.mfa.gov.tr/insan-haklari_.tr.mfa. Erişim tarihi: 26.07.2016.

Trifunovska, Snezana. (2002). Factors Affecting the Applicability and Efficiency of International Norms Protecting Linguistic Rights of Minorities. *International Journal on Minority and Group Rights 9*: 235-263.

TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı Verileri *http://rapory.tuik.gov.tr/12-02-2017-14:51:38-181929574290734714041217452 5.html* Erişim Tarihi: 12.02.2017.

Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57d7d3a65bca37.15409517. Erişim tarihi: 13.09.2016.

Yükseköğretim Kurulu http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/%2018782

United Nations International Covenant on Civil and Political Rights Human Rights Committee. (13 November 2012). *Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October - 2 November 2012)*. Geneva.

United Nations International Convention On The Elimination Of All Forms Of Racial Discrimination Committee on the Elimination of Racial Discrimination. (24 March 2009). *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination,* Geneva.

Uzpeder, Ebru. (2003). *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*. İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği.

Wardhaugh, Ronald & Fuller, Janet M. (2015). *An Introduction to Sociolinguistics*. (7th edition). West Sussex, Wiley Blackwell

Wilson, Thomas M. & Donnan, Hastings (ed.) (1998). *Border Identities. Nation State at International Frontiers*. New York, Cambridge University Press.

Wright, Sue. (2016). Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation. (2. Ed.), New York, Palgrave Macmillan.

Yıldız, Ahmet. (2016). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimiliğin Etno-Seküler Sınırları (1919- 1938)*. İstanbul, İletişim Yayınları.

EKLER

EK-1: GÖRÜŞME SORULARI

1- Arapça okuma-yazma bilme oranıyla ilgili bir fikriniz var mı? Siz Arapça konuşma, okuma, yazma biliyor musunuz?

2- Derneğiniz/ enstitünüz / siz Arap Alevi topluluğundan kaç kişiye ulaşıyorsunuz?

3- Arap Alevi topluluğu arasında kültürün/dilin korunmasına/canlandırılmasına yönelik bir istek/çaba bulunmakta mıdır?

4- Arap Alevi topluluğunda dil haklarına ilişkin hak arayışları ne zaman başladı?

5- Derneğiniz/enstitünüz/siz lehçenin korunması/canlandırılması için neler yapıyorsunuz ve sizce neler yapılmalıdır?

6- Dil haklarıyla ilgili olarak Arap Alevilerin bugüne kadar resmi bir talepleri oldu mu?

7- Sizin/derneğinizin/enstitünüzün dil haklarına ilişkin talepleri resmi olarak iletme fikri/planı bulunmakta mıdır?

8- Bu çalışmalarınızda yerel yönetimlerden/kamu kurumlarından/merkezi idarenin taşra teşkilatlarından destek/yardım alıyor musunuz? Yerel yönetimler/kamu kurumları/merkezi idarenin taşra teşkilatları tarafından engellemelerle/problemlerle karşılaşıyor musunuz?

9- Bu çalışmaları yaparken yerel yönetimlerden/kamu kurumlarından/merkezi idarenin taşra teşkilatlarından talebiniz özgürlük verilmesinden ibaret mi yoksa maddi ve altyapısal olarak desteklenmeniz gerektiğini düşünüyor musunuz? Destek almak için talepte bulundunuz mu?

10- Lehçenin korunması ve canlandırılması için neler yapılmalıdır?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Bengisu GÖRGÜN

Doğum Yeri ve Tarihi: Adana- 18/08/1988

Yabancı Dilleri: İngilizce (İleri), Fransızca (Alt Orta), Arapça (Başlangıç)

Adresi: Kurtuluş mah. 64019 sk. No:25 D:17 Seyhan/ADANA

E-posta Adresi: bengisugorgun@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

2013-2017: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans.

2011-2012: Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Sosyal Bilimler Yüksek Lisansı.

2005-2009: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

2002-2005: Seyhan Ç.E.A.Ş. Anadolu Lisesi

1998-2002: Özel Çukurova Bilfen İlköğretim Okulu

1995-1998: Cebesoy İlköğretim Okulu

İŞ DENEYİMİ

2016- : Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Eğitim Kampüsü Projesi, Kampüs Yöneticisi, Adana

2013-2016: Aktay Hukuk Bürosu, Avukat, Mersin/Adana